

Borba protiv rodnih i nacionalnih stereotipa u časopisu Hrvatica Marije Jurić Zagorke

Majhen, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:578316>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

**Sveučilište
Sjever**

Diplomski rad br. 18_NOVD_2020

**Borba protiv rodnih i nacionalnih stereotipa
u časopisu *Hrvatica* Marije Jurić Zagorke**

Nikolina Majhen, 0621/336D

Sveučilište Sjever

Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

Diplomski rad br. 18_NOVD_2020

Borba protiv rodnih i nacionalnih stereotipa u časopisu *Hrvatica* Marije Jurić Zagorke

Studentica

Nikolina Majhen, 0621/336D

Mentorica

Lidija Dujić, doc. dr. sc.

Koprivnica, srpanj 2020. godine

Prijava diplomskog rada

Definiranje teme diplomskog rada i povjerenstva

ODJEL	Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo		
STUDIJ	diplomski sveučilišni studij Novinarstvo		
PRISTUPNIK	Nikolina Majhen	MATIČNI BROJ	0621/338D
DATA	6. 7. 2020.	ADUVNIK	Rodni stereotipi i novinarstvo
NASLOV RADA	Borba protiv rodni i nacionalnih stereotipa u časopisu Hrvatica Marije Jurić Zagorke		
NASLOV RADA I IZV. JEZIK	The fight against gender and national stereotypes in the Hrvatica. Marija Jurić Zagorka's magazine		
MENOVAN	doc. dr. sc. Lidija Dujčić	ZVANJE	docentica
ČLANOVI POVJERENSTVA	1. doc. dr. sc. Gordana Tkalec 2. izv. prof. dr. sc. Magdalena Najbar-Agličić 3. doc. dr. sc. Lidija Dujčić 4. doc. dr. sc. Željko Krušelj 5.		

Zadatak diplomskog rada

APDJI 18_NOVD_2020

OPIS

Tema ovoga diplomskog rada jest časopis Hrvatica (1938-1940) koji je pokrenula prva hrvatska profesionalna novinarka Marija Jurić Zagorka i u njemu obnašala trostruku funkciju: nakladnice, urednice i autorice većine tekstova. Cilj je rada istražiti strategije borbe protiv rodni, rodno-nacionalni i nacionalni stereotipa kojima je Zagorka nastojala (i) politički utjecati na svoje čitateljice.

U radu je potrebno:

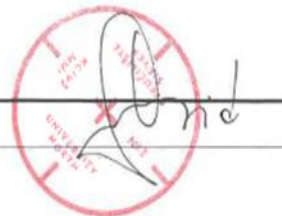
1. Uvodno postaviti teorijski i povijesni okvir istraživana fenomena.
2. Definirati metodologiju istraživanja.
3. Analizirati izabrane medijske sadržaje prema postavljenim kriterijima.
4. Utvrditi strategije borbe protiv stereotipa u časopisu Hrvatica.
5. Izvesti zaključke na temelju provedenih istraživanja.

74702AK/REL/CEB

6/7/2020

POTPIS MENTORA

SVEUČILIŠTE
SIEVER

Predgovor

Prvi ženski časopisi pojavili su se krajem 19. stoljeća kako bi omogućili ženama, barem kratkotrajan, bijeg iz svakodnevne životne rutine. U prvoj polovici 20. stoljeća mijenja se i širi njihov utjecaj i svrha, odnosno oni postaju svojevrsno oruđe ili muškarcima, ili vlasti, ili marketingu kako bi se prodala nečija ideja, ili jednostavno, prodao neki proizvod. Primjerice, političke i društvene prilike u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća bile su izrazito kompleksne – utjecaj Austro-Ugarske na Hrvate još je uvijek bio poprilično prisutan, dok, nakon Prvog svjetskog rata, sve više raste i jača utjecaj Beograda, stoga se, kao rezultat navedenog, javljaju časopisi u kojima se (in)direktno propagira hrvatstvo (jezik i tradicija). Osim zategnute političke situacije, dominirao je patrijarhalni društveni poredak u kojemu ženama nije bilo omogućeno pravo glasa, čak ni sloboda kretanja, a obrazovanje i rad bilo im je ograničeno. Kao svojevrsan odgovor na upravo ovakvu složenu društvenu i političku situaciju pokrenut je u prosincu 1938. godine časopis *Hrvatica* Marije Jurić Zagorka. Zagorka je u *Hrvaticu* unijela znanje i iskustvo stečeno u ranijem novinarskom radu. Naime, ona je u *Hrvatici* obavljala čak tri funkcije – urednice, autorice i nakladnice. U *Hrvatici* je Zagorka uspjela, na jednom mjestu, objediniti i provoditi ciljeve za koje se borila doslovce cijeli svoj život. Mnogobrojni su tekstovi u *Hrvatici* dokaz njezinoga gorljivog domoljublja dok su tekstovi, nagradni natječaji i ankete u kojima se bori protiv usađenih rodni stereotipa dokaz neizmjerne ljubavi i poštovanja prema svima, a posebno prema hrvatskim ženama. Zagorka je mnogim društvenim „prijestupima“ dokazivala kako ne pripada vremenu u kojemu se rodila jer je sposobna obavljati tkz. „muške“ poslove, unatoč tome što je žena i bez plemićke titule. Stoga joj s pravom, uz naziv prve hrvatske profesionalne novinarke, možemo pridodati i naziv prve feministice u nas. Za života Zagorka je bila priznata i poznata ponajviše među čitateljicama svojih romana i časopisa te nekolicinom kolega novinara i književnika – dok su je domaći pregledi povijesti književnosti i novinarstva mahom zaobilazili, ili tek usput spominjali.

Sažetak

Tema ovoga diplomskog rada jest analiza časopisa *Hrvatica* (1938-1940), čija je osnivačica prva hrvatska profesionalna novinarka Marija Jurić Zagorka. Zagorka je u navedenom časopisu obavljala tri funkcije – urednice, autorice većine tekstova i nakladnice. Časopis *Hrvatica*, odnosno novinski tekstovi u njemu, najbolje predstavlja, nakon Zagorkinih autobiografija, ciljeve za koje se doslovce borila cijeli svoj život, a to su borba protiv rodni i nacionalnih stereotipa. Pod rodni stereotipima podrazumijevamo borbu protiv nametnutnoga patrijarhalnog društvenog obrasca prema kojemu žena nije jednaka muškarcu, posebice po pitanju obrazovanja i bavljenja zvanjima tipičnih za muškarce, poput političara, novinara, književnika. Osim novinskih tekstova u kojima je očita borba protiv rodni stereotipa, nailazimo na velik broj novinskih tekstova u kojima je izražena ljubav i poštovanje prema domovini. Cilj ovakvih tekstova jest propagirati hrvatstvo i hrvatski jezik zbog sve većeg utjecaja tuđinskog jezika i običaja na hrvatski narod.

Ključne riječi: časopis *Hrvatica*, Marija Jurić Zagorka, rodni i nacionalni stereotipi

Summary

The topic of this graduation report is the analysis of the magazine *Hrvatica*, whose founder is the first Croatian professional journalist Marija Jurić Zagorka. Zagorka performed three functions in the mentioned magazine – editors, authors of most texts and publishers. After Zagorka's autobiographies, the magazine *Hrvatica*, ie the newspaper articles in them, best represents the goals for which she literally fought all her life, and that is the fight against gender and national stereotypes. By gender stereotypes we mean the fight against the imposed patriarchal social pattern according to which a woman is not equal to a man, especially in terms of education and pursuit of professions typical of men, such as politicians, journalists, writers. In addition to newspaper articles in which the fight against gender stereotypes is obvious, we come across a large number of newspaper articles in which love and respect for one's homeland are expressed. The aim of such texts is to propagate Croatianness and the Croatian language due to the growing influence of foreign languages and customs on the Croatian people.

Keywords: magazine *Hrvatica*, Marija Jurić Zagorka, gender and national stereotypes

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Stereotipi	3
2.1.	Kako nastaju i kako se prenose stereotipi?.....	3
2.2.	Rodni i nacionalni stereotipi	4
3.	Ženski časopisi.....	6
4.	Novinarska autobiografija Marije Jurić Zagorke	8
5.	<i>Hrvatica – časopis za ženu i dom</i>	13
6.	Analiza <i>Hrvatice</i>	16
6.1.	Rodni stereotipi	16
6.1.1.	Pasivno i aktivno izborno pravo	17
6.1.2.	Pismenost i obrazovanje	20
6.1.3.	<i>One koje zarađuju u zvanju</i>	24
6.1.4.	<i>Galerija javnih radnica</i>	26
6.1.5.	<i>Hrvatice u književnosti i umjetnosti i Iz galerije naših umjetnica</i>	28
6.1.6.	<i>Tko ste vi?</i>	31
6.1.7.	Nagradni natječaj za najbolju novelu i humoresku.....	34
6.1.8.	O starosti i ostalim rodnim stereotipima	35
6.2.	Rodno-nacionalni stereotipi	37
6.2.1.	<i>Neznana junakinja hrvatskog naroda</i>	37
6.2.2.	<i>Društveni rad naših žena</i>	39
6.2.3.	<i>Tko ste vi?</i>	42
6.2.4.	<i>Mala revolucionarka</i>	43
6.2.5.	Nagradni natječaji <i>Moj rodni kraj</i> i <i>Narodni jelovnik</i>	44
6.2.6.	Zasluzne majke i narodna tradicija	45
6.3.	Nacionalni stereotipi	47
6.3.1.	Povijest Hrvata.....	48
6.3.2.	U spomen na velike domoljube.....	49
6.3.3.	Domoljublje u književnosti.....	50
6.3.4.	<i>Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha</i>	52
6.3.5.	Borba protiv germanizacije.....	54
6.3.6.	Narodni običaji u Hrvata.....	55
6.3.7.	Gradovi	55
6.3.8.	Religiozni i alegorijski tekstovi	56
7.	Zaključak.....	58
8.	Literatura.....	62
9.	Popis slika	65

1. Uvod

Ovaj diplomski rad bavi se analizom *Hrvatice – časopisa za ženu i dom*¹, koji je pokrenula prva hrvatska profesionalna novinarka Marija Jurić Zagorka. Zagorka je jedna od rijetkih žena koje su, krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, pisale književna djela i bavile se novinarstvom. Bavljenje književnošću i novinarstvom, posebice političkim, bio je u ono vrijeme veliki iskorak jedne žene u „muški“ svijet. Unatoč mnogim preprekama na koje je nailazila u profesionalnom životu, Zagorka nikada nije posustala, a upravo *Hrvaticom* uspjela je ujediniti svoje glavne (životne) ciljeve – borba protiv rodni stereotipa i borba protiv svega onoga što je tuđinsko, odnosno nije hrvatsko. Časopis *Hrvatica* ujedno je i potvrda Zagorkine kompetentnosti u obavljanju novinarskog, uredničkog i nakladničkog posla.

Svrha ovoga rada jest istražiti Zagorkin novinarski put prije *Hrvatice* – za lakše razumijevanje njezinih ciljeva u *Hrvatici*, a u tome će ponajviše pomoći jedna od Zagorkinih (novinarskih) autobiografija *Tko ste vi? Film u riječima. Sličice iz doživljaja ženskog novinara od 1897.-1938.*² Nadalje, svrha je rada istražiti oba godišta/24 broja časopisa *Hrvatica* te izdvojiti i analizirati novinske priloge razvrstane u tri kategorije: rodni stereotipi, rodno-nacionalni stereotipi i nacionalni stereotipi. Isto tako, želi se istražiti Zagorkin utjecaj na čitateljice *Hrvatice* koji ona postiže, posebice, otvaranjem nagradnih natječaja i anketa.

Cilj je rada dokazati kako se Zagorka novinskim prilozima objavljenim u *Hrvatici* pokušava boriti i oduprijeti rodni i nacionalni stereotipima koji su ustaljeni u tadašnjem društvu. Stoga i ovaj rad polazi od pretpostavke kako su upravo rodni i nacionalni stereotipi glavna Zagorkina preokupacija u časopisu *Hrvatica*.

Prvi dio rada posvećen je teorijskom prikazu stereotipa, odnosno definiraju se stereotipi prema nekoliko znanstvenih teorija. Na temelju konstrukcije identiteta (jedna od teorija) prikazuje se kako nastaju stereotipi, a zatim se istražuju rodni i nacionalni stereotipi i njihova međusobna (ne)povezanost. Nakon toga donosi se kratak prikaz o nastanku, izgledu i svrsi prvih ženskih časopisa.

Središnji dio rada bavi se biografskim podacima Marije Jurić Zagorke neophodnim za razumijevanje i otkrivanje Zagorkinih ciljeva u *Hrvatici*. Slijedi opis projekta *Hrvatica* na temelju informacija o osnivanju, izgledu i glavnim ciljevima ovoga časopisa te analiza izabranih

¹ U daljnjem tekstu *Hrvatica*.

² U daljnjem tekstu *Tko ste vi?*

novinskih priloga iz *Hrvatice* – razvrstanih u tri skupine. U prvome dijelu izdvojeni su novinski prilogi koji su dokaz Zagorkine borbe protiv rodni stereotipa, prema kojima žena može, i treba, obavljati funkciju dobre majke, pokorne supruge i učinkovite kućanice, dok joj je obrazovanje i bavljenje nekim zvanjem onemogućeno ili ograničeno. Drugi dio donosi novinske priloge u kojima se prožimaju rodni i nacionalni stereotipi, odnosno prikazuje se žena i njezine zasluge u širenju narodnog duha hrvatstva i sudjelovanja u narodnim borbama. Posljednji dio posvećen je nacionalnim stereotipima, što podrazumijeva širenje i čuvanje hrvatskih narodnih običaja i jezika, a u čemu sudjeluje narod kao cjelina. U svakome od navedenih dijelova izdvojene su i analizirane rubrike, nagradni natječaji, ankete i zasebni tekstovi, koji nisu dio niti jedne rubrike, a imaju neki od (prije) navedenih ciljeva.

Posljednji dio ovoga diplomskog rada predstavlja sintezu istraženog i analiziranog, odnosno – donosi se zaključak i (ne)potvrđivanje postavljene teze – prisutnost ili odsutnost rodni i nacionalni stereotipa u *Hrvatici*.

2. Stereotipi

Prema Idi Ograjšek Gorenjak (2014: 39) postoje različiti pokušaji definiranja pojma *stereotip* – od početnih objašnjenja u *Rječniku hrvatskog jezika* Vladimira Anića da je stereotip „metalna ploča odlivena s matice, kopija sloga ili uvijek isti postupak, rutina“ ili sličnog objašnjenja u *Velikom rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića koji doslovnom pridružuje i preneseno značenje za ono što je „neizmjenjivo, otrcano, banalno, ukalupljeno ili uvijek isto“, preko svakodnevnice komunikacije u kojoj pojam *stereotip* ima negativne konotacije (odnosi se na nešto nepromjenjivo, ustaljeno i banalno) pa sve do hermeneutičkog stajališta prema kojemu su stereotipi „vrsta predznanja koje se ne temelji na iskustvu već na ‘općem uvjerenju’.“ Kao i predrasude, stereotipi su „preduvjet spoznaje i komunikacije“ zaključuje Ida Ograjšek Gorenjak (2014: 40).

Bitno je pritom još utvrditi postoji li razlika između pojmova *stereotip* i *predrasuda*, odnosno može li se govoriti o sinonimima ili je riječ o potpuno različitim pojmovima. Ida Ograjšek Gorenjak (2014: 46) navodi objašnjenje Heinza Guntera Stobbe koji smatra da su „predrasude unaprijed stvorena mišljenja koja nisu nužno ni točna ni kriva. Stereotipi su one predrasude koje nekoj skupini dodjeljuju određene pozitivne ili negativne karakteristike i time prejudiciraju njihovo ponašanje“. Većina autora koja se bavi ovom problematikom smatra da je pritom nedostatak osobnog iskustva glavna odrednica kojom se predrasude kasnije pretvaraju u stereotipe. Uz navedena, postoji još jedno „područje koje se povezuje sa stereotipima, a riječ je o konstrukciji identiteta.“ S ovog stajališta „stereotipi nisu izrazi unaprijed danih biti. Oni su ‘imagološki konstrukti’, posljednje okamenjene identifikacijske točke koje se naknadno naturaliziraju” (Navedeno prema Ograjšek Gorenjak 2014: 40-41). Prema tom stajalištu „razne vrste stereotipa i identifikacijskih odrednica nemaju jednako društveno značenje već slijede određen hijerarhijski obrazac” (Ibid.), što nerijetko znači sljedeće – kada se netko „ne pridržava“ onoga što mu je predodređeno, može postati predmet podsmijeha, zavisti, može pokrenuti polemike i diskusije ili čak u krajnjim slučajevima postati izdajnik. Primjerice, promjena zanimanja obično rezultira podsmijehom ili zavišću, promjena vjere izaziva polemike dok promjena spola najčešće etiketira pojedince kao devijantne osobe (Ibid.).

2.1. Kako nastaju i kako se prenose stereotipi?

Prema spomenutoj teoriji konstrukcije identiteta, temelji proizvodnje stereotipa jesu emocije, želje i strahovi – oni kreiraju imagologiju, imagologija gradi ideologiju, ideologija generira diskurs, diskurs stvara stereotipe koji se prezentiraju kao same po sebi razumljive činjenice

(Navedeno prema Ograjšek Gorenjak 2014: 42). Dubravka Oraić Tolić tvrdi da postoji „sedam strategija izrade identiteta: „imaginacija” (ideja o „Ja“ koje se razlikuje od „Drugog“), „totalizacija” (ta je ideja apsolutna i jedinstvena), „naturalizacija” (nameće se kao esencija „Drugoga“), nakon koje slijedi „generalizacija“ (jedna karakteristika identificira se s cijelom grupom), „diskriminacija” (koja se obično provodi putem šala ili viceva), zatim „institucionalna proizvodnja simbola” (cilj je imaginaran svijet pretočiti u stvaran) te „dominacija” („Svoga“ nad „Drugim“) (Navedeno prema Ograjšek Gorenjak 2014: 42). Drugim riječima, prvi korak u stvaranju stereotipa jest svojevrsan, vrlo često, strah od onoga „Drugoga”, drugačijeg od „Ja,” zatim se ta ideja zamišlja kao jedna cjelovitost koja nerijetko dovodi do glorifikacije – vladara, božanstva, sustava i sl. Nakon toga te zamišljene ideje smatraju se bitnima za narod, klasu, rod ili rasu što dovodi do poopćivanja slika, odnosno uzima se jedna osobina koja se tada pripisuje cijelome narodu – svi Englezi su uštogljeni, svi Nijemci su nacisti, svi Romi su lopovi; ili pripadnicima iste vjere – svi muslimani su teroristi; rase – svi crnci su kriminalci; čak i boje kose – sve plavuše imaju nizak kvocijent inteligencije. Slijedi isključivanje i obespravljanje „Drugih”, obično pomoću izraza u svakodnevnom razgovoru, poput „kokoš” za ženu, „ustaše i četnici” za Hrvate i Srbe, i sl. Pritom vrlo često nastaju i vicevi, posebice spolno i kulturološki usmjereni. Proizvodnja simbola i institucija jest sljedeći korak u izgradnji stereotipa, a podrazumijeva prijelaz iz onoga zamišljenog svijeta u stvarni svijet. Kao rezultat toga prijelaza nastaju primjerice himne, zastave, muzeji kojima se potvrđuje i nadograđuje identitet naroda/rase/vjere. Krajnji cilj postiže se dominacijom, tj. potpunom vlašću nad nekim, što je posebno uočljivo u rigoroznim političkim, nekadašnjim i današnjim, sustavima. Budući da stereotipi nastaju čestim ponavljanjima, prenoseći se desetljećima, a neki i stoljećima, ostaju duboko ukorijenjeni u društvo. Stereotipi se u današnje vrijeme najčešće prenose medijima – prvenstveno filmovima, serijama, novinama, vijestima i sličnim izvorima. Osim navedenog, često na prenošenje utječe odgoj i obrazovanje u školama, posebice prikazi u udžbenicima iz povijesti, hrvatskog jezika, biologije. Također, izvor prenošenja stereotipa jest i zakonodavstvo pojedine države.

2.2. Rodni i nacionalni stereotipi

„Rodni su stereotipi, iz perspektive rodni studija, važni za održavanje socijalnog i simboličkog reda. Rodni obrasci pružaju ideju prirodne utemeljenosti društvene hijerarhije i održavanju neravnoteže moći” (Ograjšek Gorenjak 2014: 42). Dakle, rodni stereotipi su postojali, a mnogi su i opstali (uz poneke preinake) do današnjih dana, upravo zbog potrebe da se „održati” ova neravnoteža. Razmišljanja se u novije vrijeme nisu u potpunosti promijenila, već se

patrijarhat u manjoj ili većoj mjeri (što se tiče zapadnjačkog tipa razmišljanja) održava, barem u svom korijenu, i iz tog razloga mnogi rodni stereotipi postoje i danas. Stoga bi (i) moderna žena, nakon svakodnevno odrađenoga minimalno osmosatnog radnog vremena, trebala biti dobra i uslužna majka, supruga i kućanica, uz to i uvijek dotjerana, dok ona žena koja iskače izvan ovih okvira, nerijetko postaje predmetom ogovaranja i omalovažavanja. Navedeno nas dovodi do zaključka kako su se do današnjih dana zapravo samo povećala očekivanja koje okolina ima od žena. Kao što tvrdi Naomi Wolf u knjizi *Mit o ljepoti*, nakon sve veće emancipacije žena, to jest izlaskom iz privatne u javnu sferu djelovanja, muškarci su se osjećali ugroženima, stoga se pojavio novi ideal o ženama kao ljepoticama koje moraju izgledati besprijeekorno i ponašati se u skladu sa svojim rodom. Upravo težnja prema toj savršenosti dovela je do ponovne podređenosti ženskog roda te daljnje prevlasti muškog (Wolf 2008: 22).

Što se pak tiče nacionalnih stereotipa, oni su prema feminističkim teoretičarkama nacionalizma, „uvijek rodni projekt, obilježen rodnim označiteljima“ (Vidmar Horvat 2017: 24). Žena je kroz povijest, a i danas ključan „objekt“ – odnosno kako tvrdi Nira Yuval Davis, ona ima mogućnost reproducirati naciju, i to biološki, simbolički i kulturno. Pod biološkom reprodukcijom nacije obično se podrazumijeva rađanje novih generacija nacije, simbolička reprodukcija nacije prvenstveno podrazumijeva obiteljski model (majčinski i očinski lik i patrijarhalna identifikacijska struktura), a kulturna reprodukcija nacije podrazumijeva prijenos kulturnih vrednota i normi sljedećim generacijama (Navedeno prema Vidmar Horvat 2017: 24). Pri tome je važno primijetiti kako se, unatoč neupitne važnosti žena u reprodukciji nacije, „uloga žena smatra pasivnom – nastupa kao objekt nacionalnog projekta, dok je uloga muškarca aktivna – nastupa kao subjekt nacionalnog projekta, odnosno muškarci uprizoruju naciju – žive i umiru za svoj narod, dok je žene utjelovljuju“ (Vidmar Horvat 2017: 23). Kolika je važnost žena u reprodukciji nacije, možda najzornije pojašnjava činjenica kako je, u ne tako dalekoj prošlosti, prevladavalo mišljenje prema kojemu je ona žena koja se odluči na abortus zapravo ubojica i neprijatelj nacije. S time što je takvo mišljenje „pronašlo temelje“ u kršćanskoj dogmi. Iz svega toga možemo zaključiti sljedeće: „ono što je majka za dijete, to je žena za naciju“ (Vidmar Horvat 2017: 28).

3. Ženski časopisi

Krajem 19. stoljeća pojavljuju se prvi ženski časopisi kao rezultat potrebe, prema tvrdnji slovenske sociologinje Ksenije Vidmar Horvat, „mjestu na kojem žena može progovoriti svojim glasom” (Vidmar Horvat 2017: 22). U njima je ženi dozvoljeno iznositi vlastite stavove, mišljenja, dozvoljeno joj je zaroniti u svoj, „ženski“ svijet. Stoga Vidmar Horvat smatra da „ženski časopisi funkcioniraju kao društvene fikcije, lišene drugih društvenih kategorija i pripadnosti određenom staležu“ (Vidmar Horvat 2017: 18). U članku *Razvoj modnog novinarstva od 1900. do 1940.* Ines Lukin kaže kako su se prije njihove pojave žene „o događanjima iz vanjskoga svijeta mogle informirati jedino preko knjiga, koje su bile skupe, ili preko dnevnih novina, koje su bile namijenjene muškarcima“ (Lukin 2013: 41). Svojevrsni „procvat ženskih časopisa“, kako ističe Naomi Wolf u spomenutoj knjizi *Mit o ljepoti*, „potaknula su velika pismenost i kupovna moć žena iz niže srednje i radničke klase, čime je započeta demokratizacija ljepote” (Wolf 2008: 79). Časopisi su „pokrivali teme kao što su moda, obiteljski život” (Lukin 2013: 41) što je u počecima, odnosno krajem 19. i početkom 20. stoljeća bila velika novina. Uz modne ilustracije, ženski časopisi donosili su rubrike kao što su poezija, korisni savjeti i sl. Nerijetko su ti časopisi ohrabivali i podržavali žene kao kućanice, dok se „bavljenje modom i izrađivanje odjeće u slobodno vrijeme smatralo (...) prikladnim hobijem” (Ibid.). Budući da je izrađivanje odjeće bilo, ili bi trebalo biti, svojstveno ženama, ženski časopisi su obično dolazili s bogatim predlošcima za pletenje te modnom revijom u slikama. Ženski su časopisi bili, i još danas jesu, „jedan od najmoćnijih čimbenika promjene uloga žena, samo su u svoj sadržaj dodavali glamur onome što su ekonomija, oglašivači i vlada, u tom specifičnom trenutku očekivali i trebali od žena” (Wolf 2008: 81). Primjerice, za vrijeme rata ženski časopisi prodaju ideju majčinstva kao najveće životno postignuće, čija je zadaća odgojiti narodne heroje koji su spremni poginuti za svoju zemlju. Ili nakon rata, žele „savršenoj kućanici“ prodati proizvode koji će im olakšati kućanske poslove dok danas žena mora uvijek težiti savršenstvu, posebno onom savršenstvu koje se očituje vanjskim izgledom. Stoga Naomi Wolf zaključuje kako je tada žena mogla biti junakinja samo ako nastavi radati dok je danas žena junakinja koja mora nastaviti biti lijepa (Wolf 2008: 84). Kao rezultat takvih razmišljanja, naslovnice današnjih časopisa obično prikazuju „savršene“ žene premda su fotografije tih „savršenih“ žena vrlo često retuširane i/ili se ta ista žena podvrgnula estetskim korekcijama. Velika je većina sadržaja ženskih časopisa ispunjena oglasima koji poručuju – ako nemaš ovu haljinu, onu kremu protiv bora ili najnovije cipele, zašto uopće postojiš? Iako istovremeno omalovažavaju i vode u depresiju, čitateljice im se vraćaju kao pouzdanom izvoru informacija, kao „svojevrsnim prijateljicama ili sestrama s kojima se izvrsno slažu” (Grdešić 2013: 92) i bez

kojih njihov život nema smisla. U čemu je tajna uspjeha ženskih časopisa? Wolf tvrdi kako ženski časopisi predstavljaju nešto veoma važno – žensku masovnu kulturu. Dodaje da žena čitajući časopise zapravo drži u rukama žensku masovnu kulturu dok muškarac čitajući „svoje“ novine, prelistava samo jednu od perspektiva od svih drugih ponuđenih perspektiva koje su mu omogućene upravo zato jer je dio muške kulture, koja je svugdje prisutna (Wolf 2008: 88-89). Za ženske časopise obično se smatra da ih čitaju samo žene te da su „svi isti, i svi sve znaju o njima – kako izgledaju i o čemu pišu” (Grdešić 2013: 91). Nerijetko su, posebno konvencionalno shvaćeni časopisi, označeni također kao „ponižavajući za žene koji služe samo za profit” (Grdešić 2013: 90).

U počecima su u ženskim časopisima radili muškarci – zbog mišljenja da se novinarstvom mogu baviti samo oni, a „krajem 19. stoljeća pojavila se potreba za izradom reklama koje će privući ženski dio čitateljstva” (Lukin 2013: 41) pa dolazi do zapošljavanja žena u novinama, koje su se najčešće bavile takozvanim „ženskim“ temama izvan interesa muškaraca. Kako je rastao broj obrazovanih žena, tako se i broj novinarki povećavao. Danas žene dominiraju – ne samo u ženskim časopisima, nego i u novinarstvu uopće.

4. Novinarska autobiografija Marije Jurić Zagorke

Marija Jurić Zagorka prva je hrvatska profesionalna novinarka. Cijeli je svoj život posvetila borbi protiv ustaljenih društvenih obrazaca, prema kojima ženama nema mjesta u novinarskim niti književnim krugovima. Osim što je bila žena, u prilog joj nije išla ni njezina vanjšina, a posebice nedostatak plemićke titule. Stoga je prema mišljenju mnogih svojih suvremenika Zagorka imala visoke i nedostižne ciljeve. Međutim, ništa od navedenog nije ju spriječilo da ostvari (većinu) svojih ciljeva. Razdoblje u kojem je Zagorka djelovala, kraj 19. i prva polovica 20. stoljeća, turbulentno je razdoblje u kojem dolazi do mnogobrojnih promjena – od rigorozne vladavine bana Khuena Hedervarya (1883-1903) kada je Hrvatska bila dio Austro-Ugarske i pod velikim utjecajem (Budim)Pešte i Beča, nakon čega pada pod sve veći utjecaj Beograda, i njegove konačne dominacije nakon sloma Austro-Ugarske, do završetka Prvoga svjetskog rata (1918) te stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca koja kasnije mijenja naziv u Kraljevina Jugoslavija (1929) koji zadržava sve do osnivanja Nezavisne Države Hrvatske (1941).

Pojedinosti iz Zagorkina osobnog i, posebice, profesionalnog života možemo saznati iz njezinih autobiografija. Napisala je ukupno sedam autobiografija. Prvu autobiografiju objavila je „1932. godine na traženje novinara *Ilustrovanog tjednika*, pod nazivom *Poznata hrvatska spisateljica svojoj publici o svome radu*“ (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 249). Druga je autobiografija nastala šest godina kasnije, a riječ je o romansiranoj autobiografiji *Kamen na cesti*. Sljedeća autobiografija nosi naziv *Tko ste vi? Film u riječima. Sličice iz doživljaja ženskog novinara od 1897.-1938.* i objavljuje se u oba godišta *Hrvatice*.³ Četvrta Zagorkina autobiografija nastala je 1947. godine, pod nazivom *Što je moja krivnja? Iz Zagorkinih memoara* sljedeća je autobiografija. Napisana je 1952. godine, a nikada nije dovršena. Posljednje dvije autobiografije nose nazive *Kako je bilo* (1953) i *Moje pravo i dužnost* (1956).

Zanimanje za novinarstvo Zagorka pokazuje već kao djevojčica kada u samostanu pokreće *Samostanske novine*. U novinarskoj autobiografiji *Tko ste vi?* otkriva: „Tko zna kako i zašto, ali u samostanu snašla me želja izdavati novine! Sve je išlo brzo i glatko. Izrezala sam sitne papiriće i sašila ih. Na prvoj stranici napišem velikim slovima ‘Samostanske novine’ za donji konvikt! (...) U mojoj su nakladi izlazile ove ‘novine’ svakog tjedna u jednom jedinom primjerku (...)”

³ Autobiografija *Tko ste vi?* u ovom će radu poslužiti za praćenje i razumijevanje Zagorkina novinarskog puta – od prvog zanimanja za novinarstvo do traženja honorara za roman koji je pisala za *Male novine*, odnosno do posljednjeg broja *Hrvatice* u kojemu je objavljen posljednji nastavak ove (nedovršene) autobiografije.

(*Hrvatica*, br. 1, 1939: 23). Kada se saznalo za njezine „novine“, Zagorka dobiva kaznu – klečanje za vrijeme ručka i večere te pljusku pred svima u samostanu. Također joj je zabranjeno dalje objavljivati „novine“. Stoga Zagorka zaključuje: „Ovom prvom reprizom pljuske svršila je karijera mojih prvih novina” (Ibid.). Nekoliko godina kasnije piše članak *Egy Percz (Jedan časak)* kao rezultat bijesa koji je izazvalo neprilično ponašanje prodavača karata i konduktera (Mađara) na željezničkom kolodvoru prema seljacima-Hrvatima. Naime, seljaci nisu razumjeli prodavače karata i konduktere jer su govorili mađarskim jezikom zbog čega su vrlo često sjedali u pogrešne vlakove. Članak završava Zagorkinim prijekorom: „Doći će dan gospodo silnici, da će narod vama poviknuti: Egy percz!” Taj je članak bio pretiskan u svim zagrebačkim i lokalnim novinama. Postao je svojevrsna Zagorkina odskočna daska u novinarskoj karijeri jer je zahvaljujući njemu od tada pisala i slala političke članke lokalnom *Hrvatskom listu*. Zbog izuzetnog talenta koji je pokazala u političkim člancima, urednik *Hrvatskog lista* želio je upoznati autora – pretpostavljajući naravno kako je riječ o muškom, a ne o ženskom autoru. Unatoč saznanju kako je Zagorka zapravo autorica tekstova, urednik je angažira, uz uvjet daljnje anonimnosti (*Hrvatica*, br. 2, 1939: 61). U euforiji zbog nastavka angažmana, Zagorka skupi više hrabrosti i snage te odlazi do uredništva glavnog opozicionalnog lista. Međutim, tamo je dočekaju s podsmjehivanjem, ruganjem i omalovažavanjem. Kako Zagorka navodi u autobiografiji *Tko ste vi?*: „Krasno je to! Dolazite u redakciju jednog lista i velite: Želim pisati u novine. A molim vas: Tko ste vi?”, upita je Šime Mazzura, direktor Dioničke tiskare te doda: „Tko hoće pisati, draga moja, taj mora biti – netko!” (*Hrvatica*, br. 3, 1939: 103). Zagorka ne odustaje. Pri odlasku iz redakcije primjećuje kako žandar nosi novine koje je sigurno zaplijenio te ih kupuje u posljednji tren, prije zapljene. U novinama pročitava kako su mađarske opozicionalne novine pisale protiv vladavine Khuena Hedervaryja i u naletu inspiracije i oduševljenja piše članke za mađarske novine *Alkotmany* i *Magyar-Orszag* o stanju u Hrvatskoj. Njezini su članci objavljeni u spomenutim mađarskim novinama, nakon čega ona te iste članke prevodi s mađarskog na hrvatski jezik i šalje u *Obzor*. Navedeni članci doveli su do jakog sukoba između vladajuće i opozicijske stranke u Hrvatskoj čemu je i sama bila svjedok kada je prisustvovala na jednoj od saborskih sjednica. Ponovno odlazi u uredništvo *Obzora* gdje uspijeva pronaći glavnog urednika Josipa Pasarića, sve mu priznaje te mu uručuje članke kao dokaz da je ona autorica. On je pohvali i šalje Potočnjaku koji joj daje mogućnost da prevodi mađarske brošure za njih. Nakon toga dolazi raditi u redakciju kao korektor(ica). Kada se saznalo da u redakciji radi žena, onaj isti zamjenik urednika koji ju je „otpremio“ s podsmijehom prilikom prvog dolaska u redakciju, opet ju je ponizio i uspio je otjerati. Ponižena i bez prihoda padne joj na pamet jedna ideja. Negdje je pročitala da u Americi postoji bogata dobročinka koja pomaže siromašnim umjetnicima. Odluči joj napisati pismo te moliti pomoć. Kada dobije negativan

odgovor, piše i šalje pismo sa svojim tekstovima biskupu Strossmayeru. Strossmayer je imao iznimno važnu ulogu u Zagorkinoj novinarskoj, a nešto kasnije i književnoj karijeri. Naime, svega dva tjedna od slanja pisama i tekstova biskupu, Zagorka prima poziv onog istog opozicionalnog lista iz čijeg su je uredništva „otpremili“ podsmjesima i poniženjem čak u dva navrata – dobila je namještenje kao novinar(ka) u *Obzoru*, godine 1896. Osim namještenja, i stalne borbe za o(p)stanak u redakciji *Obzora*, Strossmayer je Zagorki uvelike pomogao u njezinom književnom radu. Najprije je u svom trošku dao tiskati njezine prve romane *Roblje* (1899) i *Vlatko Šaretić* (1903), a zatim je „utjecao i na pisanje (povijesnih) romana s ciljem da hrvatsku čitateljsku publiku otrgne od njemačke šundliterature“ (Perić 2012: 173). U *Obzoru* je provela više od 40 godina, s jedne strane cijenjena i hvaljena, s druge omalovažavana i ponižavana. Podržavali su je Josip Pasarić, Jovan Hranilović, Milan Heimrl, Marjan Derenčin, Zvonimir Vukelić, Milan Ogrizović, Frane Supilo, Stjepan Radić, Svetozar Pribičević i mnogi novinari izvan Hrvatske, dok su joj žestoki protivnici bili Šime Mazzura, Otto Kraus, Antun Gustav Matoš, Julije Benešić i mnoge gospođe i gospoda iz aristokratskih krugova (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 250-258.) Uz navedeno bila je potplaćena, zarađivala je kao novinarka gotovo dva, ili više od dva puta manje nego muški kolege, a radila je minimalno dvostruko više. Iz Zagorkine autobiografije *Tko ste vi?* također saznajemo kako je nerijetko Zagorki nedostajalo samopouzdanja. Ona nije vjerovala da je dovoljno dobra i kompetentna u obavljanju novinarskog posla, posebice u pisanju književnih djela, što je vrlo lako moguće rezultat podcjenjivanja i omalovažavanja muških kolega novinara i „epiteta koji je pridodan njezinom književnom stvaralaštvu – šund literature za kravarice“ (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 252).

Uspjeh koji je Zagorka ostvarila samim dolaskom u *Obzor* bio je ogroman. Unatoč tome što su je nerijetko odbacivali, njezin novinarski rad bio je besprijekoran, a ljubav prema svojoj domovini mogla je upravo dokazati pisanjem protiv tadašnje vlasti. Međutim, Zagorka nije stala samo na tome. Ona je željela i drugim ženama omogućiti prijelaz iz takozvane tipične „ženske“ privatne sfere u „mušku“ javnu sferu djelovanja, odnosno željela je da se sve žene bore za svoja prava i slobode kao što se ona borila. Kao rezultat navedenog, a pomalo iz inata jer joj je bilo ponuđeno „da uređuje hrvatsku inačicu njemačkog časopisa za žene, što Zagorka doživljava kao nov pokušaj germanizacije“ (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 259) osniva 1925. godine *Ženski list*. „Prvi broj *Ženskog lista* izlazi u travnju 1925. godine, a namijenjen je bio ženama svih društvenih slojeva – obrađivao aktualne teme, donosio vijesti iz rada ženskih udruga, progovarao o važnim socijalnim pitanjima poput ženskog prava glasa. Osim izvještajnih i komentatorskih priloga, sadržavao je i književne tekstove, kao i praktične savjete za kućanstvo. Bio je moderno osmišljen, bogato ilustriran“ (Dujčić, Trgovac Martan i Popratnjak 2015: 48). *Ženskim listom* Zagorka je stekla veliku slavu i bila odlikovana od strane jugoslavenske kraljice Marije,

medaljom časti povodom tridesete obljetnice njezinog novinarskog rada (Dujčić, Trgovac Martan i Popratnjak 2015: 48). No, uspjeh *Ženskog lista* bio je uzdrman Velikom depresijom (1929-1933) i odlukom donesenom 1934. godine kojom se „zabranila distribucija inozemnog tiska svim tvrtkama koje nisu bile u državnom vlasništvu” (Dujčić, Trgovac Martan i Popratnjak 2015: 49). Budući da je tvrtka Ignjata Schwartza, u kojoj se tiskao *Ženski list*, bila u privatnom vlasništvu, ona se morala zatvoriti. „Jozefina Josipa Schwartz, supruga Ignjata Schwartza, preuzela je posao i preko druge tvrtke nastavila izdavati list” (Ibid.). U tim su godinama, posebice nakon izvršenog atentata na kralja Aleksandra 1934. godine, *Ženskim listom* počele dominirati političke i ekonomske teme. A ključan događaj koji je najviše utjecao na kasniju Zagorkinu smjenu u navedenom časopisu, bio je susret sa Sidom Košutić⁴, koju je upoznala „prilikom osnivanja Društva hrvatskih književnica” 1936. godine (Ibid.). Umjesto da nastavi tradiciju obraćanja cijeloj ženskoj populaciji u Kraljevini Jugoslaviji, Sida Košutić bavila se isključivo hrvatskim ženama i isticanju hrvatskih kulturnih vrijednosti. Konačnu prevlast Sida Košutić, i uz nju Draga Ivančević, dobivaju nakon smrti Ignjata Schwartz (1938), tada njegova supruga gubi kontrolu nad nakladništvom *Ženskog lista* (Ibid.). Pod Zagorkinom uredničkom palicom *Ženski list* izlazi do studenog iste godine, a od sljedećeg broja nova urednica postaje Sida Košutić te se time mijenja u potpunosti ovaj list, čak i njegov naziv u *Novi ženski list*, a kasnije u *Hrvatski ženski list*, koji izlazi do 1944. godine. Nakon nesretnog završetka u *Ženskom listu*, Zagorka u prosincu 1938. godine osniva *Hrvaticu*. Zagorka je u *Hrvatici* bila urednica, autorica većine tekstova i nakladnica. *Hrvatica* u mnogim dijelovima podsjeća na *Ženski list* u njegovim počecima. Ovim časopisom Zagorka otvara mnoga pitanja – od ostvarivanja ženskih prava (izborna pravo, pravo na obrazovanje, mogućnost bavljenja zvanjem), preko poticanja bavljenja tipičnim „muškim“ poslovima i dokazivanja kako su se i žene borile u narodnim borbama te su zaslužne za odgoj narodnih heroja i širenja narodnog duha, do različitih praktičnih modnih savjeta (kako uređivati dom, pripremiti jelo, kako liječiti pojedine bolesti; što je moderno za određeno godišnje doba, uz primjerke krojnih araka i sl.). Zagorki je osobito važna bila interakcija s njezinim čitateljicama.

⁴ Sida Košutić, hrvatska književnica i urednica časopisa (Radoboj, 1902 – Zagreb, 1965). Na početku književnog stvaranja, poetskim tekstom *K svitanju* (1927) pokazala je izrazit lirski talent. Njezino je pjesništvo prožeto osjećajima samoće, tišine i boli te traženjem njihova smisla u ljubavi prema Bogu. Objavila je zbirke pjesama *Osmijesi* (1940), *Vjerenička žetva* (1943), *Jezero mrtvo* (1956), *Jeka sve tiša* (1963), lirske romane *Portreti* (1928) i *Jaslice* (1933) i mnoga druga djela. Žensku patnju i trpljenje tematizirala je u knjizi novela *Mimoza sa smetljišta* (1942) (Navedeno prema <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3349>).

Ona ih potiče da sudjeluju u različitim anketama i nagradnim natjecanjima jer u njima vidi svojevrsne mehanizme kojima navodi žene na razmišljanje o svojim pravima i potencijalima te da se za isto bore i izbore. Također ih poziva da slobodno postavljaju pitanja na koja će im se odgovoriti, kako bi došli do rješenja nekog problema. *Hrvatica* nije dugo izlazila, već u prosincu 1940. godine, kada na vlast dolaze ustaše, zabranjuju joj rad, plijene svu zaradu te joj oduzimaju čak i pokućstvo. Zagorka se od tada više nije bavila novinarstvom, već je do svoje smrti (1957) pisala povijesne romane koji su objavljivani u nastavcima u nekoliko novina, kojima su dakako dizali nakladu.

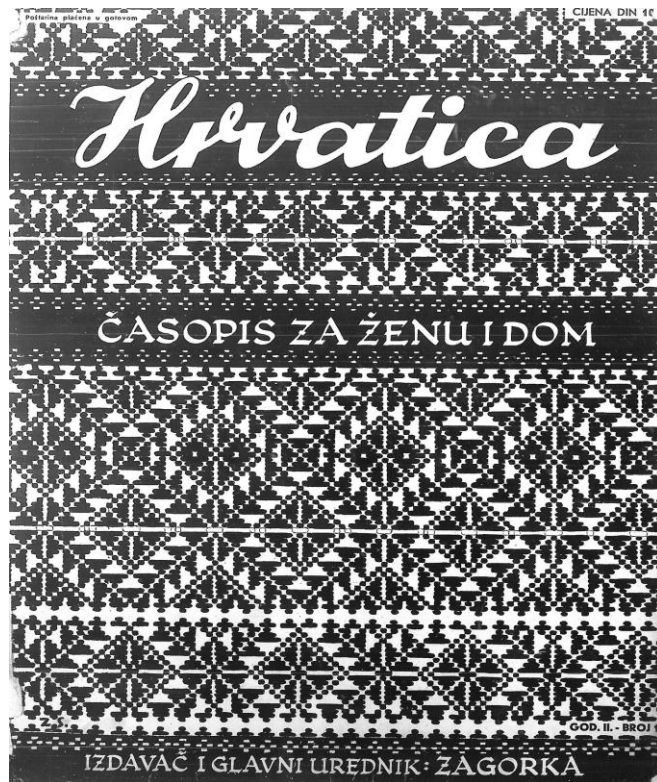
5. *Hrvatica* – časopis za ženu i dom

„Prvi broj ‘osvetničke’ *Hrvaticice* – časopisa za ženu i dom izašao je u prosincu 1938. godine” (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 259), mjesec dana nakon što je *Ženski list* preuzela Sida Košutić. *Hrvatica* je nastala kao rezultat svojevrstne osvete zbog otkaza u *Ženskom listu*, kao što tvrdi Zagorka u još jednoj od svojih autobiografija *Što je moja krivnja?*: „Vlasnici me otpuste bez otkaza, a to su mogli lako, jer 4 godine unatrag nije mi list plaćao ništa, pošto je bio prezadužen. Radi ovog postupka, iz osvete počnem bez pare izdavati domaćinski list ‘Hrvaticu’ (...)” (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 259). Zagorka je u ovaj projekt, čija je bila i autorica, i urednica i nakladnica, ušla s mnogo entuzijazma, volje i ljubavi prema svojoj domovini i suosjećanja s ostalim ženama. Naime, politička i društvena situacija u Hrvatskoj, odnosno u Kraljevini Jugoslaviji čijem je teritoriju Hrvatska tada pripadala, u međuratnom razdoblju još uvijek je bila kompleksna. Planirana i najavljivana demokracija, o kojoj se govorilo od osnivanja Kraljevine Jugoslavije, nije se ostvarila, već je dolazilo do miješanja dvaju principa, onog tradicionalnog i modernog. Prvenstveno veliki problem zadavalo je zakonodavstvo Jugoslavije koje nije bilo ujednačeno, odnosno ono je „pokušavalo provesti nemoguće – s jedne strane omogućiti demokraciju, dok s druge održati još uvijek stari poredak i tradiciju” (Ograjšek Gorenjak 2014: 245). „Posljedica takvog pristupa su neprovedeni i nedovršeni pravni projekti, istovremeno inzistiranje na ideji ravnopravnosti u društvu i zakonsko podržavanje tradicionalnih institucija – muževe i očeve vlasti te zaštite majčinstva i djece, dozvoljavanje ženama da ulaze u sve slojeve obrazovanja, ali sprečavanje da steknu poziciju moći” (Ibid.), tj. demokracija u tom pogledu nije vrijedila za žene.

Osnivanjem *Hrvaticice* Zagorka je još jednom potvrdila neizmjernu snagu i hrabrost koju je ponajprije crpila od vjernih čitateljica koje je stekla svojim romanima i časopisom *Ženski list*. Kako su uistinu pretplatnice *Ženskog lista* otkazale pretplatu i pretplatile se na *Hrvaticu*, potvrđuje sama Zagorka u prije spomenutoj autobiografiji *Što je moja krivnja?* gdje otkriva i njihov broj – 8000 pretplatnica. Zagorka je *Hrvatici* postavila nekoliko važnih ciljeva. Prvenstveno je cilj bio osvijestiti čitateljice o doprinosu i važnosti žena u nacionalnim borbama kroz povijest te poticati obrazovanje žena i borbu za ravnopravnost – mogućnost i sposobnost žena da se bave „muškim“ poslovima, kao i aktivno i pasivno izborno pravo glasa. Zagorkin vrlo važan cilj bio je i održati hrvatski jezik i narodne običaje „živima“ među narodom, odnosno oduprijeti se utjecaju tuđinskih jezika i običaja. Upravo „visoki“ ciljevi koje je postavila u *Hrvatici*, razlikuju ovaj časopis od mnogih drugih tadašnjih (i današnjih) ženskih časopisa. Svoje ciljeve, osim u mnogobrojnim člancima, Zagorka je nerijetko provodila kroz ankete i nagradne natječaje te objavljuvanjem pisama čitateljica kako bi uspostavila komunikaciju s njima i dala do

znanja da je svaka od njih posebna i važna te da treba i može iskoristiti svoje potencijale izvan privatne sfere. Osim navedenih tema, *Hrvatica* je obilovala savjetima za održavanje kućanstva, odgoj, njegu tijela, književno stvaralaštvo, kao i modnim rubrikama i detaljnim krojnim arcima koji su punili posljednje stranice časopisa.

Kao što je već rečeno, Zagorka je obavljala čak tri funkcije u *Hrvatici* – autorice, urednice i nakladnice. Većinu tekstova pisala je sama, a potpisivala se obično aliasom *Zagorka* ili inicijalom svog aliasa *Z.*, ili nekim od svojih pseudonima (*Ferdo Škrlić*, *Iglica*). Kako je u *Hrvatici* velik broj tekstova nepotpisan, vrlo je vjerojatno da ih također možemo pripisati Zagorki. U *Hrvaticu* je Zagorka uvrstila jednu od (novinarskih) autobiografija, objavljivanu u nastavcima (*Tko ste vi?*), kao i kratke romane, objavljivane na isti način (*Mala revolucionarka* i *Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha*). Na prvim stranicama svakog broja *Hrvatice* možemo pronaći tekstove o položaju i radu žena u društvu, o njihovu doprinosu u književnom stvaralaštvu i nacionalnim borbama, te se javljaju rubrike poput: *Neznana junakinja hrvatskog naroda* (u prvim brojevima *Hrvatice*), *Društveni rad naših žena*, *Galerija javnih radnica*, *Hrvatice u umjetnosti i književnosti*. Slijedi zabavni dio u kojemu se većinom nalaze pjesme, humoreske, priče kao i Zagorkin književni rad, a potom korisni savjeti vezani uz kućanstvo i obitelj (rubrike *Dom i obitelj*, *Sveznajući savjetnik*, *Naše zdravlje*, *Znanost domaćinstva*), kuhinju (rubrika *Dobra kuhinja* i nagradni natječaji), njegu tijela i njegu lica (rubrike *Moderna kozmetika*, *Prirodna kozmetika*) dok posljednje stranice časopisa donose modnu reviju u slikama i s krojnim arcima. Potonje se nalazilo na posljednjim stranicama jer se *Hrvatica* mogla kupiti i u izdanjima bez modnih savjeta. U slučajevima kada čitateljice nije zanimala moda, cijena je bila nešto manja. *Hrvatica* je tada bila u crvenom izdanju, a cijena je iznosila 15 dinara na pretplatu za jedno tromjesečje, a bez pretplate jedan broj *Hrvatice* stajao je 6 dinara. *Hrvatica* s modnim priložima bila je plave boje, a cijena pretplate za jedno tromjesečje iznosila je 24 dinara, bez pretplate 10 dinara. Kao nakladnica, Zagorka je nerijetko ponavljala u *Hrvatici* kako „ne zaslužuje pare, već samo pokriva troškove, što se ne treba tek posebno naglašavati, ako se sravnji nevjerojatno niska cijena lista s troškovima, obilja štiva i priloga” (*Hrvatica*, br. 1, 1940: 1). Također je vrlo često podsjećala pretplatnice da produže pretplatu na vrijeme kako bi tiskanje bilo moguće. Na temelju Zagorkine izjave, i svega onoga za što se borila u *Hrvatici*, možemo zaključiti kako su njezini ciljevi bili uistinu iskreni i čestiti.

Slika 5.1. Naslovna stranica Hrvatice iz 1940. godine

6. Analiza *Hrvatice*

U istraživačkom dijelu diplomskog rada izvojit ćemo, a onda analizirati novinske priloge iz časopisa *Hrvatica* podijeljene u tri skupine. Prva skupina odnosi se na rodne stereotipe protiv kojih se Zagorka neumorno borila gotovo cijeli svoj život. Pokazat će se mehanizmi pomoću kojih Zagorka u *Hrvatici* potiče svoje čitateljice na razmišljanje o stereotipima koji su im predodređeni rodom te ih poziva na borbu. U drugoj skupini nalaze se oni tekstovi u kojima se prožimaju i rodni i nacionalni stereotipi. Ujedno su ti tekstovi dokaz potvrde mišljenja feminističarki nacionalizma o nacionalnim stereotipima kao rodno utemeljenima. U trećoj skupini analizirat ćemo tekstove u kojima je jasno vidljivo propagiranje svega onoga što je hrvatsko, odnosno što pripada hrvatskom narodu kao cjelini – od povijesti Hrvata do tradicionalnih običaja.

Cilj ovog istraživanja jest, na temelju novinskih priloga iz *Hrvatice*, potvrditi i pobliže pojasniti neizmjernu hrabrost, sposobnost i afinitet Marije Jurić Zagorke da (in)direktno navodi svoje čitateljice na promjenu mišljenja o usađenim društvenim normama. Također je cilj ovog rada dokazati Zagorkinu hrabrost i odvažnost u širenju istinskog domoljublja, iskazanog u mnogobrojnim novinskim tekstovima. Istraživanje je provedeno na 24 broja/oba godišta časopisa *Hrvatica*, dostupna u digitalnom obliku na portalu *Stari hrvatski časopisi*.

6.1. Rodni stereotipi

Časopis *Hrvatica* u svojim tekstovima progovora i kritizira mnogobrojne rodne uloge koje je tadašnje društvo uvelike zagovaralo. U prvoj polovici 20. stoljeća još su uvijek postojala, nazovimo to tako, muška i ženska prava i pravila, pri čemu su naravno potonja bila znatno manja. Žene nisu imale pravo pasivnog i aktivnog izbornog prava glasa, nisu imale slobodu kretanja i govora te su nerijetko bile nepismene, posebice žene sa sela. Obrazovanje im je bilo omogućeno, međutim samo u određenim, takozvanim „ženskim“ zanimanjima. Razlika između žena slabijeg i žena boljeg imovinskog stanja nije bila toliko velika. One žene koje su bile slabijeg imovinskog stanja obično su same obavljale poslove vezane uz kućanstvo, u rijetkim su slučajevima bile pismene, time i (ne)obrazovane, dok ženama boljeg imovinskog stanja najčešće netko drugi obavlja posao umjesto njih, one samo nadziru rad slugu te su najčešće pismene i obrazovane. Bavljenje novinarstvom, politikom ili nekom umjetnošću bilo je ili zabranjeno, i/ili društveno osuđujuće. Jedino su se žene iz bogatih i uglednih obitelji mogle baviti nekim od navedenih zanimanja, ali je i tada postojalo određeno (skriveno) podcjenjivanje, neprihvatanje te

su im mogućnosti obično bile ograničene, primjerice – u književnosti su se mogle okušati uglavnom u pisanju dječje i intimne proze ili poezije. Generalno je prevladavalo mišljenje kako žene ne mogu toliko duboko promišljati niti se kreativno izražavati kao što to mogu muškarci. Stoga su uloge koje svaka žena može i treba obavljati – uloga supruge, majke i kućanice.

Zagorka je rijedak primjer žene (mogli bismo reći među prvima u ondašnoj Hrvatskoj) koja se doslovce cijeli svoj život odupirala nametnutim obrascima patrijarhalnog društva te jedna od rijetkih kojoj je uspjelo probiti se u javnu sferu djelovanja, odnosno baviti se tipično „muškim“ zanimanjem. A kada uzmemo u obzir činjenicu da ona nije potjecala iz ugledne i plemićke obitelji, njezin uspjeh još je veći i zanimljiviji. Zato je *Hrvatica* poslužila Zagorki kao svojevrsno bojno polje na kojem se borila protiv rodnih stereotipa s ciljem podizanja svijesti čitateljica kako bi zajedno lakše i brže uspjele pobijediti nametnuti društveni poredak. Kao rezultat toga *Hrvatica* sadrži mnogobrojne poticajne tekstove o potrebi prava glasa i slobodi govora žena, prava i poticanje na obrazovanje, kompetencija žena bavljena svim, a ne samo nekim, poslovima. Također, Zagorka koristi i nagradne natječaje i ankete kao oruđe kojim se bori za ostvarenje svojih ciljeva.

6.1.1. Pasivno i aktivno izborno pravo

O ženskom pravu glasa Zagorka progovara već u prvom broju *Hrvaticе*. Postavivši pitanje svojim čitateljicama „Što biste predložili zakonodavnom tijelu da imate aktivno i pasivno pravo glasa?!”, potiče ih na razmišljanja – zašto ja kao žena nemam pravo glasa odlučivati o važnim pitanjima koja se direktno tiču mene, ili što bih ja, kada bih mogla biti birana, učinila za narod, posebno za žene. Odgovori koji su uslijedili bili su (ne)očekivani. Zagorkine čitateljice prvenstveno žele mir, bez ratovanja. Rat im je mrzak jer odnosi živote njihovih muževa i sinova, a kada su u ratu i/ili izgube svoje najmilije, tada i one i djeca žive ubogim životom. Stoga nekoliko čitateljica zaključuje kako je muškarcima mjesto uz njih. Dok oni zarađuju za kruh, one mogu u miru odgajati djecu i brinuti se o kućanstvu. Također žele pomoći siromašnima i nemoćnima, posebice starijima i djeci bez roditelja. Zalažu se da svi imaju jednake mogućnosti pri zapošljavanju kako ne bi oskudijevali o kruhu. Zanimljivo je kako u većini odgovora, barem onih objavljenih u *Hrvatici*, žene ne govore direktno o svojim pravima koja su im zakinjuta zbog roda, već ono što bi one učinile za svoj narod, to jest ono što političari na vlasti ne rade, a trebali bi činiti. Na temelju dobivenih odgovora Zagorka zaključuje: „odgovori pružaju potpunu sigurnost narodnom životu, jer je nerazoriva obstojnost njegova zajamčena u materinstvu Hrvaticе” (*Hrvatica*, br. 4, 1939: 119). Nekoliko brojeva kasnije, točnije u jedanaestom broju,

izlazi članak autorice Mare Matočec⁵ *Hrvatice i pravo glasa*. Ona smatra kako će žena svoja prava ostvariti tek ako zavlada Hrvatska seljačka stranka, na čelu sa Stjepanom Radićem. Braća Antun i Stjepan Radić i inače su često spominjani u velikom broju članaka u *Hrvatici*. Oni su se među prvima borili za ženska prava, prvenstveno za pravo glasa. Upravo je Stjepan Radić „Zagorki odao možda najveće priznanje time što je inzistirao da isključivo ona prati i prenosi njegove političke govore” (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 254). U spomenutom članku Mara Matočec iskazuje negodovanje prema razmišljanjima, kojima je sama bila svjedokom, kako bi barem školovane žene morale imati pravo glasa, dok one neobrazovane, posebno seljanke, ionako ne trebaju i ne znaju mnogo o stanju u državi. Zbog toga propituje mušku „upućenost“ prilikom glasovanja, odnosno – pita se jesu li svi muškarci sposobni odlučivati o sudbini naroda, a time i o sudbini žena.

Novi izborni zakon donesen 1940. godine, polako stavlja na površinu pitanja vezana uz pravo glasa za žene, stoga Zagorka u drugom broju drugoga godišta *Hrvatice* otvara anketu: *Izbor ženskih narodnih zastupnika*, s četiri pitanja: „1) Koje biste Hrvatice izabrale za narodne zastupnike?, 2) Zašto dajete glas i povjerenje gore imenovanoj Hrvatici?, 3) Što biste tražili da ženski narodni zastupnik predloži zakonodavstvu?, 4) Ne želite li birati ženskog narodnog zastupnika, objasnite, zašto?” Na anketu se moglo javiti do 10. ožujka, što bi značilo da su se rezultati ankete mogli otisnuti već u travnju. Međutim, u sljedeća četiri broja *Hrvatice* nema rezultata, nego tek u kolovozu Zagorka piše o rezultatima provedene ankete. Naime, mnoge čitateljice predložile su upravo Zagorku kao idealnu kandidatkinju, ali ona smatra da je to neprimjereno te da su pogrešno shvatile anketu. S jedne strane opet je potvrđena njihova odanost Zagorki, dok s druge strane čitateljice nisu prepoznale Zagorkin očiti cilj koji je namjeravala

⁵ Mara Matočec, hrvatska seljanka-književnica i seljanka-političarka (Drnje, 1885 – Koriya, 1967). Prva njezina objavljena pjesma nosi naziv „Sibiriji“, a nastala je kao odgovor na anketu Stjepana Radića kojom je htio privući pjesnikinje za književni rad. Nakon ove objavljene pjesme, započinje intenzivan i plodonosan književni rad Mare Matočec. Njezine pjesme najčešće su domoljubne i socijalne tematike (opisuje tešku sudbinu i težak rad hrvatskog seljaka). Krajem 30-ih godina prošloga stoljeća, počinje pisati i kratke novele i crtice, isto tako domoljubnog i socijalnog karaktera. Osim po književnom radu, Mara Matočec poznata je i kao političarka. Napisala je mnogobrojne članke u kojima veliča braću Radić, doktora Đuru Basaričeka, zahvaljuje im na svemu što su učinili za hrvatski narod, nadasve za hrvatske žene. U člancima također progovara o (ne)ravnopravnosti žena i potiče ih na borbu za veća prava. Zagorka je odigrala veliku ulogu u promicanju rada Mare Matočec – književnog i političkog. Stoga u časopisima *Ženski list*, *Ženski svijet* i *Hrvatica* možemo pronaći velik broj pjesama i članaka koje potpisuje Mara Matočec (Navedeno prema Kolar-Dimitrijević 1993: 9-21).

postići ovom anketom. Zagorka otkriva kako je pristiglo oko 3000 pisama, koje će ona čuvati kao uspomenu. Da je uistinu čuvala njihova pisma te na ista namjeravala odgovoriti, potvrđuje činjenica da su nakon njezine smrti u stanu pronađena brojna pisma i bilješke na marginama pisama (Dujčić i Trgovac Martan 2016: 266). Na temelju navedenoga možemo potvrditi Zagorkin uistinu ogroman utjecaj na žene/čitateljice – kako njezinim novinarskim priložima, tako i romanima.

Slika 6.1.1.1. Primjer ankete u Hrvatici

O izbornom pravu glasa piše se u još nekoliko navrata. U drugoj godini izlaženja *Hrvatica*, u broju sedam, pod naslovom *Žena i izborno pravo glasa* otkrivaju se podaci o tome kada su stanovnice pojedine države dobile političko pravo glasa. Do 1940. godine pravo glasa nisu imale: Francuska, Švicarska, Portugal, Turska, Azija, Perzija, Japan i Jugoslavija. Tek 1945. godine žene u Jugoslaviji dobivaju pravo glasa. U članku *Politički uspjesi žena u svijetu* govori se o sve većem sudjelovanju žena u politici, s primjedbom – vrlo često ženske predstavnike „gura“ se u „ženske“ odjele poput socijalnog i humanitarnog rada (*Hrvatica*, br. 10, 1940: 6). Posljednji pronađeni članak vezan uz žensko izborno pravo jest *Upliv ženskog izbornog prava na javni*

život. Riječ je o parafraziranju članka preuzetog iz časopisa *Every boys Magazine* iz Novog Zelanda. Kako tamo postoje ženski predstavnici u parlamentu, muški predstavnici prisiljeni su paziti na svoj rječnik i pomno biraju strategiju borbe u ratu. Također tvrde da su žene reformirale njihov život, posebice zato jer su organizirale različite udruge kako bi na taj način pomogle onima kojima je to najpotrebnije. U Novom Zelandu, pravo glasa žene su dobile već krajem 19. stoljeća, točnije 1893. godine (*Hrvatica*, br. 11, 1940: 8).

6.1.2. Pismenost i obrazovanje

Temu obrazovanja žena Zagorka otvara u članku *Tragedija nepismenosti* u trećem broju, prvoga godišta *Hrvatice*. Riječju „tragedija“ Zagorka pojačava zaprepaštenje nad riječju „nepismenost“. Jednom prilikom Zagorka prisustvuje abecednom tečaju na kojem je 20-ak, većinom djevojaka, učilo čitati i pisati. Prvo što Zagorka primjećuje kod polaznica tečaja jest sram. Srame se što ne znaju čitati i pisati te spuštaju pogled prema dolje, prema klupi. Njihov pogled bježi od svakoga, čak i od učiteljice – smatraju se odgovorne zbog nepismenosti. Na selu se još uvijek nerijetko vjerovalo kako žena ne mora pohađati škole, što je ujedno značilo da ne mora znati ni ono osnovno – čitati i pisati. Budući da je ona uvijek kod kuće i radi u kući, kućanski poslovi ne zahtijevaju takva znanja. No, mnoge su djevojke otišle u grad raditi, zaljubile se, a ondašnji mladići željeli su pismene supruge. Kolika je zapravo volja žena da nauče čitati i pisati najzornije prikazuje ispovijest Dalmatinke Žmirićevke koja je potajno učila pisati. Ona je krišom slušala kako uče muško dijete, a pošto nije imala papira i olovke, nožem je urezivala u pećinu slova. Sada je jedna od priznatih dalmatinskih spisateljica. Za djevojke koje su pohađale školu obično su bili rezervirani „praktični predmeti i društvene znanosti (pjesništvo, glasba, risanje, žensko ručno djelo, kućanstvo) koje potiču osjećaje, ali ne i razmišljanje. (...) Djevojke se mogu valjano uzgojiti jedino u obiteljskom krugu” – tvrdi Stjepan Basariček⁶ u

⁶ Stjepan Basariček, učitelj i pedagog (Ivanić-Grad, 1848 – Zagreb, 1918). Suradivao je pri izradi školskih zakona 1874. i 1888. u Hrvatskoj, u sastavljanju nastavnih osnova i u izradi statuta, plana i programa za učiteljske škole u Hrvatskoj. Zalagao se za narodni karakter osnovne škole. Izradio je 1905. nacrt nastavne osnove za niže škole u gradovima i selima tadašnje Hrvatske, kojim su učitelji, prvi put u nas, dobili metodičke naputke za rad u osnovnoj školi. Napisao je početnice, čitanke za osnovne škole i priručnik za učitelje. Neka od njegovih djela su: *Teorija pedagogije ili nauk ob uzgoju* (1876), *Kratko iskustveno dušoslovje* (1877, 1878), *Pedagogija*, 1–4. (1880–

Pedagogija, I. dio: Uzgojoslovlje (Navedeno prema Jagić 2008: 82). Također, Davorin Trstenjak⁷ u članku *Djevojački uzgoj*, objavljenom u *Napredku*, zaključuje sljedeće: „Svaka djevojka neka se odgoji i obrazuje, da bude u prvom redu valjana supruga i majka” (Navedeno prema Jagić 2008: 83). Mišljenja teoretičara, a nakon toga i seljaka, o obrazovanju žena polako su se počela mijenjati u prvoj polovici 20. stoljeća. Tako primjerice uredništvo *Hrvatice* objavljuje dio članka koji je napisao seljak Stjepan Brdarić, a preuzeti je iz časopisa *Seljačka Sloga*. Osim očito izraženoga narodnog duha, ovaj seljak govori o jednakosti žena i muškaraca te kako svaka žena prema tome mora imati pravo na obrazovanje (*Hrvatica*, br. 4, 1940: 3). U pretposljednem broju *Hrvatice*, druge godine izlaženja, ponovno se piše o nepismenosti žena i o glavnom uzroku istoga – muškarcima. Kao što je prije rečeno, muškarci, posebno oni koji su živjeli na selu, bili su mišljenja da žena nema što čitati i pisati jer kućanicama to ne treba te da je veliki grijeh i sramota ako bi žena, naprimjer pisala pisma. Ona je odmah obilježena kao žena niskog morala, dok je za kurtizanu čitanje i pisanje istoga bilo uobičajeno, zbog njezinog zanata. Smatrali su da što žena manje zna, posebno o politici i o poslu svoga supruga, to je žena poštenija.

Martina Perić u radu *Iz vlastite sobe na njihove ulice – o prostorima i granicama u Zagorkinoj autobiografiji „Što je moja krivnja?”* tvrdi kako upravo dom, odnosno „prostorije u njemu smatraju se ‘prirodnim’ prostorom u kojima žena ima ulogu nečije kćeri, sestre, majke ili supruge” (Perić 2012: 175). Međutim, prostora, a najčešće ni vremena, za sebe nema. Stoga smatra Perić kako žena mora pronaći, odnosno izboriti se najprije za vlastitu sobu u kojoj će se moći posvetiti sama sebi, i eventualnom radu koji je zanima. To je prva stepenica, prvi korak koji je potreban učiniti kako bi mogla (malo) lakše prodrijeti u javnu, „mušku“ sferu djelovanja (Perić 2012: 177).

Kao povod svemu da sada navedenome, *Seljačka Sloga* organizira *Klub ABC* kako bi se smanjila nepismenost žena i ujedno kako bi osvijestili tadašnje muškarce o sposobnostima i

1884), *Kratka poviest pedagogije. Za učiteljske škole (1886)* i mnoga druga (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1403>).

⁷ Davorin Trstenjak, učitelj i pedagog (Krčevina, Slovenija, 1848 – Zagreb, 1921). Priredio i napisao više knjiga pedagoške i etnografske tematike. Bio je prvi predsjednik Saveza hrvatskih učiteljskih društava (1919-21) i počasni član Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora. Djela: *Mladi učitelj* (1891), *Život i rad Ivana Filipovića* (1897), *Zreo učitelj* (1907), *Slobodna škola* (1908), *Etika* (1910), *Ispod brda Djeda* (1911), *Nagrade i kazne* (1917), *Darvinizam u uzgoju* (1918), *Besjede na Djedu* (1921), *Izabrane priče i pripovijetke* (1953) i dr. (Navedeno prema <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62507>).

potrebama žena. U posljednjem broju *Hrvatice* daje se kratka analiza govora koje su održale značajne žene na skupštini koju je organizirao predsjednik *Seljačke Sloge*. Među njima su Mara Matočec, Jana Falica, Marija Prkić, Boja Čurak, Milka Mišić. One tvrde kako žene lakše i brže nauče čitati i pisati nego što to mogu muškarci, smatraju kako će s ovim stečenim znanjem lakše i kvalitetnije odgajati svoju djecu. Na kraju zaključuju kako su za ovu borbu potrebne i žene grada i zovu ih da im se pridruže.

Osim poziva za borbu protiv nepravde spram žena u obrazovanju, uredništvo *Hrvatice* daje izravne savjete pomoću kojih želi osvijestiti hrvatski narod o potrebi obrazovanja djevojaka, a i dječaka. Stoga u devetom broju, prvoga godišta *Hrvatice*, u članku *Koje zvanje?* savjetuju se neka zvanja kojima će se baviti njihovo dijete bude pomno birano jer bitno utječe na njihovu budućnost. Od velike je važnosti pri tome birati, osim ono što zanima dijete, i ono zvanje za koje dijete ima afiniteta i talenta. Također se naglašava važnost djevojaka u raznim zanimanjima, od švelja, činovnica, daktilografkinja sve do učiteljica, profesorica i liječnica, odnosno daje se do znanja kako i žene mogu obavljati, osim takozvanih ženskih, i muške poslove. Krajem školske godine u prvome godištu *Hrvatice*, Zagorka u tekstu *Prije nego im sudite!* s podnaslovom *Naša mladež na svršetku školske godine*, opominje roditelje kako se trebaju s posebnom pažnjom ponašati prema svojoj djeci zbog njihovog (ne)uspjeha u školi. Ako imaju lošije ocjene, neka njihov pristup bude što razumljiviji kako ih se djeca ne bi bojala jer su pojedinci čak počinili samoubojstvo zbog straha od neuspjeha i roditelja. Misiju širenja važnosti obrazovanja i daljnju interakciju s čitateljicama, Zagorka nastavlja u anketi koju je otvorila već u drugom broju prvoga godišta *Hrvatice* pod nazivom *Anketa za učiteljice i majke*. Ona se ponavlja u četvrtom broju istoga (prvoga) godišta. U njoj se traži odgovor na tri pitanja: „koji školski predmet njihova djeca najradije uče, čime se zabavljaju i pokazuju li kakvu osobitu sklonost pojedino dijete prema umjetnosti, stručnom znanju i sličnom” (*Hrvatica*, br. 2, 1940: 71). Rezultate ankete ne možemo pronaći kao samostalne tekstove s primjerice naznačenim naslovom *Rezultati ankete za učiteljice i majke*, već svojevrstne odgovore možemo pronaći u „nekoliko sljedećih brojeva *Hrvatice* pod naslovom *Kako da odgojim svoje dijete?* (u trećem broju) ili u rubrici *Dom i obitelj*” (Dujčić, Trgovac Martan i Popratnjak 2015: 52). U trećem broju objavljen je jedini odgovor na anketu. Odgovara baka Adela koja se brine za svoju unučicu i traži savjet kako se najlakše odlučiti između nekoliko zanimanja i/ili talenata koja posjeduje njezina unuka. U četvrtom, petom i šestom broju *Hrvatice*, izostaju odgovori čitateljica, već su dani korisni savjeti čitateljicama od strane uredništva. Savjeti kao što su primjerice – ne smije biti miljenika između djece jer to loše utječe i na miljenike i na nemiljenike, ili u petom broju gdje se savjetuje kako se ponašati prema onima koji imaju teškoće u učenju, dok se u šestom broju daju savjeti kako prepoznati talenat, jer ako talent izostane, dijete nema budućnosti u tom zvanju i na taj se način

gubi i vrijeme i novac. Iz ovih primjera možemo zaključiti da anketa nije uspjela, barem ne onako kako je to Zagorka očekivala.

Uz navedeno, uredništvo *Hrvatice* kroz autobiografsku priču Marije Kumičić⁸ također podržava važnost obrazovanja. Riječ je o tekstu *Moji prvi školski dani* (*Hrvatica*, br. 12, 1939: 409) u kojemu se autorica prisjeća svojih prvih dana školovanja. Kako je mala Marija bila nestašna i nijedna igra nije ju mogla duže vremena zaokupiti, roditelji su je, prvenstveno majka, odlučili upisati u školu kod Uršulinki. To je bilo 1868. godine, kada je imala nepunih pet godina. Mariji se škola veoma sviđjala i, unatoč udaljenosti i nevremenu koje je često prohujalo njezinim krajem, nije tako lako odustajala od škole. Još u poodmakloj dobi rado se prisjeća svojih učiteljica i pjesama koje je naučila tada, a danas joj pomažu da lakše prebrodi sve teškoće života.

Sljedeći tekst *Svršetkom školske godine* donosi informacije o novootvorenom *Djevojačkom pensionatu Lada*. Time se želi pridobiti djevojke za daljnje obrazovanje. U ovom *pensionatu* nudi se velik broj predmeta, kao što su: „hrvatski jezik i književnost, zemljopis, povijest umjetnosti, strani jezici, kućanstvo, kuhanje, šivanje, ručni rad, jednostavno knjigovodstvo, nauka o dobrom vladanju, higijena, pedagogija, glazba i ritmika“ (*Hrvatica*, br. 7, 1940: 52). Prva četiri predmeta predviđena su za osnovno obrazovanje dok su ostali predmeti vezani uz kućanstvo i odgoj djece. Osim u ovom tekstu, Zagorka o školama za djevojke govori i u tekstovima *Nova ženska gimnazija u Zagrebu* i *90-godišnjica „Ženske učiteljske škole“ časnih sestara Milosrdnica u Zagrebu*, čime ponovno stavlja naglasak na važnost postojanje škola za djevojke u Hrvatskoj.

U tekstu *K novom zvanju za žensku mladež* prenosi se predavanje Zdenke Smrekar. Iz njega saznajemo nekoliko zanimljivosti. Ona predlaže osnivanje socijalne škole za žensku mladež. Plan je da djevojke s navršenih 16 godina krenu u tu školu i da dvije godine uče i pripremaju se za buduće zvanje. Samo one izrazito nadarene pohađale bi sveučilišta. Glavni ciljevi ženskog

⁸ Marija Kumičić, hrvatska pjesnikinja, publicistica i javna radnica (Varaždin, 1863 – Zagreb, 1945). Njezine su pjesme spomenarskoga stila i autobiografskih značajki, na tragu sentimentalne preporodne lirike i patetičnoga zanosa. Pjesme su skupljene u zbiricama *Pjesme* (1903), *Zadnje ruže* (1913) i *Pjesmom kroz život* (1940), a posvećene su domovini i zavičaju, znamenitim Hrvatima, ljepotama prirode, moralnim vrednotama i uspomeni na supruga Eugena Kumičića (1950-1904). Pjesmama i prozom, populističkim polemičnim člancima, govorima i predavanjima surađivala je u mnogim novinama/časopisima, a jedan od njih je i Zagorkina *Hrvatica*. Nakon smrti Eugena Kumičića, Marija se počinje baviti društvenim radom koji rezultira osnivanjem ženskog društva *Hrvatska žena* (1921). Njezino geslo, u književnom i društvenom radu, glasi: „Ništa za sebe, a sve za domovinu!“ (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11368>).

rada trebali bi, prema Zdenki Smrekar, biti rad na podizanju seljačke žene te rad oko kulturnog podizanja žene-radnice (*Hrvatica*, br. 4, 1940: 8).

Još jedan od mehanizama kojima se žele privući djevojke za školovanje jest prikaz putovanja jedne ženske gimnazije. Kroz četiri broja (od srpnja do listopada) u prvom godištu *Hrvatice*, daje se svojevrsni putopis gimnazijalki iz II. ženske gimnazije u Splitu. Riječ je o putovanju iz Splita preko Kotora (Boka kotorska), Krfa, Rodosa do Carigrada (Istanbul) i natrag preko Pireja, Atene, Dubrovnika u Split. Putovanje vodi gospođa Mihalinec i ona ujedno zapisuje podatke o samom putovanju – od raznih zgoda i nezgoda koje su ih zadesile na putu do mnogobrojnih zanimljivosti o gradovima i otocima koje su posjetile. Možemo zaključiti da je ovakvim tekstovima cilj uredništva *Hrvatice* bio kako pokazati sposobnost žena da organiziraju putovanje, tako i pokazati znanje o krajevima koje su posjetile te naposljetku vlastito umijeće pisanja zabavnog putopisa.

Na temelju posljednja tri iznesena primjera, možemo zaključiti kako su u prvoj polovici 20. stoljeća postojale rodne razlike u obrazovanju. Potvrđuje to postojanje muške i ženske škole namijenjene isključivo jednima ili drugima, bez mogućnosti miješanja. Što bi u konačnici značilo da je još uvijek postojalo mišljenje o većoj sposobnosti muškog roda, od onog ženskog jer kako tvrdi Basariček: „ne treba zahtijevati od dječaka da tako brzo napreduju kao djevojke, niti od djevojaka da toliko duboko i svestrano shvaćaju kao dječaci” (Navedeno prema Jagić 2008: 82).

Uredništvo *Hrvatice* ponovno želi naglasiti ustrajnost i borbu žena za svoja prava u članku *Borba žene za neovisnost* kroz usporedbu stanja u europskim državama u prošlom stoljeću. Već u drugoj polovici 19. stoljeća pisale su se studije, održavala predavanja o važnosti obrazovanja žena i sudjelovanja žena u javnom životu. Također se tada počinju održavati primjerice, večernji tečajevi u Moskvi na kojima su žene slušale sve predmete koje su slušali i dječaci/muškarci, u Švicarskoj su sve pučke škole bile u rukama žena, u Njemačkoj je postojao poseban odbor koji se brinuo za promicanje ženskog obrta (*Hrvatica*, br. 2, 1940: 3). Velik doprinos u promicanju ženskih prava dala je Engleskinja Josefina Butler. Ona je napisala čak 10 rasprava o ženskim pitanjima – od primarnih uloga žena, ravnopravnosti s muškarcima, prava na obrazovanje do prava glasa i sličnim temama.

6.1.3. *One koje zarađuju u zvanju*

U rubrici *One koje zarađuju u zvanju* u prva tri broja prvoga godišta *Hrvatice*, Zagorka daje prikaz rada žena u različitim zvanjima. Ovim tekstovima ponovno navodi na razmišljanje o mogućnosti i sposobnosti žena da se bave zvanjem koje ih raduje i za koje imaju afiniteta, odnosno želi ih osvijestiti o tome kako žene nisu (samo) supruge, majke i kućanice već one

moгу i trebaju iskoristiti svoje potencijale. U prvom broju progovara o Prvom svjetskom ratu koji je bio svojevrsna odskočna daska ženama da se zaposle. Naime, mnogi muškarci morali su otići u borbu, a žene su zauzele njihova radna mjesta, i to obično ona u tvornicama. One su morale nastaviti raditi kako bi mogle preživjeti. Nakon rata neke bivaju otpuštene i vraćaju se svojim prvobitnim ulogama dok pojedine nastavljaju s radom. Također, to je razdoblje u kojemu počinju djelovati mnogobrojna udruženja u ženskim sekcijama. Rat se smatra zaslužnim što se nakon njega, posebice nakon smirenja od trauma nastalih u njemu, „mlade generacije žena bave (...) sportom, plešu na modernu muziku, obrazuju se i istražuju svoju seksualnost” (Ograjšek Gorenjak 2014: 50) te jača zamah u ostvarivanju ženskih prava – prvenstveno prava glasa, slobode kretanja i obrazovanja. Osim rada u tvornicama, sve više žena počinje raditi kao činovnice na pošti, željeznici, kao prodavačice ili otvarati vlastite obrte. Na najveće predrasude nailazile su još uvijek učiteljice i profesorice, zatim pravnice, liječnice i inženjerke. Unatoč Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1921. godine prema kojemu su žene postale ravnopravne s muškarcima – u obrazovanju i izvršavanju poslova, mnoga su zvanja bila isključivo rezervirana za muškarce. Obično je riječ o zvanjima u kojima je izražena moć odlučivanja. Primjerice, učiteljice i profesorice prema zakonu mogle su postati ravnateljice, ali samo u djevojačkim školama, dok primjerice žene ne mogu biti sutkinje, iako mogu obavljati posao odvjetnice, pod izgovorom „da je izricanje presude teže i za državu važnije, kako narod ne želi da mu žena sudi i da bi suđenje uvrijedilo ženinu moralnost” (Ograjšek Gorenjak 2014: 253). Prema zakonu, žene koje su se bavile zvanjima, posebno zvanjima u kojima postoji, prije rečena, moć odlučivanja, obično se nisu mogle udavati, odnosno u slučaju kada su se htjele udati, morale su napustiti svoje zvanje. Primjera ima mnogo, a jedan od poznatijih parova, o kojem Zagorka piše posvetu u trećem broju drugoga godišta *Hrvatice*, jest bračni par Radić – Vilma i Antun. Vilma je bila ravnateljica više djevojačke škole, ali je morala napustiti svoje zvanje kako bi se mogla udati za Antuna Radića.

U drugom broju prvoga godišta *Hrvatice* objavljen je članak u čast 30. godišnjice ženskog postolarskog obrtnika – Marije Vukovac. U tekstu se otkriva ljubav vlasnice prema ovom poslu, koja traje od njezinih najranijih dana. Također, vlasnica obrta otkriva postojanje predrasuda i omalovažavanja zbog bavljenja ovim poslom samo zato jer ga obavlja žena. Treći broj prvoga godišta *Hrvatice* donosi prikaz života jedne prodavačice. Ona opisuje pravo stanje koje vlada u trgovini u kojoj radi – slabo plaćen posao i teški uvjeti rada – i nabraja u kojim bi se slučajevima, barem donekle, popravilo njihovo stanje. Jedno od rješenja do kojih dolazi ova prodavačica jest povećanje plaće ili pronalazak supruga koji će ju uzdržavati. Međutim, ni u braku nije sigurna ako primjerice suprug dobije otkaz za vrijeme krize. Pritom najviše pate djeca jer majke vrlo malo vremena provode s njima. One obično danju rade za kruh, a noću obavljaju kućne poslove.

U drugom dijelu teksta govori se o priznatim i poznatim obrtnicama. Riječ je o gospođi Dilberović, vlasnici salona šešira „Anjelina”, koja je na Pariškoj svjetskoj izložbi dobila nagradu za svoj šešir načinjen od lepoglavske čipke dok su na Berlinskoj izložbi 1938. nagrađene krojačica, gospođa Hadžina kao i modistice, gospođa Pejakov i Dilberović. U tekstu saznajemo i o postojanju ženskih sekcija u Savezu hrvatskih obrtnika od 1930. godine. One se bore za zaštitu žena obrtnica i za pasivno pravo izbora u komori. Koliko je javnost uistinu bila protiv ženaradnica, najbolje pokazuje članak Mare Matočec pod nazivom *Ne dajmo se smesti...* (*Hrvatica*, br. 7, 1939: 225). Ona u tom članku prvenstveno veliča braću Radić, zahvaljuje im na svim dobrim djelima kojima su pomogli hrvatskom narodu, posebice hrvatskoj ženi. Kritizira one koji se smatraju sljedbenicima Stjepana Radića, a smeta im javni rad žena. Mara Matočec zaključuje kako je žena upravo presudna za boljitak, za budućnost jednog naroda.

Svoju „borbu“ protiv usađenih predrasuda o ženama koje zarađuju u zvanju Zagorka je započela mnogo ranije. Naime, krajem 19. stoljeća, točnije „1897. godine Zagorka je osnovala ‘Kolo radnih žena’ prvu žensku sindikalnu organizaciju” (Perić 2012: 176). Pojedini otkriva u autobiografiji *Što je moja krivnja?*: „u svemu 37 radnica tiskare, fabrike cigara i kožarnice, dvije učiteljske pripravnice i dvije sobarice. Sastavile smo pravila za socijalna i politička prava žena i poslale vlastima na odobrenje” (Ibid.). Naravno, reakcija vladajućih i društva bila je očekivana. Svega dva tjedna nakon slanja zahtjeva za prava žena, Zagorki dolazi redarstvo s priopćenjem kako je deset muških građana podnijelo prijavu protiv nje jer drži takozvana predavanja kojima širi nezadovoljstvo među ženama i potiče ih na borbu za ravnopravnost s muškarcima u zapošljavanju (Ibid.).

6.1.4. Galerija javnih radnica

Jedna od kontinuiranih rubrika u *Hrvatici* jest rubrika *Galerija javnih radnica*. U toj rubrici govori se, obično o jednoj ili dvije, javnim radnicama koje su svojim radom – organiziranjem humanitarnih akcija i savjetovanjem – pomogle onim najpotrebnijima, i/ili su svojim umjetničkim djelima doprinijele hrvatskoj umjetnosti i širenju narodnog duha. One su nerijetko zaboravljene i omalovažavane, obično dolaze iz malenih mjesta, stoga im uredništvo *Hrvatice* posvećuje barem pola stranice kako bi se na taj način trajnije opisalo njihovo postojanje i javno djelovanje. Rubrika počinje kratkim podacima o odabranoj javnoj radnici, a svaki je tekst opremljen i njezinom fotografijom. Mahom je riječ o ženama koje su pisale pjesme, pripovijesti, dramske tekstove u kojima kritiziraju društvo i politički sustav. U njima često traže prava za sve ljude, ponegdje s naglaskom na prava žena ili pišu dramske tekstove i/ili režiraju primjerice

kazališne predstave, u svrhu prikupljanja novčanih sredstava za pomoć siromašnima. Neke od njih su: Josipa Glembay⁹, Mara Matočec, Krsta Slava Franić¹⁰, Emilija Krvarić, Rozika Horrosty¹¹, Božena Begović¹², Elvira Marsić¹³, Ruža Hrnčić-Horvat¹⁴, Sofija Hirc, Marija Najpar¹⁵, Marija Jakobović-Mesaroš. Mnoge pjesme, pripovijesti i humoreske navedenih javnih radnica možemo pronaći upravo u *Hrvatici*. Ostale javne radnice nisu se bavile umjetnošću, već su svoje iskustvo i znanje širile najpotrebnijima, nerijetko žrtvujući sebe i svoj kruh. Također su osnivale različite udruge i institute kako bi olakšale život najugroženijima. Riječ je o sljedećim javnim radnicama: (teta) Nikolaja Mali¹⁶, Olga Barić¹⁷, Mira Vučetić, Jelisava Horvat¹⁸, Klotilda

⁹ Josipa Glembay, književnica i javna radnica (Čepin kraj Osijeka, 1861 – Osijek, 1941). Kao učiteljica više djevojačke škole u Osijeku usađivala je narodni duh hrvatstva svojim učenicama. Isto tako osnovala je 1921. društvo *Hrvatska žena* u Osijeku, a kada je navedeno društvo raspušteno, ona osniva *Klub Hrvatica*. U mnogim osječkim novinama objavljivala je pripovijesti, crtice i feljtone, u kojima također veliča hrvatski narod. Stoga je mnogi smatraju preporoditeljicom grada Osijeka (*Hrvatica*, br. 3, 1939: 94).

¹⁰ Krsta Slava Franić, spisateljica i javna radnica (Koprivnica, 1878 – Zagreb, 1951). Pisala je pjesme, igrokaze, crtice i novele u dječjem listu *Smilje*, a zatim u časopisu *Nada*. Mnogi njezini igrokazi izvodili su se u dobrotvorne svrhe, kako bi prikupljenim novcima pomogla siromašnima. Bila je članica društva *Hrvatska žena* (*Hrvatica*, br. 5, 1939: 169-170).

¹¹ Rozika Horosty, hrvatska spisateljica. Piše pjesme, igrokaze i operete u dobrotvorne svrhe. Ona je u tim predstavama i scenograf, i kostimograf i režiser (*Hrvatica*, br. 9, 1939: 290).

¹² Božena Begović, spisateljica i kazališna radnica (Split, 1901 – Zagreb, 1966). Završila je glumačku akademiju u Beču, pisala dramske tekstove i glumila u kazališnim predstavama. Također je prevela velik broj tekstova, posebice s francuskog i talijanskog na hrvatski jezik. Osim mnogobrojnih funkcija koje je obnašala, jedna od najbitnijih jest dužnost predsjednice *Društva hrvatskih književnica* (1938-1941) (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1590>).

¹³ Elvira Marsić bila je profesorica glasovira na glazbenoj akademiji u Zagrebu. Nastupala je na mnogim humanitarnim koncertima organiziranim za učenike i studente. Također je poučavala seljake u sviranju glasovira (*Hrvatica*, br. 2, 1940: 7).

¹⁴ Ruža Hrnčić-Horvat, pjevačica i glumica. Vrlo često nastupala je u dobrotvorne svrhe, pri tome je uvijek nosila narodnu nošnju, čime je naglašavala narodni duh (*Hrvatica*, br. 3, 1940: 11).

¹⁵ Marija Najpar, hrvatska spisateljica i dobrotvorka (Vukovar, 1872 – ?). Osim što je pisala novele i članke za novine, vrlo je često darovala novac potrebitima. Uz navedeno, bila je privremena predsjednica društva *Hrvatska žena* (*Hrvatica*, br. 9, 1940: 7).

¹⁶ Nikolaja Mali velika je humanitarka koja je cijeli svoj život posvetila siromasima, posebice siromašnoj djeci i djeci bez roditelja. Ona ih je učila lijepom ponašanju, pričala im je priče i nerijetko čuvala djecu dok je oboje roditelja radilo. Vjenčavala je nezakonite parove i pomogla pri krštenju nekrštene djece. Zbog ljubavi i pomaganja prozvali su je „tetom“ (*Hrvatica*, br. 2, 1939: 53).

Cvetišić-Kreneis¹⁹, Anka Marjanović, Boja Ćurak, Marija Jambrišak²⁰, Josipa Engel, Katica Majnarić i Paula Čizmek²¹.

6.1.5. *Hrvaticice u književnosti i umjetnosti i Iz galerije naših umjetnica*

O ženama koje su ostavile traga u hrvatskoj umjetnosti, uredništvo *Hrvaticice* piše u dvjema rubrikama: *Hrvaticice u književnosti i umjetnosti* i *Iz galerije naših umjetnica*. Pri tome, možemo primijetiti kako nijedna od rubrika nije kontinuirana, odnosno ne nailazimo na njih u svakom od brojeva *Hrvaticice* dok u nekim brojevima u potpunosti izostaje. Također uočavamo kako kod rubrike *Hrvaticice u književnosti i umjetnosti* često varira sam naziv rubrike. Stoga se u tri broja časopisa zove *Hrvaticice u umjetnosti*, a jednom i *Žene u umjetnosti*. Naslov rubrike *Iz galerije naših umjetnica* spominje se svega tri puta. Uz navedeno, uredništvo *Hrvaticice* objavljuje posvete

¹⁷ Olga Barić, javna radnica u Americi. Zaslužna za organizaciju Hrvatica u okviru narodne hrvatske zajednice sa sjedištem u Pittsburgu. Cilj te zajednice bio je osvijestiti žene da svoju djecu uče jezik i običaje, odnosno da ne zaborave svoje porijeklo. Zaslužna je i za osnivanje velikog broja ženskih grana HSS-a (Hrvatske seljačke stranke) (*Hrvatica*, br. 2, 1939: 54-55).

¹⁸ Jelisava Horvat, javna radnica u Hrvatskoj. Organizirala je mnogobrojne humanitarne priredbe u svrhu pomaganja onima najpotrebitijima, za obnavljanje crkava i podizanje spomenika. Isto tako obavljala je dužnost predsjednice društva *Hrvatska žena* u Zagrebu niz godina (*Hrvatica*, br. 6, 1939: 198).

¹⁹ Klotilda Cvetišić-Kreneis, javna radnica u Hrvatskoj (Zagreb, 1853 – Osijek, 1947). Bila je nadzornica svih stručnih škola u Hrvatskoj, imenovana je profesorom na muškoj učiteljskoj školi te je tražila od vlade za žene punu naobrazbu. Osim navedenoga, ona je zaslužna za prvu izložbu narodnih nošnji i veziva, s ciljem očuvanja i širenja narodnog duha hrvatstva (*Hrvatica*, br. 8, 1939: 264).

²⁰ Marija Jambrišak, hrvatska pedagoginja (Karlovac, 1847 – Zagreb, 1937). Bila je prvi ženski polaznik, iz tadašnje Austro-Ugarske, na muškoj bečkoj pedagoškoj školi, prva je poticala (i u tome uspjela) u otvaranju prve javne ženske srednje škole. Također je osnovala *Hrvatski internat za djevojke*, *Gospojinski klub* i položila temelje Ligi za zaštitu djece. Kao prva učiteljica u Austro-Ugarskoj s višom pedagoškom i didaktičko-metodičkom izobrazbom, zauzimala se za bolji društveni i materijalni položaj učiteljstva i njegovo stručno usavršavanje, osuvremenjivanje sustava odgoja i školovanja žena i ženske mladeži. Zanimala se za probleme didaktike, za organizaciju i metodiku nastave, problematiku ručnoga rada, zdravstveno-higijenskih uvjeta te moralnoga i tjelesnoga odgoja (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9072>).

²¹ Paula Čizmek, javna radnica u Hrvatskoj. Gotovo cijeli svoj život posvetila je pomaganju sirotoj djeci. Skupljala je donacije od stanovnika Zagreba i na taj način hranila i oblačila djecu iz sirotišta. Radila je i u društvu *Hrvatska žena*, a za vrijeme rata, radila je za *Crveni križ* (*Hrvatica*, br. 6, 1940: 10).

hrvatskim umjetnicama izvan rubrika, kao samostalne tekstove poput *Svjetska veličina i velika Hrvatica* (o Milki Trnini) i *Hrvatica, koja je stekla svjetsku slavu* (o Blaženki Kernic). U ovim se rubrikama većinom, u jednom broju časopisa, govori o jednoj, rijetko o dvjema umjetnicama. Svaki je tekst opremljen fotografijom umjetnice dok se biografski elementi, poput datuma i mjesta rođenja, nerijetko izostavljaju. Većina biografskih elemenata odnosi se na umjetničko stvaralaštvo, od samih početaka umjetničkog stvaranja do obilježavanja, primjerice 30. ili 40. obljetnice. Naravno, riječ je o kratkim pregledima stvaranja umjetnica, ali način na koji su ovi tekstovi napisani vrlo je zanimljiv. U svakom od tekstova govori se o neizmjernom talentu i velikom (svjetskom) uspjehu te se time dobiva dojam kao da ne postoji ili bolja operna pjevačica ili bolja kazališna glumica upravo od one o kojoj se govori. Naglašeno hvaljenje talenta i uspjeha pojedine umjetnice dovodi do svojevrsnog hiperboliziranja – što je očito posljedica želje uredništva, prije svega Zagorke, da u ovim tekstovima čitateljice pronađu inspiraciju za eventualno stvaralaštvo i da tekstovi ostave trag o postojanju izvrsnih hrvatskih umjetnica. Isto tako vrlo je često prisutno naglašavanje ljubavi prema vlastitoj domovini i vlastitome narodu. Stoga se navodi kako je pojedina umjetnica bila prisiljena napustiti Zagreb jer nije mogla uspjeti u Hrvatskoj, ali je ona ostala vjerna svojoj domovini i svugdje kamo ide spominje je i rado joj se vraća. U spomenutim rubrikama možemo pronaći tekstove o književnicama Štefi Jurkić²² i Marici Robić; kazališnim glumicama Nini Vavra²³, Milici Mihičić²⁴, Vjeri Hrzić-Nikolić, Ankici

²² Štefa Jurkić, spisateljica (Cazin, 1895 – Livno, 1971). Pisala je priče, romane, legende koje su nerijetko objavljivane u novinama/časopisima poput: *Hrvatska prosvjeta*, *Katolički svijet*, *Napredak*, *Duhovni život*, *Selograd*, *Hrvatica* i dr. Neka od najpoznatijih njezinih djela su novelističke zbirke *Legende u bojama i druge priče i pripovijetke* (1927), *Nevidljiva kraljica* (1941) i romani *Čipke* (1929), *Petnaest tornjeva* (1933), *Plajt malog križara* (1938). U navedenim djelima obično prevladava religiozna tematika (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9308>).

²³ Nina Vavra, kazališna glumica (Križevci, 1879 – Zagreb, 1942). Glumila je u predstavama *Junaci na Helgolandu*, *Elektra*, *Hasanaginica* i *Trojanke* (uloga Hekube). Njezinu glumu karakterizira uživljenost u ulogu i vjeran prikaz (*Hrvatica*, br. 3, 1939: 101).

²⁴ Milica Mihičić, prvakinja hrvatske drame (Crikvenica, 1864 – Zagreb, 1950). Na početku karijere nastupala je u raznovrsnim ulogama – dramskim, baletnim i operetnim. Nastavila je kao glumica konverzijskoga salonskoga kazališta, pretežito francuskih autora: Zaza (P. Berton – Ch. Simon), Vojvotkinja de Maulevrier (G. A. de Caillavet – R. de Flers, *Zeleni frak*), Atenaja (G. Ohnet, *Vlasnik talionica*) i dr. Druga joj je struka bila psihološka realistična drama koja je u hrvatsko kazalište na prijelazu iz XIX. u XX. st. uvela realistički i psihološki stil interpretacije. Značajnije uloge: Anisja (L. N. Tolstoj, *Moć mine*), Hanna (G. Hauptmann, *Kirijaš Henschel*), Jelena (M. Gorki, *Malomještani*) i mnoge druge. Posebno se istaknula u domaćem repertoaru kao Katja (S. Tucić, *Truli dom*),

Kernic²⁵ i Eli Hafner-Gjermanović²⁶ te opernim pjevačicama Božici Sarvan-Čajkovac, Miciki Freudenreich²⁷, Milki Trnina²⁸, Blaženki Kernic²⁹ i Vilmi Nožinić.³⁰

Vojnovićeva Mare od poste (*Ekvinocijo*) i Ana Menze Bobali (*Dubrovačka trilogija*) te Mila i Bakica (J. Kulundžić, *Ponoć; Škorpion*). Bila je iznimno uspješna u nijansiraju komično-sarkastičnih i dramskih trenutaka (Navedeno prema <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40671>).

²⁵ Ankica Kernic, hrvatska kazališna glumica (Zagreb, 1886 – 1949). Sestra je operne pjevačice Blaženke Kernic. Školovala se u Njemačkoj (Konzervatorij u Frankfurtu) te je nakon školovanja, u Njemačkoj nastavila svoju karijeru. Glumila je u Sudermannovim, Schnitzlerovim, Ohnetovim i Shakespeareovim dramama, interpretirala je Goetheove Gretchen u *Faustu* i Klärchen u *Egmontu*, Gülnare u *Život je san* F. Grillparzera, Salome O. Wildea i mnoge druge. Nakon 1918. godine dolazi u Zagreb gdje nastupa u predstavama priznatih režisera – I. Raić, H. Nučić, B. Gavella i T. Strozzi, sve do umirovljenja 1942. godine. Njemačka i hrvatska kritika isticala su njezinu izvrsnu dikciju, glumačku mimiku i predanost radu (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=201>).

²⁶ Ela Hafner Gjermanović, hrvatska dramska glumica (Vrbanja kraj Vinkovaca, 1891 – Zagreb, 1966). Glumu je učila kod Sofije Borštnik, D. Freudenreicha, I. Raića i Milice Mihičić. Debitirala je 1913. kao Ofelija (W. Shakespeare, *Hamlet*) te je stalno angažirana u Drami zagrebačkog HNK. Odigrala je mnogobrojne uloge, najviše Shakespeareove, zatim komične uloge iz Moliereovih djela, tumačila je uloge iz djela slavenskih i hrvatskih autora, poput Agafje iz Gogoljeve *Ženidbe*, Matrjone iz Tolstojeve *Moć tmine*, bila je Valerija u Ogrizovićevu *Caru Dukljaninu*, Anđelija u Zagorkinoj dramatiizaciji Šenoina i Tomićeva romana *Kletva*, Jekica u Pecijinu *Mraku*, Anka u Begovićevoj dramatiizaciji Šenoina *Hrvatskog Diogenesa* i Gospođa Rubricius u *Pustolovu pred vratima* i mnogim drugima (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7082>).

²⁷ Marija (Micika) Freudenreich, operna pjevačica, sopran i glumica (Zagreb, 1863 – 1944). Kći glumca, kazališnog redatelja i dramatičara Josipa ml. i glumice i operne subrete Karoline Norveg. Godine 1881. debitira ulogom Živane u očevoj *Crnoj kraljici* i postaje članicom zagrebačkoga kazališta. Nakon toga počinje se isticati profinjenim ostvarenjima i u pjevanom i u govorenom žanru da bi se, postupno, posvetila operi, odnosno opereti. Godine 1892. odlazi u Graz gdje postaje članicom kazališta, potvrđujući se osobito kao operna pjevačica. Interpretirala je uloge poput Micaela (G. Bizet, *Carmen*, 1893), Mignon (A. Thomas, *Mignon*, 1894), Marica (E. Humperdinck, *Ivica i Marica*, 1895), Jutta (B. Smetana, *Dalibor*, 1895), Olimpija (J. Offenbach, *Hoffmannove priče*), Jelena i Venera (Offenbach, *Lijepa Jelena i Orfej u podzemlju*), Ljubica i Zorka (V. Lisinski, *Ljubav i zloba* te *Porin*), Jelena i Lizinka (I. Zajc, *Nikola Šubić Zrinjski i Lizinka*), kao i brojnim drugim operama i operetama (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6392>).

²⁸ Milka Trnina, operna pjevačica, sopran (Vezišće kraj Križa, 1863 – Zagreb, 1941). Koncertno započela nastupati nakon školovanja u Zagrebu i Beču, a 1882. debitirala u zagrebačkom kazalištu kao Amelija (G. Verdi, *Čuvidski ples*). Nastupila je i u ulogama Selike (G. Meyerbeer, *Afrikanka*), Leonore (Verdi, *Trubadur*), a 1883. Margarete (C. Gounod, *Faust*) i Aide (Verdi). Najznačajnije njezine interpretacije su interpretacije Wagnerovih likova – Elizabeta, Brünnhilda i Senta, a uz njih svojim je najuspjelijim ulogama tada držala Groficu i Fiordiligi (Mozart, *Figarov pir*) i Leonoru (*Fidelio*) (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11895>).

6.1.6. *Tko ste vi?*

U analizirani časopis uvrštena je jedna od, prije spomenutih, autobiografija Marije Jurić Zagorke. Riječ je o autobiografiji *Tko ste vi?* s podnaslovom *Film u riječima. Sličice iz doživljaja ženskog novinara od 1897-1938*. Kao što podnaslov kaže, riječ je o prikazu Zagorkine novinarske karijere, njezinim usponima i padovima koje je doživjela od početka do kraja karijere u *Obzoru*³¹ – s ciljem da ostvari svoj najveći san i postane „ženski novinar“. Uz navedeno, daje se prikaz Zagorkina književnog stvaralaštva koji su također njezini neprijatelji iz novinarskih krugova htjeli osporiti i/ili zaustaviti. Zbog neupitne sposobnosti i talenta, a posebice zato što je bila žena i bez plemićke titule, Zagorku su njezini protivnici često omalovažavali, ponižavali i kritizirali. Nazivali su je (in)direktno pogrđnim imenima – baba, luckasta baba, muškaračka baba... Kao novinarka, i kao književnica, nikada se nije mogla „riješiti“ vječnog pitanja „Tko ste vi?“, ono ju je slijedilo i bilo postavljeno kada bi učinila nešto što mogu „samo“ dame iz visokog društva. Isto tako nerijetko su joj dobacivali neka ode radije za kuharicu, ili sudoperku, nego što se miješa tamo gdje joj nije mjesto – u novinarske i književne krugove. Koliko uistinu nije bila poželjna u uredništvu *Obzora* možda najbolje ilustriraju riječi koje joj je uputio zamjenik

²⁹ Blaženka Kernic, operna pjevačica, sopran (Glina, 1870 – Hannover, 1947). U Zagrebu u glazbenoj školi učila je glasovir i pjevanje, a potom studirala na bečkom konzervatoriju. U Zagrebu je debitirala 1888. kao Germaine u komičnoj operi *Korneviljska zvona* (J. R. Planquette), 1891., a 1892. pjevala jednu od svojih najpoznatijih uloga – Rose Friquet u komičnoj operi *Pustinjakovo zvono* (L. A. Maillart). Godine 1900. stekla je naslov kraljevske bavarske komorne pjevačice. Vrhunac karijere dosegla je na Svečanim igrama u Bayreuthu 1899. ulogom Eve u Wagnerovoj operi *Majstori pjevači*. Njezina se interpretacija ove uloge tada smatrala najboljom u Njemačkoj. U Zagrebu su posebice bili hvaljeni njezini nastupi u ulogama Marice (B. Smetana, *Prodana nevjesta*), Gretel (E. Humperdinck, *Hänsel und Gretel*), Lole (Mascagni, *Cavalleria rusticana*), Eve i Glad (Zajc, *Prvi grijeh*), Carmen (G. Bizet), Olympije, Giuliette i Antonije (J. Offenbach, *Hoffmannove priče*) i mnoge druge (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=202>).

³⁰ Vilma Nožinić, pjevačica, sopran (Požega, 1897 – Umag, 1975). Pjevačica izvrsno školovana glasa, vrhunske muzikalnosti i profinjena smisla za interpretaciju, svestrane opće i glazbene naobrazbe, bila je prvakinja Opere HNK u Zagrebu. Nastupila je u sedamdesetak uloga, od lirskih do izrazito dramskih pri kraju karijere. Glavne uloge ostvarila je u operama G. Verdija, R. Wagnera, J. Masseneta, Ch. Gounoda, B. Smetane, P. I. Čajkovskoga, W. A. Mozarta, J. Gotovca, V. Lisinskoga, I. Zajca, L. van Beethovena, G. Puccinija, P. Mascagnija i dr. Bila je i istaknuta koncertna pjevačica. Dobila je Nagradu *Vladimir Nazor* za životno djelo (1969) (Navedeno prema <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44351>).

³¹ O prvim susretima s novinama i putu do namještenja u *Obzoru* bila je riječ u poglavlju *Novinarska autobiografija Marije Jurić Zagorke*.

predsjednika *Obzora* jednom prilikom, nakon odlaska Hedervaryja iz Hrvatske: „Mislim da vam je sada dosta redakcije” reče oštro. (...) „Dosta? Zašto bi mi bilo dosta? To mi je zvanje!” odgovori Zagorka. „Zbilja? Zvanje? Baš pravo zvanje za ženu! Što se sve ne radja u ludim glavama! (...)” te dodaje: „Oslobodit ću list ovog rugla da u ozbiljnom političkom listu sjedi ženska!” (*Hrvatica*, br. 6, 1940: 19). Zagorka u ovoj autobiografiji također otkriva kako je u slučajevima kada je bila potrebna kao urednica *Obzora*, bila samo kratkotrajno i prividno prihvaćena. Naime, kada su se urednici i novinari *Obzora* vratili iz zatvora (u koji su otišli zbog pisanja protiv tadašnje vlasti), predsjednik i ostali na vrhu *Obzora* opet su je htjeli izbaciti iz uredništva. Otkriva i kako su je izbacili iz novinarske lože u Saboru i kako se morala skrivati i u novinarskoj loži u kazalištu. Jednom prilikom u kazalištu ju je prepoznao ugledni književnik Eugen Kumičić.³² On ju je pozvao bliže, pohvalio njezin rad i od tada je bila, barem donekle, prihvaćena u kazališnoj novinarskoj loži. Nadalje, Zagorka se okušala u pisanju komedije koju je potpisala s tri zvjezdice i poslala u kazalište. Komedija je u kazalištu odigrana i bila je dobro prihvaćena. Najprije su Zagorku zamijenili s gospođom iz visokog društva – ona je prije nekoliko godina napisala dramu te se potpisala jednom zvjezdicom (a drama nikada nije bila izvedena). Kada se saznalo da je zapravo Zagorka autorica komedije, ona je prozvana bahatom i umišljenom jer se uopće usudila pisati, a kamoli nešto više – poslati komediju u kazalište. Kao rezultat toga čina, jedan njezin neprijatelj komentirao je: „Ne može se iz paše u umjetničke ili društvene salone!” (*Hrvatica*, br. 10, 1939: 330) gdje se ponovno Zagorki prigovara nedostatak plemićke titule. Iz ove autobiografije saznajemo i kada i kako je započela pisati povijesnu dramu *Evica Gubčeva*. Unatoč pretpostavki kako ženu neće uhititi i zatvoriti (upravo iz tog razloga su je stavili na mjesto glavne urednice *Obzora*), Zagorka je u jednom trenutku postala „opasna“ za vladajuće te je ipak završila u zatvoru. Kako je bila žena, nisu je stavili u tamnicu, već su je smjestili u „posebnu“ sobu, u kojoj se nalazio stol. U tom trenutku Zagorka je počela pisati povijesnu dramu *Evica Gubčeva*, koju u Zagrebu cenzuriraju jer aludira na tadašnji društveni i politički život, dok je kazalište u Splitu želi na pozornici pa Zagorka na njihov poziv odlazi u Split kao redateljica. Ni u Splitu nije pošteđena neugodnosti. Naime, SPLICANI su joj pripremili doček, međutim nisu je prepoznali. Bili su pomalo razočarani njezinom pojavom jer se ona u svojim novinskim tekstovima i književnim djelima činila poput amazonke – a samu je sebe

³² Eugen Kumičić, hrvatski književnik (Brseč, 1850 – Zagreb, 1904). O njemu i njegovom djelu *Urota Zrinsko-Frankopanska* (1892-1893) Zagorka piše u petom broju prvoga godišta *Hrvaticе*, o čemu će biti više riječi malo kasnije u ovom radu.

nazvala patuljastom amazonkom. Isto tako mnogi su joj zamjerali to što je putovala u Split sama (bez pratnje), i što je u hotelu odsjela i ručala sama, čime ponovno prkosi tadašnjem društvenom obrascu ponašanja. Važnije od navedenoga, Zagorkina drama doživjela je velik uspjeh i pohvale. Zbog uspjeha koji je njezina drama postigla u Splitu, u Zagrebu također žele premijeru *Evice Gubčeve*. Od svojeg dobrog prijatelja, čije ime ostaje anonimno, saznaje da se kuje urota protiv nje, odnosno njezini protivnici žele spriječiti predstavu ili u slučaju da se ona ipak odigra, predstava treba dobiti većinu negativnih kitika. Ako Zagorkina drama dobije dobre kritike, neće je se moći više nikada riješiti – ni u književnim niti u novinarskim krugovima (*Hrvatica*, br. 9, 1940: 19). Nakon što je predstava odigrana, Zagorkini protivnici uspjeli su u svojem naumu – većina je novina objavila negativnu kritiku Zagorkine drame. *Evicu Gubčevu* nazvali su šundom, a ne povijesnom dramom. Nakon dvije (unaprijed) rasprodane predstave, gospoda i gospođe iz visokog društva vraćaju ulaznice. Oni su u novinama pročitali lošu kritiku o Zagorkinoj drami, pri tome su saznali i autoricu, što ih je dodatno potaknulo na taj čin. Nadalje, Zagorka u autobiografiji otkriva kako je, nakon (ne)uspješne predstave, na nagovor svojega prijatelja Vukelića, počela anonimno pisati novi roman koji je u nastavcima objavljivan u *Hrvatskim novostima*. Kako je roman podigao nakladu, predsjednik lista želio je znati ime onoga tko je zaslužan za to pa je Zagorka za svoj trud bila i nagrađena. Međutim, nije dugo slavila svoj uspjeh – kada predsjednik *Obzora* otkrije kako je upravo njezin roman podigao nakladu *Hrvatskim novostima*, traži od nje, a ujedno je ucjenjuje, da anonimno piše roman za novopreuzet list *Male novine* s istim ciljem. Zagorka je pisala pod prijetnjom da će je otpustiti ako otkrije javnosti da zapravo ona piše roman. Unatoč tome što je Zagorkin roman dizao nakladu *Malih novina*, ona ne dobiva nikakvo priznanje za to, a kada zatraži honorar, glavni urednik *Obzora* objašnjava kako su joj pisanje romana ponudili samo zato da je ne bi morali otjerati iz redakcije i kako su pretpostavljali da će joj pisanje „udariti“ u glavu. Zagorka ne odustaje od honorara, a glavni urednik na to odgovara: „Za svoj novinarski rad dobivate stopedeset kruna. Dakle, odsele ćete dobiti za novinarski rad od devet sati sto kruna, a za roman pedeset, tako – nas ne ćete moći ogovarati, da roman pišete – badava.” Zagorki je na to gotovo pozlilo, a glavni urednik među ostalim dodaje: „Vi ste žena! Danas svaka ženska može naći egzistenciju, samo ako se uda! Ali muškarac traži miraz (...) – Vi ste kod nas našli egzistenciju, dakle, mi tražimo – miraz! A to je roman! Ako ne ćete, molim, izvolite! Vrata su vam uvijek otvorena!” (*Hrvatica*, br. 12, 1940: 25). Ovo je posljednji dio iz autobiografije u *Hrvatici*, a da je Zagorka planirala nadalje objavljevati autobiografiju, dokazuje činjenica kako je na kraju teksta napisala: „Nastavit će se.” Zanimljivo je također primijetiti kako Zagorka u ovoj autobiografiji voli one najbolnije i najzanosnije događaje i teme detaljno i neiscrpno opisivati, uključujući cijele razgovor koje je vodila s prijateljima, a posebice one s neprijateljima.

6.1.7. Nagradni natječaj za najbolju novelu i najbolju humoresku

U prvom broju prvoga godišta *Hrvatice* objavljen je *Nagradni natječaj za najbolju novelu i najbolju humoresku*. Nagrada za najbolju novelu i za najbolju humoresku bila je 400 dinara za svaku, a uvjeti sudjelovanja sljedeći: u natječaju mogu sudjelovati samo hrvatske spisateljice, bilo poznate ili tek one početnice, tema nije strogo određena, međutim prednost imaju teme iz hrvatskoga društvenog života (seoskog ili gradskog), novela/humoreska ne smije biti nigdje prije objavljena, a rukopis novele/humoreske ne smije iznositi više od dvije stranice lista *Hrvatice* (najviše 300 tiskanih redaka). Tekstovi se šalju bez potpisa autora i naslova djela, a uz njih treba priložiti zatvorenu kuvertu u kojoj piše ime i adresa autorice i naslov novele/humoreske (*Hrvatica*, br. 1, 1939: 13). Natječaj je trajao do kraja veljače. U travnju, odnosno četvrtom broju *Hrvatice* donose se rezultati ovog natječaja. Otkrivamo da je za najbolju novelu, pod nazivom *Nema te, majko!* nagradu osvojila Mara Matočec, a nagradu za najbolju humoresku pod naslovom *Što je baba maca pričala na čijanju perja?* osvojila je Mara Schwell-Gamiršek. Obje autorice bile su već afirmirane književnice, a mnogi njihovi prozni i lirski tekstovi pojavljuju se i u kasnijim brojevima *Hrvatice*, posebice tekstovi Mare Matočec. Na temelju rečenoga, potrebno je primijetiti i naglasiti dvije važne stvari – prva je ta što Zagorka potiče Hrvatice na kreativno izražavanje, a druga što se prednost u odabiru tema daje hrvatskom društvenom životu, odnosno kroz umjetničko izražavanje žele se saznati zanimljivi događaji i eventualni problemi hrvatskog naroda.

Nije trpjela samo kao dobra majka, nego i kao kraljica. Ali ona strpljivo snosi sve što, što je za nju.

No nesreća, koja ju je stigla u životu, ne ostade bez utjecaja na njeno zdravlje. Čeznja za djetcom i za dragom domovinom ispunja njenu dušu i više je muči, nego tjelesna bolest. Dok je bolesna ležala u Rimu, narod kaže, da je kraljica Katarina neprestano uzdičala:

«Da mi je vode sa Radakovicima, ribe iz Bukovine i pšenice sa Lijetanca, ja bih ozdravila».

Iz ovih riječi, koje su do naroda dopirle iz tuzljine, vidi se da je glavni uzrok bolesti čeznja za divnim krajevima njenog kraljevstva. Manjkao joj je rođni kraj, i do zadnjeg časa ne može da zaboravi svoje lijepe kraljevske Sutjeske — u kojoj počivaju zemni ostaci njenog muža kralja Tome — njenih plodnih njiva.

Duboko uvjereni i svjesni svojih kraljevskih prava na Bomu, kraljica Katarina ostavlja svojom oporukom kraljevstvo svoje sv. stolici u slučaju da se njena djeca ne povrate u kršćansku vjeru. U oporuci ne zaboravlja ona ni svoje domovine, te crkvi sv. Katarine u Jajcu ostavlja svoje srebrne oklope sa srebnim modama, a hrvatskoj crkvi sv. Jerolima u Rimu ostavlja na uspomenu svoj kraljevski zlatni ogrtač, svoje miano ruho i posudje. Svoj pokretali i nepokretali imetak ostavlja vjernim dvorskim gospodjama Pavilji Mirković, Jeleni Senfovič i Mariji Milijunović, a nešto novca i odijela određuje svom dvorskom meštru Radiću Klešiću, Luki Vučkoviću, Abrahamu Radiću i Nikoli Zubraviću.

Kraljica Katarina umrla je u Rimu 25. listopada 1478. godine u 57. godini života. Pokopana je u crkvi Sv. Cosmi, gdje se i danas može vidjeti nadgrobna ploča s natpisom i njenim likom.

Nesloga rođene braće umišti slobodu naroda i izagna iz domovine ovu sposobnu ženu hrvatske prošlosti, koja nije mogla svoje sposobnosti upotrijebiti na korist svoga naroda, kako je to željela.

Andjelka Katić.

**NAGRADNI NATJEČAJ ZA:
NAJBOLJU NOVELU
I
NAJBOLJU HUMORESKU**

Uredništvo «HRVATICE» nagradit će najbolju novelu i najbolju humoresku svaku sa

400 dinara

UVJETI NATJEČAJA:

1. U natječaju mogu sudjelovati samo hrvatske spisateljice, bile one već od imena ili početnice.
2. Novela i humoreske mogu obradivati bilo kakav sujet, ali prednost imadu sujeti iz hrvatskog društvenog građanskog ili seoskog života.
3. Novela i humoreska ne smije biti nigdje štampana prije nego izlazi u našem listu.
4. Pojedini rukopisi za novelu kao i za humoresku ne smije iznositi više od dvije stranice lista «Hrvatice» t. j. najviše 300 naših štampanih redaka.

Rukopise valja slati anonimno, svakome se rukopisu imade priložiti zatvorena kuverta, u kojoj je točna adresa autorice, kao i naslov pripisane novele ili humoreske. Rukopisi bit će predani posebnom žury-u koji će odlučiti o najboljem djelu. Imena odlučujućih, kao i rezultat natječaja bit će objelodanjen odmah iza stvorene odluke.

Rok natječaja traje do konca veljače. Rukopisi koji bi stigli nakon toga, ne mogu se uzeti u natječaj.

Mi ćemo nastaviti sa natječajima za sve važne rubrike našega lista. Rukopisi se šalju na adresu: Uredništvo «Hrvatice», Zagreb, Dolac 8.

13

Slika 6.1.7.1. Primjer nagradnog natječaja

6.1.8. O starosti i ostalim rodnim stereotipima

U prva četiri broja prvoga godišta *Hrvatice* prikazana su razmišljanja o „muškoj“ i „ženskoj“ starosti, odnosno opisana su razmišljanja o tome kako se na starost gledalo u prošlosti, a kako se gleda u prvoj polovici 20. stoljeća. Stoga se u prvom broju *Hrvatice*, pod naslovom *Istina o ženskoj starosti*, ovako tumači nekadašnje razmišljanje o ženskoj starosti: „žena u starosti gubila je svoju vrijednost fizički i duhovno“ (*Hrvatica*, br. 1, 1940: 9), ona je u starosti postala rugoba, jadno biće koje su svi izbjegavali. Išlo se čak dotle da se tvrdilo kako je stara žena jednaka zlu te su je nazivali pogrđnim nazivima poput vještice i babe. Stara žena kriva je za sve nedaće koje mogu pogoditi neku obitelj ili čak cijelo mjesto, dok muškarci svoj pravi ugled dobivaju tek u starosti jer je starost kod muškaraca jednaka mudrosti. Nažalost, i u današnje vrijeme postoje razmišljanja kako muškarci stare sporije, ne tjelesno već u smislu društvenoga, odnosno – kako „imamo pogrešnu percepciju jer su naše oči navikle shvaćati vrijeme kao nedostatak na licu žene i oznaku osobnosti na licu muškarca“ (Wolf 2008: 113). U drugom broju, uredništvo *Hrvatice* progovara o shvaćanju starosti s kraja 19. stoljeća pa sve do kraja prve polovice 20. stoljeća. Krajem 19. stoljeća, starica ima poseban položaj, na nju se pazi da ne radi, ni vani ni po kući. Ona se mora posebno odijevati, u kroju i boji te joj je društveno kretanje ograničeno. Već krajem svojih 30-ih godina morala se povlačiti u pozadinu. Međutim, Prvi svjetski rat „zaustavio je starenje žena“, one nisu više morale biti samo kod kuće, već su počele raditi kako bi mogle preživjeti one, i njihova obitelj. Naravno, postoje stereotipi i o tome kako se starijoj ženi ne bi smio svidjeti mlađi muškarac, dok je muškarac s mlađom ženom sasvim društveno prihvatljiv. Mnogi od stereotipa postojali su i tada, međutim današnje su žene, tvrdi uredništvo *Hrvatice*, puno slobodnije, one nerijetko putuju, bez obzira na dob i stalež, vrlo često se pridružuju različitim klubovima i zadrugama da pomognu drugima, a da sebe, na neki način, zadovolje (*Hrvatica*, br. 2, 1939: 50-51). U trećem i četvrtom broju pokušava se, na svojevrsan način, promijeniti slika o starosti, odnosno straha od starenja. Velik broj žena tada je smatrao da se u starosti nijedna žena ne može osjećati ugodno, dok u *Hrvatici* tvrde suprotno. Smatraju da je nakon svih briga i problema, koji najčešće dolaze u mladosti, starost mirnije razdoblje u kojem se žena može posvetiti nečemu što je veseli, a za što u mladosti nije imala slobodnog vremena.

Osim na spomenute rodne stereotipe, Zagorka se u dva novinska teksta osvrće i na razmišljanja o ženskom tijelu, odnosno o ženskoj tjelesnoj masi. U tekstu *Vitka ženska linija – uništila svijet!* otkrivamo kako, u prvoj polovici 20. stoljeća, sve žene žude za vitkom linijom. Navedeno potvrđuje činjenicu kako se promijenio način razmišljanja o ženskom tijelu. Naime, ranije u povijesti smatralo se kako je svaka mršava žena bolesna i da ona puno teže nosi i rađa djecu. Tekst otkriva kako su kroz povijest mnoge žene, barem se pretpostavlja, bile „oble“ čime

su pokazivale svoju snagu i izdržljivost pa su se (samo) kao takve sviđale muškarcima (*Hrvatica*, br. 10, 1939: 347). Humorističnim tekstom *Putovanje na mjesec!* Iglica (Zagorka) kritizira društvo koje nerijetko vrlo zlobno i podrugljivo govori o punašnim ženama, stoga dolazi do sljedećeg zaključka: „Ako ti se na opravi ne odrazuju sva rebra, uvjereni su, da nisi kći Eve, koja je stvorena od Adamovog rebra. I tako je, eto, današnja linija nastala iz – tradicije rebarca!“ (*Hrvatica*, br. 9, 1940: 20) te nadodaje: „Da su danas iskopali Veneru – rekli bi: ‘Kakve li debele babe!’ Ne bi dobila mjesto u muzeju, nego u zoološkom vrtu!“ (*Hrvatica*, br. 9, 1940: 20). Da je uistinu Zagorka autorica, otkrivamo pri kraju ovoga humorističnog teksta kada piše sljedeće: „Započnem li tamo (na Mjesecu) pisati, mogle bi me tamo čak priznati i sve književničke korporacije spisateljicom (...). Jer ako oni gore, Mjesečnjaci, ne znaju kako mora izgledati ‘pristala ženska pojava’ – mogla bi tamo napraviti – ipak nekakvu karijeru!“ (*Hrvatica*, br. 9, 1940: 20). Upravo ove rečenice dokaz su neprihvatanja Zagorka kao književnice. Unatoč tome što se u ovim tekstovima vrlo očito daje mišljenje o tome kako žena (ne) bi trebala izgledati, odnosno propituje se treba li se žena uopće pokoravati društvenim zahtjevima, posebice kada je u pitanju njezina tjelesna masa, gotovo u svakom broju *Hrvatice* na, barem, jednom mjestu možemo pronaći oglase kojima se prodaju proizvodi za mršavljenje. Iz toga možemo zaključiti kako je Zagorka vjerojatno iz financijskih razloga bila primorana oglašavati ovakve proizvode dok se ona u stvarnosti borila protiv takvog pristupa.

Rubriku *Žena i društvenost* možemo pratiti od šestog broja, prvoga godišta *Hrvatice*. U rubrici je riječ o naputcima kako se domaćica treba ponašati kada očekuje svoje goste na čajanci, večeri, plesu i sličnim događanjima. Pri tome je zanimljivo primijetiti kako ovu rubriku, koja izlazi od šestog broja prvoga godišta do četvrtog broja drugoga godišta *Hrvatice*, piše (obrazovani) muškarac, inženjer Viktor Horvat. On polazi od kratkog objašnjenja kako se kroz povijest razvijala društvenost, nakon čega slijede poprilično detaljni savjeti kako se ženadomaćica mora – ponašati kod pozivanja i dočekivanja gostiju, prikladno obući, rasporediti sjedenje, paziti kada i kako servirati jelo i piće, a sve ovisi o prilici u kojoj se pozivaju gosti. Od jedanaestog broja prvoga godišta do četvrtog broja drugoga godišta *Hrvatice*, Viktor Horvat govori o društvenosti u Engleskoj, Americi, Francuskoj i Italiji. Čitajući o njima dolazimo do zaključka kako su oni mnogo otmjeniji – ljepše se oblače i vrlo često odlaze u kazališta, na plesove, žene najčešće ne rade kućanske poslove, već drugi rade za njih i da su Hrvatice u puno gorem položaju, posebice, od položaja Engleskinja i Amerikanki. Cilj koji je Zagorka htjela postići ovom rubrikom, vrlo je diskutabilan. U rubrici je uvijek naglasak na ženama, odnosno od njih se očekuje da čiste kuću, pripremaju večeru, dočekuju i zabavljaju goste, što nije u skladu sa Zagorkinim razmišljanjima i ciljevima. Možemo pretpostaviti kako je u pitanju razumijevanje za

sve one žene koje ne mogu i/ili ne žele se baviti nekim zvanjem i istovremeno želi poučiti sve žene lijepom ponašanju uopće.

6.2. Rodno-nacionalni stereotipi

Mnoge novinske priloge u *Hrvatici* teško je svrstati u samo jednu skupinu, odnosno ne možemo ih u potpunosti razvrstati u samo rodne ili samo nacionalne stereotipe. Stoga u ovom dijelu rada izdvajamo upravo one tekstove u kojima prevladava ili borba protiv rodnih stereotipa koja se prožima s domoljubljem, ili prevladava domoljubna tematika u kojoj glavnu ulogu imaju žene. Izdvojeno je sljedeće: rubrika *Neznana junakinja hrvatskog naroda*, rubrika *Društveni rad naših žena*, autobiografija *Tko ste vi?*, roman *Mala revolucionarka*, nagradni natječaji *Moj rodni kraj* i *Narodni recepti* te svi pronađeni tekstovi o narodnim običajima Hrvata koji nisu svrstani u zajedničku rubriku.

6.2.1. Neznana junakinja hrvatskog naroda

Neznana junakinja hrvatskog naroda naziv je rubrike u kojoj se donose prikazi Hrvatica koje su, na bilo koji način, sudjelovale u narodnoj borbi. Zagorka ovim tekstovima želi naglasiti i potvrditi žensku odvažnost, hrabrost i neizmjeran doprinos u oslobođenju hrvatskog naroda, i to od najranijeg vremena do danas (prva polovica 20. stoljeća). U prvom broju *Hrvatice* Zagorka se obraća čitateljicama i otkriva mehanizme pomoću kojih je ona došla do otkrića kako su, već u davnoj prošlosti, žene sudjelovale u narodnoj borbi. Naime, prilikom traženja građe za svoje romane u arhivima u Beču i u Pešti, Zagorka je naišla na tragove borbi hrvatskih žena. Prvi takav dokument koji je pronašla potječe iz 13. stoljeća. Riječ je zapravo o pismu u kojem se ban Joakim tuži kraljici Elizabeti na moguću ustanak Hrvata protiv ugarske vlasti, a u kojemu sudjeluju i žene. O borbama protiv Turaka postoji više zapisa. U 16. stoljeću, kada Turci prodiru u dalmatinski kraj Poljice, žene se bore uz muževe i pritom se, čak i imenom, izdvajaju dvije žene – Marija Golujević i Bara Leksić koje su zatočile dva neprijatelja. U drugoj polovici 17. stoljeća Turci ponovno napadaju Poljice. Djevojka imenom Mila Gojsalić zavodi neprijateljskog vođu i zapali njihov tabor. Nažalost, i ona pogiba u tom požaru, ali njezina smrt nije bila uzaludna jer su zbog njezina odvažnog čina lakše pokorili i protjerali neprijatelje. Zagorka ovu junakinju uspoređuje s Ivanom Orleanskom i Juditom. U drugom broju *Hrvatice* Zagorka daje primjere iz bliže prošlosti. Tvrdi kako je žena oduvijek u svim narodnim borbama bila uz svojeg

muža. Unatoč zatvaranjima i mogućim smrtnim presudama muževa, mnoge žene bile su mišljenja kako bi radije da njihovi muževi umru za slobodu naroda, nego da odustaju i prihvate neprijateljsku propagandu. Hrvatske su žene također davale zadnje komade svoga zlata i biserja banu Jelačiću kako bi mogao lakše opskrbiti vojsku. Uz navedeno, Zagorka u ovom broju otkriva zanimljivu priču u kojoj je jedan narednik zapravo bila žena, a to se saznalo tek nakon njegove/njezine smrti. Na kraju ovog dijela rubrike, Zagorka najavljuje kako su sve daljnje priče o kojima će pričati u sljedećim brojevima, nastale na temelju onoga što je ona sama vidjela i doživjela. U trećem broju *Hrvatice*, Zagorka također podastire primjere žena koje su riskirale svoje živote, a neke i njime platile, u borbama za svoj narod. Opisuje mnogobrojne demonstracije koje su bile inspirirane junačkim činom petnaestogodišnje Jagice Jug. Ova djevojka skupila je hrabrosti, popela se na stanicu jednog kolodvora i bacila mađarsku državnu zastavu u blato. Zagorka je također sudjelovala, a nerijetko i sama organizirala demonstracije protiv vlasti bana Khuena Hedervarya. Četvrti broj *Hrvatice* prikazuje načine na koje su žene javljale situaciju izvana i kako su primjerice slale cigarete i knjige zatvorenim zaručnicima i muževima. Najhrabrije su otišle toliko daleko da su namjerno htjele biti uhićene kako bi se približile svojim muževima ili poznanicima i na taj način otkrile im stanje koje vlada izvan zatvora. Također, Zagorka ponosno piše o učenicama koje se odriču obroka samo da pošalju nešto novca u korist borbe Hrvata protiv neprijatelja. Hrabrost Hrvatica iskazuje se i u petom broju *Hrvatice* gdje Zagorka opisuje žene koje su napale policajce ugljenom i kamenjem. Riskirajući svoj život, jedna od njih izjavila je kako je bolje da umre, nego da živi onako kako sada živi, pod tuđinskom vlasti (*Hrvatica*, br. 5, 1940: 146). U istom broju saznajemo još jedan zanimljiv događaj, ispričan od strane njezinih prijatelja novinara, o ženama iz Gorskog kotara koje su riskirale svoj život na tračnicama. Naime, na vlaku koji je prolazio Gorskim kotarom vijorila je mađarska zastava. Kada je vlak stao na željezničkom kolodvoru, grupa žena zahtijevala je da se stavi hrvatska zastava jer prolaze hrvatskim krajem. Strojovođa i vlakovođa (Mađari) bili su protiv toga, a žene su, kako bi spriječile polazak vlaka, stale pred vlak i nisu se micale. Ubrzo nakon toga putnici, mahom Hrvati, podržavaju žene te nastane svojevrsna pobuna. Na kraju su „pobijedili” Hrvati i Hrvatice i hrvatska trobojnica vijorila je na jednom od vagona putničkog vlaka. U sljedećem broju, Zagorka ponovno slavi hrabrost i odvažnost Hrvatica. One ne prihvaćaju prijedlog kojim bi, stotinjak žena moralo ići pred kralja, ispričati mu se i moliti ga da pusti zatvorenike, posebno studente kako ne bi izgubili godinu studija. Nadalje, u sedmom broju, na jednoj od konferencija u kojoj je Zagorka sudjelovala, ispričana je anegdota koju je mađarski ministar trgovine Franjo Kossuth doživio kao dječak. Ministar je bio s ocem u jednom talijanskom kupalištu gdje su sreli dvije Hrvatice. Jedna od Hrvatica nosila je medaljon koji joj se nekom prilikom otvorio. Franjo Kossuth to primijeti, a Hrvatica počinje pričati o svojoj sestri

koja je pošla za njihovim ocem u rat protiv Mađara. Nakon jednog od junačkih činova, biva ranjena i nakon nekoliko dana umire. U osmom broju Zagorka se zapita zašto nema nikakve studije o Hrvatima kao narodnoj junakinji dok mnoge druge zemlje imaju svoje junakinje koje se nerijetko slave. Smatra kako: „Dom ne može biti dom bez žene, niti može biti domovina bez svojih domorodnih kćeri” (*Hrvatica*, br. 8, 1939: 259). Na kraju poziva svoje čitateljice neka pišu o hrabrim, neznanim junakinjama, ako su nešto čule ili vidjele od nekoga, ili ako su čak same poduzele junačke pothvate. Time je rubrika zatvorena premda se Zagorka još u nekoliko navrata vraća na ovu temu. Tako se primjerice u devetom broju pojavljuje tekst *U spomen neznanjoj junakinji*, u kojemu se sve one žene koje njeguju i šire narodni duh kroz razne običaje, nošnje i pjesme, hvali i izjednačava s junakinjama hrvatskoga naroda. U jedanaestom broju pod nazivom *Mučenice* izlazi tekst u kojemu se ponovno spominju neznane junakinje, tvrdi se da one postoje i da ih ima zapravo sve više, samo ih treba pronaći. U prvom broju drugoga godišta *Hrvatice* Zagorka objavljuje nagradni natječaj za „Neznanu junakinju” kojim poziva sve Hrvatice na sudjelovanje – ako su čule ili bile svjedok progona, patnji i teških sudbina žena, što su ih podnijele žene, majke, sestre Hrvatice za hrvatski narod (*Hrvatica*, br. 1, 1940: 20). Dodjeljuje se 15 nagrada, i to po pet knjiga *Republikanci*, pet knjiga *Kamen na cesti* i pet knjiga *Vitez slavonske ravni*. U sljedećim brojevima ne nailazimo na rezultate natječaja, ali se u jedanaestom broju pojavljuje tekst *Hrabre Moslavačke djevojke*, autorice Dragice Šutej, u kojemu se opisuje povorka koju predvode mlade moslavačke djevojke koje nose hrvatsku trobojnicu i pjevaju hrvatsku pjesmu. Riječ je o svojevrsnoj buni protiv vladajućih.

Sve do sada navedeno potvrđuje Zagorkinu beskrajnu ljubav i odanost hrvatskim ženama, i naravno domovini. Potvrđuje Zagorkinu borbu protiv ustaljenih stereotipa prema kojima žene ne mogu i nisu sudjelovale u narodnoj borbi. Stoga ovom rubrikom Zagorka želi osvijestiti hrvatski narod, a i šire, da je hrvatska žena hrabra, odvažna, ponosna i nadasve istinski zaslužna za ostvarivanje najvećeg sna Hrvata i Hrvatice, a to je sloboda.

6.2.2. Društveni rad naših žena

Društveni rad naših žena naziv je rubrike koju možemo pratiti u svakom broju *Hrvatice*. Ova je rubrika također jedan od mehanizama pomoću kojega Zagorka pokušava istaknuti sposobnosti žena za društveni – prvenstveno humanitarni, kulturni i socijalni – rad. Kroz društveni rad žene iskazuju neizmjernu ljubav prema hrvatskom narodu, što daje nadu u njegovu bolju budućnost. Obično je riječ o ženama koje su ili u potpunosti posvetile cijeli svoj život društvenom radu, ili su se pridružile različitim društvima u dobi, kada više nisu imale toliko obaveza u svojim

kućanstvima. U prvom broju *Hrvatice* govori se o broju ženskih društava u Zagrebu na početku 20. stoljeća – njih 31. Zagorka otkriva kako želi znati koliko je danas aktivnih ženskih društava te kakvo je njihovo djelovanje i zasluge. Stoga poziva sva ženska društva da se detaljno predstavljaju kako bi ih šira javnost upoznala. U tekstu se također otkriva kako su često ova društva smatrana neozbiljnima i manje vrijednima. U sljedećim brojevima daju se kraći pregledi najnovijeg rada pojedinih društava, odnosno onih društava koja su na bilo koji način proteklog mjeseca sudjelovala u humanitarnim akcijama, obilježavanjima nekih događaja ili održavanja skupština i sl. Najčešće je rubrika podijeljena na podnaslove po nazivima nekoliko skupina ženskih društava, koje nisu obavezno prisutne u svakom broju *Hrvatice*. Rubrika se u pravilu dijeli na tri najveće, odnosno najrasprostranjenije, grane društava u Hrvatskoj, ali i izvan nje, a to su: *Hrvatska žena*, *Ženska grana HSS* (Hrvatske seljačke stranke) i *Hrvatska katolička žena*. Posljednji je podnaslov ove rubrike *Razna društva*, a možemo ga pratiti od posljednjeg broja prvoga godišta *Hrvatice*. Pod podnaslovom *Razna društva* svrstana su ona društva koja imaju samo jednu granu ili se tek počinje pratiti njezin rad. Neka od spomenutih društava u ovoj rubrici su: *Hrvatsko srce*, *Hrvatska junakinja* (oba društva razgranala su se vrlo brzo), zatim *Dobrotvorno gospojinsko društvo u Iloku*, *Dobrotvorno društvo Hrvatica u Bjelovaru*, *Hrvatsko dobrotvorno gospojinsko društvo Nova Gradiška* i isto društvo u Požegi i Slavonskom Brodu. Posebno je zanimljiv naziv *Društvo rastavljenih žena*.

Hrvatska žena osnovana je 1921. godine u Zagrebu, a osnovala ju je Marija Kumičić. Glavna predsjednica svih grana, u godinama izlaženja *Hrvatice*, bila je Olga Zebec. Svim granama ovog društva, ciljevi su bili jednaki, a to je rad na nacionalnom, humanitarnom i prosvjetnom polju. Pod nacionalnim se podrazumijeva širenje narodnog duha i dizanje svijesti među Hrvatima i Hrvaticama, obilježavanjem raznih obljetnica i podizanjem spomenika zaslužnim političarima. Humanitarni rad podrazumijeva organiziranje priredbi za siromašne, posebno za siročad i unesrećene u prirodnim katastrofama, i obnovu znamenitosti. Pri tome se najčešće daje točan uvid koliko je novca prikupljeno na priredbi i koliko je djece ili obitelji tim novcem bilo opskrbljeno. Pod prosvjetnim poljem rada društva podrazumijeva se prvenstveno rad na smanjenju nepismenosti, posebice kod žena, a ujedno i rad na boljem položaju žena. Društvo, to jest svaka grana ovog društva, održava svake godine skupštinu na kojoj se analizira što je učinjeno tijekom protekle godine te se, ukoliko postoji potreba, biraju predsjednice, potpredsjednice, tajnice, blagajnice i članice odbora.

Ženska grana HSS osnovana je 1927. godine kao produžetak Hrvatske seljačke stranke. Osnivačica *Ženske grane HSS-a* bila je supruga Stjepana Radića – Marija Radić³³. Glavna predsjednica grana u Zagrebu i Gorskom kotaru kasnih 30-ih godina prošlog stoljeća bila je Olga Barić. Ona je bila zaslužna i za osnivanje grane HSS-a u Sjedinjenim Američkim Državama. Svojevrstan moto ovog društva bio je „vjera u Boga i seljačka sloga!“. U samom gradu Zagrebu društvo je bilo podijeljeno u 21 kotar dok u Gorskom kotaru djeluje njih 8. Osim njih, osnovani su kotari i u Splitu i u Šibeniku, pod vodstvom Zorke Giunio, i grana izvan Hrvatske – u Novom Sarajevu. Navedeno društvo imalo je gotovo iste ciljevi kao i društvo *Hrvatska žena*, s nešto možda izraženijim političkim angažmanom, jer kako tvrdi glavna predsjednica Olga Barić: „*Ženska grana HSS* osnovana je samo zato kako bi žena mogla putem ove organizacije postati pravi politički faktor, ravnopravan s muškarcem“ (*Hrvatica*, br. 12, 1939: 408). Rad ovog društva prati se u gotovo svakom broju *Hrvatice*, i donose se precizni mjesečni i godišnji izvještaji.

Hrvatsko žensko katoličko društvo sljedeće je društvo o kojemu možemo nešto detaljnije saznati iz *Hrvatice*. Društvo je osnovano 1908. godine i kao kod prije spomenutih društava, svake je godine bogatije za nekoliko grana. Glavna predsjednica društva bila je Zlata Svoboda. Rad ovog društva prvenstveno je usmjeren na „duhovnu obnovu, prosvjetni i karitativni rad“ (*Hrvatica*, br. 2, 1939: 52). Pod duhovnom obnovom podrazumijeva se širenje kršćanskog duha među hrvatskim narodom. Članice ovoga društva kršćanski duh šire pomoću predavanja o potrebi i snazi vjere i suzbijanjem kletvi i psovki. Upravo po duhovnoj obnovi *Hrvatsko žensko katoličko društvo* ponajviše se razlikuje od društva *Hrvatska žena* i *Ženska grana HSS*, dok je nasličnija u prosvjetnom (borba protiv nepismenosti) i humanitarnom (organiziranje dobrotvornih priredbi za siromašne, obnova crkava, podizanje spomenika i sl.) radu.

Na temelju opisanoga, možemo zaključiti kako je Zagorkin cilj bio prvenstveno poticati žene na društveni rad jer je već ulazak u neko od društava značio svojevrsan iskorak iz privatne u

³³ Marija Radić, javna radnica i političarka (Prag, 1874 – Zagreb, 1954). Osim *Ženske grane HSS*, Marija Radić osnovala je 1936. godine društvo *Hrvatsko srce*. Ciljevi njezinog društvenog i političkog angažmana bila su jednaka prava žena u javnom životu, zapošljavanju i obrazovanju, ne zanemarujući opće narodne interese – demokratizaciju i federalizaciju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno, od 1929. godine, Kraljevine Jugoslavije. Uz intelektualnu i političku djelatnost bila je i vlasnica zagrebačke Slavenske knjižare, još jednog važnog centra okupljanja pripadnika Hrvatske seljačke stranke (Navedeno prema http://ckhis.ffzg.unizg.hr/files/file/pdf/Desnicini-susreti/DS-2012-pdf/DS-2012_11-Bitunjac.pdf).

javnu sferu djelovanja. Isto tako, svaki rad za društvo smatran je radom za boljitak hrvatskog naroda.

6.2.3. *Tko ste vi?*

Zagorkinu novinarsku autobiografiju *Tko ste vi?* možemo analizirati, osim s rodnog, i s rodno-domoljubnog aspekta. Podsjetimo, riječ je o novinarki koja svojim najjačim adutima – kritičkom oštricom, perom i neizmjernom upornošću – pokušava maknuti s vlasti bana Khuena Hedervaryja, što više smanjiti utjecaj mađarizacije i germanizacije u Banskoj Hrvatskoj, te uspijeva, kao žena i uz to bez plemićke titule, ući u, takozvani, muški svijet. Pri tome najviše pažnje u ovoj autobiografiji, osim političkih članaka koje je pisala za *Obzor*, Zagorka daje demonstracijama organiziranim protiv vlasti Khuena Hedervaryja. Opisi organiziranja, među ostalim maskiranja demonstiranja, i same Zagorke, i naposljetku izvođenja demonstracija, vrlo su živi, zanimljivi i nerijetko opisani u detalje s izraženim domoljubljem, ljubavi i zanosom prema svojoj domovini. U demonstracijama su obično sudjelovali đaci i ostali građani pristaše oporbe, a glavna mjesta sastanaka i maskiranja za pojedine demonstracije bile su skrivena soba u redakciji *Obzora* kao i Zagorkin stan, koji je posebno poslužio u vrijeme kada je Zagorka „zbog bolesti“ bila u kućnom pritvoru. Poznate demonstracije na Markovom trgu, ispod prozora bana Khuena Hedervaryja, izvedene su primjerice tako što se Zagorka, pod izlikom održavanja mise zadušnice, zapravo dogovorila s preko 900 žena da će nakon mise započeti pjevati hrvatsku himnu i klicati: „Dolje krvnik Hedervary!“ Koliko je uistinu ona uživala u ovoj (i ostalim) demonstracijama možda najbolje govore sljedeće riječi: „Tu mi se pružila prilika, da i ja budem jednom neki general!“ ili „U tom sam vanredno uživala i to mi je pravilo veliko veselje!“ (*Hrvatica*, br. 4, 1940: 13). Žandarima nije bilo jasno što se događa, niti su znali što im je činiti jer je bila riječ o ženama. Nakon odlaska Khuena Hedervaryja iz Hrvatske, Zagorka susreće dr. Beloševića, bivšeg zapovjednika redarstva, s kojim razgovara o demonstracijama. On joj otkriva kako je cijelo vrijeme znao da je ona zapravo „nekakav mali dečko“ koji je sudjelovao u gotovo svim demonstracijama, a nisu ga nikada mogli uhvatiti. Upravo je dr. Belošević bio taj koji je upozorio Zagorku da ne sudjeluje u demonstracijama jer će je kad-tad uhititi pa se iz tog razloga otada počela maskirati u dečka. U razgovoru s njime ponovno otkriva oduševljenje demonstracijama: „Ah, kako se ne bih sjećala najljepših dana mog života?!“ (*Hrvatica*, br. 3, 1940: 22). Zagorka u navedenoj autobiografiji zaključuje o demonstracijama sljedeće: „Ne vidiš zaprijetka ni straha, tek osjećaš, da moraš ići naprijed pun ushićenja. Tamnice, ‘rest’, tamnička tvrda postelja, to sve smatraš prirodnim, razumljivim, svojim svagdanjim kruhom. To mora biti.

(...) U nekom si transu koji te ne ostavlja ni u danu ni u noći, čak ni u snu” (*Hrvatica*, br. 5, 1940: 18).

6.2.4. *Mala revolucionarka*

Osim novinarske autobiografije, Zagorka je u svaki broj časopisa uvrstila i nastavak svog romana *Mala revolucionarka* s podnaslovom *Roman iz zagrebačkog života iz godine 1898*. Prema naslovu ovog romana i svemu za što se Zagorka zalagala, možemo pretpostaviti da je u romanu riječ o mladoj djevojci koja svojim razmišljanjima, stavovima i djelima iskače izvan društvenog okvira, i koju možemo uvrstiti u jednu od Zagorkinih neznanih junakinja hrvatskog naroda. U romanu je riječ o obitelji Garić koja zastupa interese Mađara i zbog toga raskošno živi. Supružnici Garić imaju pet kćeri, od kojih ona najmlađa (Zlata), zastupa revolucionarne misli, a do kojih dolazi potajnim čitanjem opozicionalnih novina. Do opozicionalnih novina dolazi prilikom kupovanja voća i povrća na tržnici jer joj u te novine zamotavaju hranu. Svoju pripadnost opoziciji, a ujedno i hrabrost i odvažnost, Zlata pokazuje prilikom pomaganja sestrični Danici, njezinom zaručniku Vladimiru i Vladimirovom prijatelju Mirku. Nakon priznanja da je ona protiv mađaronske vlasti, roditelji je smatraju ukletom i ludom. Zagorka pritom kritizira i ismijava građane grada Zagreba jer prikazuje takozvani „lov na prosce“ koji je pomno isplanirala gospođa Garić za svoje kćeri. Također želi udati nećakinju Danicu kako bi se riješila jer je ona najljepša pa zasjenjuje njezine kćeri. Zanimljiv je prikaz lika Tomice pl. Varovića koji se prilagođava trenutku, odnosno zastupa one interese koji su mu pogodni u određenoj situaciji te je primjer „lovca na miraz“. Slično je prikazan gospodin Garić. Naime, u mladosti je bio gorljivi opozicionalac, a onda se kasnije, iz financijske koristi, priklonio neprijateljima. On se opravdavao time što je imao pet kćeri i ako bi ostao na suprotnoj strani ne bi mogao nikada skupiti dovoljno miraza da ih sve uda. Gospođa Garić, unatoč pobunama opozicionalaca, ne odustaje od svog nauma da se održi predstava i da one iste večeri pronađe prosce za svoje kćeri. Smrtno strahuje od neuspjeha, tj. neodržavanja predstave i večere. Plan gospođe Garić bio je u tome da će na pozornici njezine kćeri biti najuočljivije, neće moći nikome promaknuti, dok će druge djevojke biti u sjeni. Koliko je uistinu stalo gospodinu i gospođi Garić da se predstava i večera održi, najbolje pokazuje dogovor postignut s Danicom i Zlatom. Danica i Zlata ucjenjivale su ih da, ako ne puste Vladimira i Mirka na slobodu, neće sudjelovati u predstavi i da će cijeli grad sutradan znati da su u kući držali opozicionalce. A da stvar bude još gora, na predstavu i večeru trebao je doći sam ban Khuen Hedervary.

Zbog neočekivanog prestanka izlaženja časopisa, roman nije objavljen do kraja. No, roman nam „okriva da su Zlata i autorica ne samo poznanice nego i istomišljenice” (Dujić, Trgovac

Martan i Popratnjak 2015: 55). Navedeno možemo zaključiti prema Zlatinoj izjavi da bi „najradije išla u demonstracije i razbijala Hedervaryju prozore“ kao što je to sama Zagorka upravo učinila na jednim od svojih demonstracija te „u rečenici koju je Zlata uputila Danici: ‘Hedervary je veliki neprijatelj školovanih žena’, a ima zaleđe u autobiografiji *Tko ste vi?*” (Ibid.).

6.2.5. Nagradni natječaji *Moj rodni kraj* i *Narodni jelovnik*

Nagradni natječaj *Moj rodni kraj*, objavljen je u trećem broju prvoga godišta *Hrvatice*. Njime Zagorka želi istovremeno pobuditi zanimanje za književno stvaralaštvo žena te širiti narodni duh Hrvata, kao što kaže u pozivu: „Hrvatice! Zovem Vas, sestre grada i sela, sve Vas, koje ljubite svoj dom, pristupite svojim perom i osjećajem k Vašem listu „Hrvatici” i da opišete zadatak MOJ RODNI KRAJ (...) Nagradu će dobiti oni rukopisi, koji pruže najvjerniju i najbolju sliku svoga kraja. (...) Dijeli se petnaest nagrada, prvo mjesto – zlatno nalivpero, drugo mjesto: uljena slika, treće mjesto: olovka sa zlatnom drškom, zatim šest umjetničkih slika u okviru te šest primjeraka Zagorkinog romana „Kamen na cesti”. (...) Prihvatite se pera i ove i one koje se nisu nikada javljale u javnosti. Tko zna, u kojoj od Vas leži sakriveni dar Božji!” (*Hrvatica*, br. 3, 1939: 91). U osmom broju *Hrvatice* Zagorka otkriva da je pristigao velik broj pisama koja nisu još stigli pogledati, stoga će tek u sljedećem (devetom) broju objaviti rezultate natječaja, odnosno dobitnice nagrada. U desetom broju objavljen je tekst koji je osvojio prvo mjesto, a u njemu se opisuje Moslavina iz koje potječe autorica teksta i dobitnica nagrade Dragica Šutej. Sljedeći broj časopisa donosi tekst koji je osvojio drugu nagradu. Riječ je o tekstu *Slavonka brani Slavonke* autorice Kate Petrović iz Vinkovaca. U dvanaestom broju prvoga godišta i prvom broju drugoga godišta *Hrvatice* izostaju nagrađeni tekstovi, dok je u drugom broju objavljen treći nagrađeni tekst *Srijemska Hrvatica o Srijemu*, autorice Anke Gojun iz Kaštela. Od nagrađenih tekstova u drugom godištu *Hrvatice* objavljeni su tekstovi *Moje rodno mjesto-Ist* autorice Ljubice Smoljan (u broju sedam) i *Moje rodno mjesto* autorice Katarine Zdelar (u broju deset). Također je u drugo godište *Hrvatice* uvršten nenagrađen tekst autorice Mare Matočec pod nazivom *Žena je spasila Podravinu od neprijatelja*. Navedeni tekstovi obično polaze od opisa mjesta iz kojega autorice dolaze, preko opisa kuća dok je poseban osvrt na žiteljima tih mjesta i običaja koje njeguju. Tekstovi su pisani u, vidljivo, narodnom duhu, iskazuju ljubav i ponos autorica što su Hrvatice, odnosno što pripadaju i žive, ili su živjele, u opisanom mjestu. Na sličnu je temu, ali bez naglaska da je riječ o tekstovima iz natječaja, u trećem broju, drugoga

godišta objavljen rad Zlate Markotić, pod nazivom *Moj rodni kraj*, u kojem se, lirskim opisom, približava ljepota i plodno tlo Slavonije.

U prvom broju *Hrvatice* objavljen je još jedan natječaj, *Nagradni natječaj za narodni jelovnik*. Cilj koji se želio postići ovim natječajem jest skupiti što veći broj hrvatskih narodnih jela i ujedno ih promovirati upravo pomoću *Hrvatice*. Uredništvo naglašava kako se u natječaju neće dijeliti jako skupe nagrade već samo Zagorkini romani – čitateljica koja pošalje najveći broj narodnih jela, osvojiti će cjelokupno izdanje *Gričke vještice*, druga nagrada su dvije knjige *Republikanci* i *Na cesti* dok četiri nagrade čine jedan od romana, odnosno može se izabrati između dva, ili *Republikanci* ili *Na cesti*. Natječaj je, zbog velikog interesa, bio produžen do 20. travnja 1939. godine, a rezultati su objavljeni u šestom broju *Hrvatice*, dok u sljedećem broju, u rubrici *Dobra kuhinja*, počinju izlaziti i nagrađeni i nenagrađeni narodni jelovnici. Narodni jelovnici nisu prisutni u svakom broju *Hrvatice*, a nerijetko je poprilično teško razlikovati one koji su povezani s navedenim natječajem od onih koji nisu. Obično se lakše prepoznaju kada imaju naglašeno sudjelovanje imenom i prezimenom, ili kada se u nazivu recepta koristi ime mjesta iz kojeg (izvorno) potječe.

6.2.6. Zaslužne majke i narodna tradicija

Do sada je navedeno nekoliko rubrika i natječaja kojima se poticala hrvatska žena na sudjelovanje u javnom radu ili podizanju svijesti o sudjelovanju žena u narodnim borbama. Međutim, postoje i zasebni tekstovi kojima se također prikazuje na koje je sve načine žena sudjelovala, sudjeluje ili bi mogla sudjelovati u javnom radu i/ili u borbi za slobodu naroda. U prvom godištu *Hrvatice* nailazimo na mnogo veći broj takvih tekstova, u odnosu na drugo godišće *Hrvatice*. U prvom broju, prvoga godišća, u tekstu *Kraljica Katarina Kotromanić*, autorica Andjelka Klaić uzvišenim tonom opisuje bosansku kraljicu Katarinu Kotromanić iz 15. stoljeća. Ona se istakla po dobročinstvima koje je činila drugima, posebice otvaranjem samostana i borbom protiv nepismenosti. Također se istakla kao majka koja se lavovski borila kako bi izvukla svoje sinove iz zarobljeništva od Turaka. Protjerana iz svog kraljevstva odlazi u Rim jer smatra da bi tamo, uz pomoć europskih moćnika i uz zaštitu pape lakše mogla osloboditi svoje sinove. U tome nažalost nije uspjela. U narodu se često govorilo kako joj je nedostajao njezin rodni kraj te da je zbog toga i oboljela. Tekst *Znamenite majke* daje kratak prikaz majki kroz prošlost koje su žrtvovala svoju djecu, a često i sebe, za vjeru ili za dom. Pritom možemo izdvojiti nekoliko iznimno junačkih majki – tzv. „spartanske majke“ koje su radije željele da im sinovi poginu u ratu, nego da se vrate kao gubitnici, kao kukavice. Majka Kornelija žrtvovala je

svoja dva sina, Tiberija i Gaja Grahko, koji su živote izgubili boreći se protiv plebejaca. U hrvatskoj povijesti ističe se Kornelija Kukuljević Sakcinski, žena Ivana Kukuljevića Sakcinskog, koja je bila izniman rodoljub te je svu svoju snagu i vrijeme trošila na pomaganje potrebitima. Nadalje se opisuju žene koje su zahvaljujući svojim dobrim djelima proglašene svetima, a to su Marija, majka Isusova, i Sv. Monika koja se 20 godina borila za svoga sina Augustina da ga usmjeri na pravi put i u tome je uspjela jer je prozvan svetim. Četvrti broj *Hrvatice* donosi zanimljivu priču pod nazivom *Znamenita Hrvatica iz Jelačićeve dobe*. Riječ je, prema autorici Mariji Kriupa-Kubin, o jednoj od neznanih junakinja koje su žrtvovale sve za hrvatski narod. Ime neznane junakinje bilo je Josipa pl. Kunović. Ona je zaslužna za osnivanje Slavenske Danice, za otvaranje mnogih škola za djevojke iz svih slojeva društva. Na taj se način borila protiv nepismenosti, posebice kod djevojaka. Isto tako, odigrala je jednu od važnijih uloga u hrvatskom narodnom preporodu i radila uz Gaja, Bogovića, Vraza... Zbog predanosti radu, rasprodala je svu svoju imovinu i rastala se od supruga.

U sljedećem tekstu pod naslovom *Nije samo lijepa naša domovina* opisuje se junaštvo hrvatske vojske i hrvatskog naroda i pritom naglašava žene koje su se borile uz muževe protiv neprijatelja. Prema Zagorkinim riječima, žene su najzaslužnije što djecu od najranije dobi uče voljeti svoju domovinu, koju kasnije kao odrasli ljudi hrabro brane ne bojeći se pogibije. Zagorka zaključuje kako narod ima ono najvažnije – duh hrvatstva, koji je jači od bilo kojeg oružja (*Hrvatica*, br. 8, 1939: 255). U tekstu *Žena – čuvar narodnih tradicija* ponovno se uzdiže žena, ovdje Dalmatinka, kao „čuvar tradicije domaćeg ognjišta” (*Hrvatica*, br. 1, 1939: 21), a kritiziraju se muškarci i osuđuje ih se za zanemarivanje i napuštanje materinjeg jezika i narodnih običaja sve češćim korištenjem talijanskog jezika i njihovih običaja. Autorica uspoređuje ljubav hrvatskih žena prema narodnom životu s tvrđavama te zaključuje kako se tvrđave mogu porušiti topovima dok „u vezu živi čitav narodni život”. O širenju i čuvanju narodnog veziva možemo čitati i u tekstu *Narodna snaga koja se ne može ničim svladati*, u sedmom broju *Hrvatice*. U tekstu se govori o jednoj od najzaslužnijih Hrvatica koje su širile i čuvale narodno vezivo – Ženki Frangeš.³⁴ Ona je smatrala vezivo simbolom ljubavi i poštovanja prema zemlji i narodu iz

³⁴ Ženka Frangeš, kulturna djelatnica (Zagreb, 1874 – Zagreb, 1935). Nakon kratkog bavljenja kiparstvom posvetila se promicanju hrvatskoga kućnog obrta. Jedna je od utemeljiteljica *Ženske udruge za očuvanje i promicanje hrvatske pučke umjetnosti i obrta* u Zagrebu. Na poticaj *Hrvatskog radiše* priredila je izložbu narodnih radova u Zagrebu. Kao tajnica *Ženske udruge* organizirala je više izložbi u inozemstvu, a najveća je bila u Parizu

kojeg potječemo, dok je narodna pjesma svojevrsan pečat koji iznimnom snagom povezuje i okuplja narod, posebice u vrijeme ratovanja. Zagorka je upravo uz pomoć Ženke Frangeš uspjela slomiti *Gospodinjski klub* te je potonja osnovala *Demokratsko društvo žena* (Dujic i Trgovac Martan 2016: 258). S druge strane, u tekstu *Žena u narodnoj umjetnosti* prof. Zdenka Sertić³⁵ naglašava sve manju mogućnost žena da se bave izradom veziva, a razlog tomu, tvrdi autorica, jest taj što su obaveze žena sve veće. Upozorava na važnost žena kao presudnog širitelja narodnog duha upravo kroz veziva te kritizira nepriznavanje veziva kao umjetničkog izražavanja. Zaključuje kako je zapravo vrlo malen broj priznatih žena kao umjetnica i dodaje kako prosječna žena ima puno razvijeniji smisao za kreativnost od prosječnog muškarca (*Hrvatica*, br. 1, 1940: 6-7).

6.3. Nacionalni stereotipi

Posljednji dio istraživačkog dijela diplomskog rada odnosi se na nacionalne stereotipe, tj. priloge u *Hrvatici* koji služe za podržavanje hrvatstva, hrvatskog jezika, običaja i s druge strane odbacivanje i borba protiv germanizacije hrvatskog naroda. Podržavanje i ljubav prema svojoj domovini Zagorka iskazuje kroz prepričavanje povijesti Hrvata, novinskim tekstovima u kojima se prisjeća poznatih hrvatskih junaka, njihove hrabrosti i žrtve podnesene za hrvatski narod. Također, izdvajaju se pjesme i književni tekstovi u kojima se ponovno iskazuje domoljublje. Poštovanje i ljubav prema domovini dokazuje se i u tekstovima u kojima se bori protiv

(1913). Održavala je stručna predavanja, a članke i rasprave objavljivala u periodici, kao što je *Ognjište* (1911), *Novosti* (1916), *Ženski svijet* (1917), *Jugoslavenska žena* (1919), *Dom i svijet* (1922-23), *Obzor* (1922-24), *Seljačka prosvjeta* (1927), *Ženski list* (1928) i dr. (Navedeno prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6254>).

³⁵ Zdenka Sertić, hrvatska slikarica i etnografkinja (Sv. Ivan Zelina, 1899 – Zagreb, 1986). Studirala je na Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu, a usavršavala se u Berlinu i Parizu. Nakon toga radila je u Etnografskome muzeju u Zagrebu. Proučavala je narodne nošnje, osobito motive veza i čipke. Slikala i crtala raznovrsnim tehnikama hrvatske folklorne motive u profinjenoj stilizaciji, zadržavajući autentičnost likovnog izraza pučkoga umijeća. Njezini prikazi narodnih nošnji, običaja i sl. reproducirani su na plakatima, razglednicama i poštanskim markama, a ilustrirala je i mnogobrojne knjige (Navedeno prema <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55527>).

germanizacije, zatim u onima u kojima opisuje narodne običaje Hrvata u božićno i uskršno vrijeme te u posvetama nekolicini gradova Hrvatske. Uz navedeno, izdvojeni su religiozni i alegorijski tekstovi u kojima se također problematizira (ne)sloboda hrvatskog naroda.

6.3.1. Povijest Hrvata

Uredništvo *Hrvatice* kronološkim slijedom daje kratak prikaz povijesti Hrvata, počevši od doseljavanja Hrvata na današnje prostore u sedmom stoljeću. Tekstovi nisu svedeni pod jedan zajednički naziv, odnosno nisu ujedinjeni u rubriku, već je riječ o zasebnim tekstovima koje možemo pratiti, više-manje, iz broja u broj *Hrvatice*. Prvi je takav tekst objavljen u četvrtom broju *Hrvatice*, pod nazivom *Prvi hrvatski vladari*. U ovom se tekstu nabrajaju poznati hrvatski vladari poput Trpimira, Domagoja, Branimira i Mutimira. Naglašavaju se i slave njihovi uspjesi i pobožnost. U šestom broju *Hrvatice*, u tekstu *Tomislav prvi hrvatski kralj* opisane su zasluge prvoga hrvatskog kralja Tomislava, veliča se njegova pobjeda nad Mađarima i Bugarima kao i ujedinjenje Panonske i Dalmatinske Hrvatske. U sljedeća dva broja otkrivaju se Tomislavovi nasljednici, i naravno njihove zasluge. Pri tome je vrlo zanimljivo primijetiti kako se sve više naglašava pobožnost hrvatskih vladara, a koja se iskazuje u izgradnjama crkava i samostana te bliskim odnosima s papom. Deveti broj donosi tekst o velikom hrvatskom vladaru Dmitru Zvonimiru, njegovim uspjesima kao i dobro poznatu priču o darovnici kralja Zvonimira – Bašćanskoj ploči. Nakon smrti kralja Zvonimira dolazi do borbe za prijestolje u kojoj pobjeđuje Koloman iz dinastije Arpadovića koji nije održao obećanje dano Hrvatima da će ih braniti od Mađara pa je tako počela borba između Hrvata i Mađara koja traje sve do početka 20. stoljeća. Ovaj, ključan trenutak, o sudbini Hrvata, opisan je u desetom broju *Hrvatice*. U jedanaestom broju *Hrvatice*, pod nazivom *Kako je bila uređena hrvatska država* daje se kratak pregled teritorijalno-organizacijske podjele hrvatske države, nabrajaju se ponovno prvi knezovi koji su vladali, a ponešto saznajemo i o starohrvatskoj umjetnosti. *Hrvatska u XII. stoljeću* sljedeći je tekst koji otkriva borbu protiv Venecije i Bizanta te pojavu triju moćnih porodica – Šubići, Frankopani i Babonići-Blagajski. Prvi broj drugoga godišta *Hrvatice* donosi tekst *Hrvati u XIII. Vijeku*. Opisano je stanje u hrvatskoj državi u 13. stoljeću. Riječ je o priči o Beli III. i takozvanoj Zlatnoj buli, navali Tatara, gladovanju i kugi koja je poharala tadašnju državu Hrvata. Otkriva se i zanimljiv podatak o tome da krajem stoljeća na vlast dolazi dinastija Anžu, a Hrvatskom upravljaju preko hercega i banova. Sljedeći broj donosi tekst *Ban Pavao Šubić Bribirski* iz kojega saznajemo zanimljivosti o jednom od najmoćnijih velikaša iz druge polovice 13. i početka 14. stoljeća. Pavao Bribirski bio je samostalan vladar, kovao je vlastiti novac, izdavao

povelje i bio vrlo pobožan. U broju četiri, nastavlja se pisati o nasljednicima Pavla Bribirskog, mahom je riječ o velikašima. Upravo se 14. i 15. stoljeće smatraju stoljećima vladavine velikaša-plemića. Broj šest donosi tekst *Hrvati u doba vladanja Tvrtka I. Kotromanića*. Riječ je o ponovnom nadmetanju za vlast nad hrvatskim državama. Nekoliko brojeva kasnije, točnije jedanaesti broj *Hrvatice*, donosi posljednji tekst o povijesti Hrvata pod nazivom *Često je Hrvatima bilo teško s podnaslovom Jedno bolno stoljeće iz hrvatske prošlosti*. Opisuju se napadi Turaka s jedne, a Mlečana s druge strane te neizmijerna snaga i hrabrost Hrvata.

Ovim tekstovima Zagorka također pokušava, kao i dosad, a ovdje kroz povijesne činjenice, pokazati volju, hrabrost, odvažnost, a nerijetko i pobožnost, Hrvata i hrvatskih vladara – poučava hrvatski narod o tome koje su sve bitke morali osvojiti, ali i izgubiti njihovi prethodnici, dati do znanja kako njihova borba nikada nije bila uzaludna jer su se borili hrabro, pošteno i osvijestiti potrebu da se hrvatski narod i dalje bori za svoje ideale.

6.3.2. U spomen na velike domoljube

U *Hrvatici* možemo naići na tekstove posvećene velikim domoljubima koji su, na bilo koji način, sudjelovali u borbi za slobodu hrvatskog naroda. Tekstovi su poput kratkih biografija, uz obično puno hvaljenja i slavljenja opisivanih domoljuba. Prvi od njih jest *Ante Trumbić*. Autor (nepoznat) naziva ga „sin Dalmacije-sin težaka” i opisuje neizmjernu hrabrost kojom je ulazio u svaku borbu, odanost koju nitko i ništa nije moglo poljuljati jer „Ništa ne može slomiti borbeni duh, koji upravlja ljubav k domovini!” (*Hrvatica*, br. 1, 1939: 11). Broj pet *Hrvatice* donosi tekst *Dan Zrinskog i Frankopana* u kojemu se glorificiraju Nikola Šubić Zrinski i Fran Krsto Frankopan kao i njihova tragična pogibija izvršena na dan 30. travnja 1671. godine. Uredništvo *Hrvatice* želi ponovno podsjetiti svoje čitateljice na važnost Zrinskog i Frankopana za hrvatski narod, a poticaj je godišnjica smaknuća. Zrinski i Frankopan vjerojatno su najpoznatiji i najznačajniji mučenici hrvatske povijesti koji su svojim djelima bili inspiracija mnogim književnicima. Sljedeći par istinskih domoljuba bili su braća Stjepan i Antun Radić. Autor daje kratak prikaz njihovog djelovanja. Antun Radić širio je duh hrvatstva među seljacima – naukom. Poučavao ih je o njihovom pravu na slobodu i na pravdu, a njegove pouke bile su nerijetko prožete religioznim tumačenjima. Brat Stjepan imao je drugačiju ulogu u odnosu na brata. On je bio vojnik u mnogim bojevima, često utamničen i mučen, ali ništa ga nije moglo zaustaviti u tom nezaustavljivom zanosu borbe za pravdu. Za braćom Radić ostala je ideja koja je bila jača od bilo koje sile dušmanina jer je ta ideja rođena od Boga, a ona je nepokolebljiva (*Hrvatica*, br. 6, 1939: 191). Koliko su uistinu bila značajna braća za hrvatski narod, najbolje pokazuje i

spomenik koji su podigli u Crikvenici jednom od njih – Stjepanu Radiću. Uredništvo *Hrvatice* popratilo je taj događaj te objavilo, u devetom broju drugoga godišta časopisa, tekst *Svečano otkriće spomenika Stjepanu Radiću* i fotografije u tu čast. Tekst se umnogome ne razlikuje od prije navedenog teksta posvećenog Stjepanu Radiću. *Spomen mučeniku Eugenu Kvaterniku* sljedeći je tekst u *Hrvatici*. Simbolično je objavljen u jedanaestom broju jer je u listopadu, točnije 11. listopada, godišnjica njegove smrti (pogibije). Kvaternik je također bio izniman vođa hrvatskog naroda, progonjen čak u nekoliko navrata jer je svojim idejama i razmišljanjima postao opasan neprijatelj. U svojim radovima i novinskim člancima borio se za hrvatski nacionalizam, za ujedinjenje Hrvatske i za slobodu naroda. Kako njegovi mnogobrojni pokušaji u ostvarenju hrvatskih ciljeva nisu urodili plodom, Kvaternik se odlučuje na ustanak. Uspio je podići ljude iz Rakovice i obližnjih sela, ali je u tom ustanku i poginuo godine 1871. Slično mišljenje dijelio je i Kvaternikov suborac i veliki vizionar Ante Starčević, s kojim je bio utemeljitelj Hrvatske stranke prava, osnovane 1861. godine. Tim povodom Starčević je napisao „naputak za pristaše stranke prava” kojim je želio potaknuti hrvatski narod na razmišljanje o pravdi, slobodi i potrebi odupiranja neprijateljima. Rezultati njegovog rada, ono sjeme koje je posijao navedenim naputkom, vidljivo je bilo desetak godina kasnije kada se narod počinje „buditi“ i uzimati pravdu u svoje ruke, dok on biva progonjen, ne prvi put. Njegovo djelovanje nije bilo kratkotrajno, već upravo suprotno, on je dao temelje za nekoliko sljedećih desetljeća. Stoga se s pravom Ante Starčević naziva „ocem domovine“ (*Hrvatica*, br. 11, 1940: 1-2). Zanimljiv je i životni put Milana Šufflaya iz Zagorja. On je po arhivima tražio povijesne dokumente o Hrvatskoj i Hrvatima, odnosno htio je na temelju povijesnih dokumenata dokazati sve ratove, zasluge Hrvata, njihove slobode i pravice koje im pripadaju. Upravo zbog toga, Šufflay je dočekan u zasjedi i ubijen (*Hrvatica*, br. 3, 1940: 14). Prilog o njemu bio je jedan od rijetkih potpisanih tekstova, a pisala ga je Zagorka.

6.3.3. Domoljublje u književnosti

Osim novinskih tekstova u kojima novinarke, najviše sama Zagorka, pokušavaju širiti narodni duh i domoljublje Hrvata, u *Hrvatici* su objavljena i književna djela, ili svojevrsna kritika književnih djela poznatih autora, s identičnim ciljem. Riječ je najčešće o pjesmama i nekolicini proznih tekstova. Gotovo u svakom broju *Hrvatice* možemo pronaći barem jednu, nerijetko i više, pjesama u kojima se slavi Hrvatska, hrabrost hrvatskog naroda, junak koji je poginuo za svoj narod i sl. Pjesme pišu i žene i muškarci, no prevladavaju pjesme autorica. Tako domoljubne pjesme u *Hrvatici* najčešće objavljuju Mara Matošec (*Sretno novo ljeto, Kristu!, Na*

grobu junaka, U spomen palima u doba borbe), Krsta Franić (*Zrinskim velikanima, Da ne buš tak sama, Hrvatski Božić, Zagreb-moj najdraži grad*) i Marija Kumičić (*Sused-gradu, Domovini, Slava proljeću*). Od muških autora, najbrojnije su one Gjure Arnolda (*Domovina, Moj duh, S visina i dubina*). Gjuri Arnoldu uredništvo *Hrvatice* posvećuje i poduži tekst u kojemu se naravno glorificiraju njegove zasluge u promicanju hrvatstva. O svom rodnom kraju – Zagorju, piše Mihovil Jug-Sutlodolski. Stoga mu uredništvo *Hrvatice* posvjećuje također kraći tekst o njegovom pjesničkom stvaralaštvu. Osim njih, po jednu pjesmu objavili su August Šenoa (*Zagrebu*), Hugo Badalić (*Himna Zvonimirova*) i August Harambašić (*Zastava leprša*). Neke od navedenih pjesama, posebice one s religioznim naslovima, svoj domoljubni karakter otkrivaju najčešće tek na kraju. Primjerice, pjesma Mare Matočec *Kristu!* gotovo u cijelosti slavi Kristovu muku, a tek na kraju zaključuje kako je valjda svakome narodu tako kao i Isusu jer mora proći muke kako bi se oslobodio, zato ga moli da pomogne hrvatskome narodu. U *Hrvatici* su objavljene posvete dvama velikim književnicima koji su svojim djelima na svojevrsan način obilježili hrvatsku povijest i bitno utjecali na hrvatski narod. Prvi je Gjivo Frano Gundulić, odnosno njegov „hvalospjev slobode“ *Dubravka*, pastirska igra u kojoj se slavi sloboda. Tekst o „hrvatskom pjesniku slobode“ Gunduliću i njegovom stvaralaštvu objavljen je u drugom broju *Hrvatice*, povodom 350. godišnjice rođenja i 300. godišnjice smrti ovog velikana. Drugi autor kojemu se pridaje iznimna važnost bio je Eugen Kumičić i njegov povijesni roman *Urota Zrinsko-Frankopanska*. U *Hrvatici* je objavljen i odlomak iz tog romana, pod naslovom *Posljednji časovi Zrinskog i Frankopana* u kojemu se iznose prisjećanja na žrtve koje su podnijeli. Povod objavljivanja teksta bila je godišnjica njihove pogibije (30. travnja 1671.), stoga je tekst o njima i objavljen u petom broju *Hrvatice*.

NA GROBU JUNAKA

Milena moja dušo,
Al' tvrdo spavaš sada,
Ne vidiš više, kako
Za oblak sunce pada.

Ja ipak ću saditi cvijeće,
Crveno, bijelo, plavo,
I osušan' ću ga zalijevati,
Oj zlatna, slava ti glaso!

Zemljice, ti mi ga ljubii,
Ti mi pokrivoj' grudi,
Oj, budi s njima laka,
Domećino junaka!

(Ovo je prva pjesma odnomo
prvi književni rad Mire Matićić)

NOĆ . . .

Prijatelju, zašto se voliš, isto kao i
ja, svjetla kupača koprena noći? Tu ro-
pila je i vještina, kao suze razlomio,
meko i podatljivo, kao baršun, a mi-
rino, kao sreće jagode. Zer ne vidiš,
da noću šuma najviše mlati, žumi u
dječjim bajkama, u kojima lutaju ne-
zreli kraljevići. Šumi, koje vodi u ne-
poznato, do ubitog dvorca. Sjecaš li se
ih, tajnošnih šuma, a kojima smo kao
djecu toliko maštali. Ne osjećaš li, da
noću šuma raste i bios udio, prostro-
niše, bliže i tajnošnije. . . Glodaj,
krovinje dječica netajaju u mroku, a nad
njima se cakle stine svijetle kralja-
zarijeđe.

Nije li dionu noć, ta kraljičica smova i
mašna, kad osjećaš, da umovi šupnasti,
jer inoče bi probudio šuma? Čijela pri-
roda spava i miruje, a čuješ je budan,
pa pronosno, otkaludaje, čini se i curje
uokolišnom mruka. A Mjesec, gospo-
dar noćnog svjetla, mirna i tajnošna,
kao simbol šunje, ponjerljivo, šalje
svojoj Zemlji biljeđe pozdrave. Zrakom
se žire čestitilivi glasovi noći, zbu-
jeve ljubavne pjesme i malih koruba,
pa se stapaju u slatku harmoniju sjete,
umiranjia i čineje. . .

A što da ti pričam o onim dionim
noćima na moru, gdje se svljeđe ku-
paju! A glasovi smova u volonima. . .
čežnje nom pjesmaju susponima. . .

Primaš, da se pomogneš noći, ali ne
reč, da nije karolina. Njega, njega od
zore i dana! . . .

NADA KESTERČANEK.

Steznici
Eva Burbaum
SAMO (Bregovita) TOMIČEVA UL. 1

Zanimljivosti:

PRVO ŽENSKO SVEUČILIŠTE
osnovano je 1881. g. u New-Yorku Ma-
thieu Vanmar. Uz sveučilište bilo je kon-
vikt za 400 djevojaka, a uz nauku, dje-
vojke su se mogle baviti i sportovima.
Jer se je u zgradi toga sveučilišta na-
hatala gimnastička dvorana i jahanjska.
Profesori koji su predavali na tom
sveučilištu izjavili su, da djevojke ne
snočaju ništa za mladićima.

ZENE KAO DIPLOMATI

U diplomatskoj i konzularnoj službi
nema nigdje žena, osim u sovjetskoj
Rusiji i Americi. U Islandiji, koji ma-
loj državi, ima petnaest žena posla-
nika. Skandinavice su zemlje prve, ho-
narna dade jednako pravo glasa, kao i
muševima (prva Norveška). Današ' ina-
ju i muzičari i žene u Švedskoj, Nor-
veškoj i Danskoj podupnu jednaku ba-
zu za život.

U engleskom parlamentu ima se-
dama žena. Tri od radničke, a četiri
od konzervativne stranke. U indom
parlamentu sjedi jedna žena. U Fin-
skoj su žene udružene u savezima, koji
nose ime »Matkas«. One su doprinjele
vrlo mnogo štava za domovinu. One
su plove isjelnačene s muševima.

Hrvat „Hrvatice“

Pjesmu ti pjevam o j, hrvatska vilo,
Pjesmu ti pjevam, jer hrvatsko krilo
Odrinulo je i marte, ali muko i mlaf. . .

Pjesmu ti pjevam, jer osjećam srcu,
Jer se ne stidiš ti imena svoga.

Ošjećam radost, jer tebi se kreću
Kocajil' srca, srca hrvatskoga.

Hrvat ti pjeva »Hrvatice« mila
Ljubav ti poklanja srca i duha.

I pozdravlja te, da k'o dobra vila
Živiš vječno! U svakoj kući bila
Hrvatskoj, potrebna k'o kruha komad.

F. SKRLJAC

MOJ PLAVI SAN

U dane se moga životnog zbivanja
ušuljalo nešto tiho, davno, neodržano
i marno. Zato je to »netko« letalo
okriveno u mojoj nutriji, okruženo pla-
stičnom maglom nadežda — ne znam.
A bilo je tako toplo i tako drago. Željelo
je u svakoj žilici mene; ono je bilo
ja.

A ipak je to bio samo san, san o tebi,
koji si trebao, da dodješ s očima plavim
kao plitko more i pravovima kose zla-
to bakrene boje, san koji je bio moje
volje, moji polje i spoznanje sgođna i
slatka, da u meni žiti nešto veliko.

I ti si došlo jednog proljetnog dana.
Ali nebo je bilo sumorno i tužno. Oči su

Naručujete robu poštom!

Kada šaljete novac poštom ni traga o bolazni

što bi se onda bojali naručiti robu poštom!

Ali roba, koju šalješ, mora biti na odgovoran, što za-
misljivo i vrstama roba.

Zaštiti na besplatno, bogato
ilustrovani katalog najz-
novnije robe sa svima slikama
cijena.

Robna kuća
Karlner & Opler
Zagreb, Illica 41 A

Dopis: Zagreb II, pošt. pretinac

Slika 6.3.3.1 Primjer domoljubnih pjesama

6.3.4. Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha

Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha, s podnaslovom *Šaljivi reporterski roman od Zagorke* objavljuvan je kao podlistak u (cijelom) prvom godištu do osmog broja drugoga godišta *Hrvatice*. Kao što i sam podnaslov govori, riječ je o šaljivom romanu koji je napisala Zagorka. U ovom se romanu na izrazito šaljiv, satiričan i sarkastičan način opisuje i kritizira društveno i političko stanje u tadašnjoj Hrvatskoj. Osim satiričnosti i sarkazma koji prevladavaju, u ovom romanu postoji i element nadnaravnog. Riječ je o oživljavanju narodnog veseljaka Petrice Kerempuha, koji se nakon tristo godina vraća u rodni Zagreb. U vraćanju iz mrtvih pomažu mu bogati Amerikanci koji su toliko nesretni i nezadovoljni svojim životom da bi najradije otišli na „drugi“ svijet – u smrt. Međutim, u tome ih je spriječio Hrvat Milković koji radi za njih. On im je ispričao priču o hrvatskom narodnom veseljaku Petrici Kerempuhu. Budući da im se sviđjela priča o Petrici, Amerikanci odluču kroz medij Mistera Edisona prizvati Petricu Kerempuha iz svijeta mrtvih, u čemu su i uspjeli. Već u ovom dijelu možemo primijetiti očitu aluziju – Hrvati su prisiljeni otići iz Hrvatske i raditi za strance, a stranci (Amerikanci) prikazani su kao bogataši koji ne vide nikakvog smisla u svojim životima, što je u suprotnosti s Hrvatom Milkovićem, koji je siromašan, ali istovremeno zadovoljan onime što ima. Nadalje se u romanu kritiziraju Hrvati

zato što su pali pod utjecaj tuđinske vlasti. Naime, Petrica bježi iz Amerike u Zagreb, i tamo promatra i sluša stanovnike ovoga grada i zaključuje kako se mnogo toga promijenilo od vremena kada je on živio. Hrvati nisu više borbeni, hrabri, odvažni kao što su nekada bili i ne vjeruju više nikome, nego sve propitkuju. Posebice primjećuje i kritizira riječi i izraze kojima se koriste Zagrepčani – germanizme i anglizme. Koliko je stvaran bio utjecaj stranih jezika, potvrđuje rečenica koju je izrekla Rezika: „I naš hrvatski jezik su već prefarbali, ne znaš, kako se što zove, kako se što veli“ (*Hrvatica*, br. 4, 1939: 143). U romanu se kritizira i manjak uljudnosti – više se ne pozdravlja, gostu se ne nudi jelo i piće kao što se to radilo nekada. Također se kritizira ljudska naivnost, glupost i ravnodušnost. Ljudska naivnost i glupost se u romanu prikazuju kroz prerašavanje Petrice Kerempuha i jednog od likova, Miška Srečkovića. Petrica uspijeva prevariti (gotovo) sve stanovnike grada Zagreba, a da pri tome izvuče istovremeno živu glavu i vlastitu korist, i korist Miške Srečkovića. U jednom trenutku Petrica je uspio čak hipnotizirati Zagrepčane, to jest uspio ih je uvjeriti kako može iz malog vlaka učiniti velik i brz vlak. Ismijavanje ravnodušnosti i bezosjećajnosti najbolje prikazuje trenutak u kojem se neki stanovnici Zagreba čude tome kako Ankica nije uspjela „još“ preboljeti Miška, a prošlo je (već) 24 sata, i rečenica koju je izrekao Mirko Jal: „Moderan čovjek danas, gospodjo, mijenja svaki sat svoju zadanu riječ i svoje osjećaje“ (*Hrvatica*, br. 2, 1940: 20). U ovom šaljivom romanu, zanimljiva je i simbolika imena i prezimena likova. Obično je riječ o glavnim osobinama likova – Ivan Zloba i Mirko Jal, Franc Prekopanc, Miško Srečković, tipična američka imena Jim i Jack, prezimena Edison, King, Robinson. Prezimena Zloba, Jal i Prekopanc aluzija su na zlobne, pokvarene, koristoljubljive ljude koji su uvijek svugdje prisutni, najoštriji kritičari, suci i uvijek, barem za sebe, u pravu. Srečković predstavlja ljude koji imaju sreće u životu, a u romanu je njegova sreća vidljiva u tome što ga Petrica spašava od pokušaja samoubojstva, što mu omogućava da se obogati i suprotstavi Zlobi i Jalu i na kraju (ponovno) osvoji Ankicu. Američka imena i prezimena aludiraju na američku ispraznost i beznađe koje tamo vlada. Rezika i njezin brat Joža Vodogažec primjeri su istinskih Hrvata, oni, barem ne u tolikoj mjeri, ne podliježu stranom utjecaju i ne nasjedaju na Petričina prerašavanja. Zanimljiv je i lik prodavačice novina, Marije, koja je nekada pisala romane, a sada prodaje i raznosi novine i svima tvrdi kako su žene veći domoljubi od muškaraca. Da je uistinu Zagorka samu sebe utjelovila u ovaj lik u romanu, potvrđuje se dva broja kasnije kada se otkriva da kolporterku Mariju zovu Zagorjanka. Ovdje se dodatno naglašava rodni aspekt – veća ljubav i poštovanje žena prema svojoj domovini, u odnosu na muškarce. Uočeno je i stereotipno prikazivanje žene prema kojemu su one nesposobne za književno stvaralaštvo, što najbolje pokazuju riječi prodavača novina: „Viče i danas, kao što je vikala nekoć, dok je još gnjavila ljude črčkanjem“ (*Hrvatica*, br. 9, 1939: 304).

Kroz lik Grgice kritizira se i novi trend koji se počeo širiti u tadašnjoj Hrvatskoj – vitka linija kod žena i višak šminke nanесene na lice.

Na temelju svega navedenog možemo zaključiti kako je ovaj roman, unatoč kratkoći i izraženoj šaljivosti, uistinu kompleksan – progovara i kritizira veći broj društvenih problema hrvatskog naroda u prvoj polovici 20. stoljeća. Roman završava Petričinim ostankom u Zagrebu. Njega smatraju zaslužnim za povratak nade i smijeha u živote Hrvata. U posljednjim rečenicama romana izrečena je i glavna pouka: „Ništa ne trebate drugo činiti, nego samo jednu stvar: šupirajte iz Hrvatske Zlobu i Jal i pošaljite putnicu i vizum staroj hrvatskoj Dobroti, da se i ona vrati natrag, pa će biti u našoj zemlji – pravi zemaljski raj“ (*Hrvatica*, br. 8, 1940: 21).

6.3.5. Borba protiv germanizacije

Zagorkina borba protiv germanizacije započela je pisanjem povijesnih romana. Vrlo je često ona sama tvrdila da je pisala romane kako bi hrvatski narod čitao njezine romane pisane na hrvatskom, a ne one pisane na njemačkom jeziku. O ovom problemu progovara u nekoliko navrata i u *Hrvatici*. Prvi put progovara o tome u drugom broju, prvoga godišta, kratkim tekstom *Rječnik za veziva* u kojemu predlaže hrvatske nazive umjesto njemačkih. U tekstu *Iznenadjenje pretplatnicama Hrvaticе* uredništvo *Hrvaticе* svojim pretplatnicama donosi modele u bojama, preuzetim od svjetski poznatih dizajnera, kao i krojni arak koji sadrži 25 krojeva. Navodi se i razlog takvog poteza – da čitateljice ne bi posezale za stranim časopisima, osobito njemačkim, već u *Hrvatici* od sada mogu pronaći i odjeću po najnovijoj europskoj modi. Sljedećim tekstom *Njemačke spisateljice i propaganda germanstva* Zagorka kritizira njemački list koji se hvalio činjenicom „kako se duh germanstva“, a time i jezik širi među narodom, posebice među narodom Austro-Ugarske. Njemački list nabraja autorice koje su svojim književnim radom umnogome pridonijele tome, a Zagorka zaključuje: „Romani gore spomenutih njemačkih spisateljica dolazili su u Hrvatsku u hiljadama izdanja. Tu ne treba komentara“ (*Hrvatica*, br. 12, 1939: 422). Zanimljivo je ovdje primijetiti kako se, unatoč borbi koju je Zagorka vodila protiv svega što je tuđinsko, posebno germansko, nerijetko na stranicama *Hrvaticе* mogu pronaći upravo reklamni proizvodi čiji proizvođači dolaze izvana, odnosno nisu hrvatski. Najčešće je riječ o proizvodima za njegu lica i tijela, poput kreme *Nivea*, pasta za zube *Chlorodont*, *Optodent* ili deterdženta za pranje rublja *Persil*.

6.3.6. Narodni običaji u Hrvata

Od kolike su važnosti narodni običaji Hrvata, Zagorka je više puta naglašavala u *Hrvatici*. Prvenstveno u tekstovima u kojima uzdiže žene kao najzaslužnije u širenju i njegovanju narodnih običaja, uglavnom s jednim ciljem – kako ne bi otišli u zaborav. Osim tekstova s izraženim domoljubnim ciljevima, možemo pronaći i tekstove u kojima uredništvo *Hrvatice* otkriva običaje za Božić i Uskrs iz raznih krajeva Hrvatske. Pri tome je u naslovima ovih tekstova nerijetko korišten pridjev „narodni“. Tekstovi poput: *Narodni običaji – pjevaju pjesmu Božiću, Kitimo svoje božićno drvce u narodnom stilu, Božić u narodu, Badnja noć – najveća svečanost s podnaslovom Božićne svetkovine Hrvata iz bivše Krajine, nadalje Narodne uskrsne svečanosti, s podnaslovom Veličanstvene noćne procesije u Jelsi*. Možemo još dodati i tekstove: *Narodna igra kumpanija na Korčuli, Narodni običaji Hrvata: Kako se svadbuje u Jezeranama?* Na temelju ovih naslova (uz one navedene u dijelu diplomskog rada pod naslovom *Nagradni natječaji Moj rodni kraj i Narodni jelovnik*) možemo zaključiti kako je uistinu Zagorkin cilj bio izuzetno jasan – kroz širenje i njegovanje narodnih običaja očuvati narodni duh Hrvata, kako ne bi, barem ne u tolikoj mjeri, Hrvati i Hrvatice pohrlili u neprijateljski tabor.

6.3.7. Gradovi

Još jedan od načina na koji Zagorka iskazuje ljubav prema svojoj domovini jest opisivanje hrvatskih gradova. Možemo pretpostaviti kako je riječ o gradovima koje je ona sama možda najviše preferirala. Obično je riječ o povijesti gradova (Zagreba i Varaždina) ili kraćim tekstovima o mjestima u Hrvatskom zagorju. Najviše pažnje posvećuje gradu Zagrebu u kojemu je provela većinu svojeg života te gradila u njemu karijeru. Martina Perić tvrdi kako je Zagorka prema Zagrebu imala „ambivalentan odnos, to jest s jedne strane stalo joj je do grada u kojem živi i radi, osobito do očuvanja hrvatskog identiteta i jezika (...), a s druge strane smetaju joj nametnuta društvena ograničenja, neprijateljstvo muških kolega iz redakcije *Obzora* i otmjenih dama iz Gospojinskoga kluba” (Perić 2012: 173). U *Hrvatici* možemo pronaći sljedeće naslove: *Stara priča o postanku grada Zagreba, 700-godišnji jubilej Zagreba* i svojevrsnu recenziju monografije starog Zagreba profesora Gjura Szabe. Tekst *Stara priča o postanku grada Zagreba* zapravo je ulomak iz Zagorkine povijesne drame *Kći Lotrščaka* – poznate legende o banu koji je na konju tražio pitke vode, zbog nestašice uzrokovane velikom sušom, te se zavjetovao da će na onome mjestu gdje pronađe vode, utemeljiti grad. Kada je pronašao bunar, pokraj kojeg je

grabila vodu mlada djevojka Manduša, on je zamoli da mu zagrabi vode. Ban održi obećanje – osnuje grad i nazove ga Zagreb (*Hrvatica*, br. 10, 1940: 1-2). Sljedeći tekst posvećen gradu Zagrebu *700-godišnji jubilej grada Zagreba* povijesno je dokumentiran, odnosno nastao je istraživanjem u arhivu i napisan na temelju povijesnih činjenica, za razliku od prije navedenog teksta, koji je nastao kao rezultat legende pretočene u književno djelo. U tekstu *Historijski grad Varaždin* daje se kratak pregled vladara koji su vladali tijekom 16. i 17. stoljeća ovim gradom. Riječ je o dvjema porodicama, Erdödy i Rakoczy, posebno prvoj jer je obnovila Varaždin. U tekstu *Lijepo naše Hrvatsko Zagorje* opisuje se Trakošćan. Nepoznati autor naziva ga „biserom Hrvatskog Zagorja”, veliča obitelj Drašković i postavu muzeja u dvorcu Trakošćan (*Hrvatica*, br. 6, 1940: 1-2). U sljedećem broju, pod naslovom *Lijepa naša domovina*, opisuje se i mali grad u Hrvatskom zagorju – Klanjec. Autor u ovom kratkom tekstu, osim divljenja i izraženog ponosa, otkriva i jednu zanimljivost, a to je da je upravo u Klanjcu Antun Mihanović spjevao hrvatsku himnu (*Hrvatica*, br. 7, 1940: 2). Svi navedeni tekstovi opremljeni su jednom ili više fotografija.

U drugom godištu *Hrvatice*, na posljednim stranicama u nekoliko brojeva, možemo primijetiti svojevrzne oglase u kojima se istovremeno hvale hrvatski gradovi i reklamiraju hoteli u kojima se može prenoćiti. Da je uistinu riječ o oglašavanju, potvrđuje činjenica kako se u nekim od sljedećih brojeva časopisa ponavljaju isti oglasi s identičnim tekstom i popratnom fotografijom. Gradovi o kojima se govori su Delnice, Pregrada i Crikvenica.

6.3.8. Religiozni i alegorijski tekstovi

Na kraju valja spomenuti i one tekstove koje ne bismo, odmah, razlučili kao domoljubne. Religiozni ton naslova teksta ne odaje nam, barem ne u potpunosti, i prisutnost domoljublja. Svrha takvih tekstova jest navesti hrvatski narod da vjeruje i moli Boga kako bi ispunio njihov najveći san – slobodu. Riječ je o nekoliko takvih tekstova: *Smrt svetog oca pape Pija XI.*, *Sveti otac papa hrvatskom narodu*, *Hrvatska sveta godina*, *Za buduće pokoljenje Hrvatske: Govor hrvatskog metropolite na socijalnom kongresu*. Ono što pomalo začuđuje u ovim tekstovima jest prilično izražena Zagorkina religioznost, koja se ne podudara s nekim njezinim životnim odlukama, prvenstveno onim privatnim. U *Hrvatici* možemo pronaći i nekoliko tekstova u kojima nije, ni po naslovu ni po samom tekstu, odmah jasno jesu li posvećeni domovini i hrvatskom narodu, već najčešće do konačnog zaključka dolazimo tek na kraju teksta. Riječ je o alegorijskim tekstovima, odnosno tekstovima koji su gotovo u potpunosti u prenesenom značenju. Navedeno možemo pronaći u tri teksta *Naš najveći neprijatelj*, *Mi plivamo* i *Kako se silnik vjetar posvadio sa smećem*. Najveći neprijatelj hrvatskog naroda je sumnja. Smatra da je sumnja već na pola izgubljena bitka. Tijekom cijelog teksta daje indicije kako se obraća upravo

narodu i savjetuje ga kako ne smije sumnjati u ostvarenje svoga sna dok na kraju otkriva istinsku svrhu teksta – samo s vjerom u pobjedu možemo pobijediti neprijatelje (*Hrvatica*, br. 1, 1939: 6). U tekstu *Mi plivamo* većina sadržaja navodi čitatelja na zaključak kako je riječ o anegdoti. Međutim, što se približavamo kraju teksta, saznajemo pouku priče – plivanje je zapravo borba protiv neprijatelja, za slobodu i ideale. Iglica zaključuje kako hrvatskom narodu nema spasa, stoga treba plivati unatrag jer „vuk=neprijatelj, dlaku mijenja, dok ćud ne“ (*Hrvatica*, br. 3, 1939: 109). *Kako se silnik vjetar posvadio sa smećem* alegorijski je tekst u kojemu su nežive stvari (vjetar, smeće, prašina i krpe) zapravo metafore različitih tipova ljudi. Vjetar je tuđinac/tiranin koji drugima zapovijeda i radi što mu je volja, dok su smeće, prašina i krpe metafore za prevrtljive, koristoljubljive, lažljive ljude koji se prilagođavaju situaciji, odnosno gledaju samo svoju korist, najčešće onu materijalnu.

7. Zaključak

Marija Jurić Zagorka impozantna je osoba koja je svojim novinarskim, književnim i privatnim djelima pomicala granice u tadašnjem zatvorenom i konzervativnom društvu. Doslovce je cijeli svoj život posvetila borbi protiv ustaljenoga društvenog obrasca prema kojemu je žena manje vrijedna, manje inteligentna i manje sposobna u obavljanju zahtjevnijih poslova, u odnosu na muškarca. Prvenstveno je prkosila načinom života koji je vodila – Zagorka se rastala od supruga i živjela je većinu života sama, ulicama grada Zagreba obično je šetala sama, što je u ono doba bilo društveno osuđujuće. U obavljanju novinarskog posla također je izazvala mnoge polemike u društvu te vodila vječne bitke sa svojim protivnicima. Zagorka je kao žena-novinar bila prijetnja tkz. „muškoj“ sferi djelovanja, odnosno njezini neprijatelji istovremeno su se bojali kako će se i druge žene htjeti baviti novinarskim, i ostalim, poslovima rezerviranim za muškarce, i sramili su se priznati da Zagorka obavlja izvrstan i besprijekoran posao, bolje od većine muških kolega. Radno mjesto novinarku u opozicijskom listu *Obzor* omogućavalo je Zagorki, osim očite borbe protiv rodni stereotipa, i borbu protiv svega što nije hrvatsko, odnosno borbu protiv utjecaja Mađara i Nijemaca na hrvatski narod. Svojevrstan pečat na cjeloživotni Zagorkin novinarski i književni rad predstavlja list *Hrvatica*. Prvenstveno, u *Hrvatici* je Zagorka vrlo uspješno ujedinila svoje novinarsko, uredničko i nakladničko znanje – većinu tekstova napisala je sama, bila je glavna urednica i nakladnica *Hrvatice*. Isto tako *Hrvatica* joj je poslužila kao oruđe pomoću kojeg je nastavila borbu protiv društveno ukorijenjenih rodni stereotipa i borbu protiv nametanja stranih jezika, običaja i tradicija.

Kao rezultat navedenoga, *Hrvatica* obiluje tekstovima, rubrikama, nagradnim natjecanjima i anketama u kojima se (in)direktno zagovaraju pojedini ciljevi. U tekstovima poput *Hrvatice i pravo glasa* (br. 11, 1939) ili *Žena i izborna pravo glasa* (br. 7, 1940) Zagorka promiče potrebu prava žena na glasanje, dok u anketi, iz drugog broja, drugoga godišta *Hrvatice* *Izbor ženskih narodnih zastupnika* i posljednjim pitanjem iz svojevrstne ankete (iako nije navedeno da je riječ o anketi) iz prvog broja, prvoga godišta *Hrvatice*, koje glasi: „Što biste predložili zakonodavnom tijelu, da imate aktivno i pasivno pravo glasa?“ navodi na razmišljanje i o aktivnom izbornom pravu žena, čime bi bio omogućen ulazak žena u politiku. Velik dio tekstova posvećen je pismenosti i obrazovanju. Jedan od najzanimljivijih jest tekst pod nazivom *Tragedija nepismenosti* (br. 3, 1939). U njemu Zagorka kritizira problem nepismenosti kod djevojaka i njihovu volju i želju za znanjem. Tekstovi poput *Koje zvanje?* (br. 1, 1939), *Prije nego im sudite* (br. 1939), *Svršetkom školske godine* (br. 7, 1940), *K novom zvanju za žensku mladež* (br. 4, 1940) i dr. nude korisne savjete – kako odabrati zvanje, ili kako se ponašati prema djeci koja ostvaruju lošije rezultate u školi. Zanimanje za obrazovanje Zagorka pokušava pobuditi i

prikazom putovanja ženske gimnazije iz Splita. O samom putovanju ženske gimnazije možemo pratiti u brojevima od srpnja do listopada u prvom godištu *Hrvatice*. Rubrikom *One koje zarađuju u zvanju*, objavljujane u prva tri broja prvoga godišta *Hrvatice*, Zagorka potiče čitateljice na bavljenje zvanjem za koje imaju volje i afiniteta. *Galerija javnih radnica, Hrvatice u književnosti* i *Iz galerije naših umjetnica* nazivi su rubrika u kojima se, u gotovo svakom broju *Hrvatice*, donosi pregled najznačajnijih javnih radnica, kazališnih glumica, opernih pjevačica i književnica u tadašnjoj Hrvatskoj. Zagorka ovim rubrikama želi ponajprije upoznati čitateljice s javnim radnicama i umjetnicama, a zatim i čitateljice potaknuti na javni i/ili umjetnički rad. Poticaj za umjetnički rad jest i nagradni natječaj *Za najbolju novelu i najbolju humoresku*, objavljen u prvom broju prvoga godišta *Hrvatice*. Jedan od najboljih pokazatelja neprihvatanja Zagorke kao novinarka, i kao književnice, jest njezina novinarska autobiografija *Tko ste vi?* objavljujvana u nastavcima u svakom broju *Hrvatice*. Iz autobiografije doznajemo neugodne situacije s kojima se Zagorka svakodnevno susretala, prvenstveno, kao novinarka *Obzora*. Osim o navedenim temama, Zagorka u *Hrvatici* progovara o različitom shvaćanju starenja žena i starenja muškarca ili o razmišljanjima prema kojima je vitka linija prihvatljiva, a punašna nije. O starosti govori u prva četiri broja, prvoga godišta *Hrvatice* i u tim tekstovima kritizira mišljenje, koje se uvriježilo u društvu, prema kojemu žena u starosti postaje ružna baba i gubi moralnu vrijednost, a kod muškarca je upravo suprotno, kod njega je starost jednaka mudrosti. Tako se primjerice u tekstovima *Vitka ženska linija – uništila svijet!* (br. 10, 1939) i *Putovanje na mjesec!* (br. 9, 1940) kritizira promjena razmišljanja društva koje više ne odobrava, odnosno ruga se punašnim tijelima žena, a podržava žene manje tjelesne mase.

Ženama junakinjama hrvatskog naroda Zagorka posvjećuje rubriku *Neznana junakinja hrvatskog naroda*, koja je objavljujvana u prvih osam brojeva, prvoga godišta *Hrvatice*. Ovom rubrikom Zagorka želi dokazati kako je žena od davnine sudjelovala u narodnoj borbi, zaslužna je za širenje narodnog duha i očuvanje tradicije. U *Hrvatici* je Zagorka objavila i roman *Mala revolucionarka*. Romanom je prikazana još jedna neznana junakinja hrvatskog naroda (Zlata), koja se vrlo uvjerljivo bori za svoje ideale. Rubrikom *Društveni rad naših žena*, Zagorka je, iz mjeseca u mjesec, indirektno navodila žene na bavljenje društvenim radom, a sve u korist hrvatskog naroda. U nagradnim natječajima *Narodni jelovnik*, objavljen u prvom broju prvoga godišta *Hrvatice*, i *Moj rodni kraj*, objavljen u trećem broju drugoga godišta *Hrvatice*, potiče se žene na, u prvome natječaju, skupljanje, očuvanje i širenje narodnih jela pomoću *Hrvatice*, dok se u drugom natječaju istovremeno potiče čitateljice na spisateljski rad i na čuvanje običaja (opisanih) rodni mjesta Hrvatica. Osim navedenoga, postoje zasebni tekstovi u kojima se hvali hrabrost i snaga hrvatskih žena koje su dale svoj, ili živote svoje djece za domovinu i tekstovi u kojima se hvale žene koje čuvaju narodne običaje, posebno narodne nošnje i veziva.

Borbu protiv svega što nije hrvatsko Zagorka prvenstveno provodi tekstovima o povijesti Hrvata – od najranijih dana, to jest od 7. stoljeća na dalje. Stoga možemo, u gotovo svakom broju *Hrvatice*, pronaći naslove poput *Prvi hrvatski vladari* (br. 4, 1939), *Tomislav prvi hrvatski kralj* (br. 6, god 1939), *Kako je bila uređena hrvatska država* (br. 11, 1939), *Hrvati u doba vladanja Tvrtka I. Kotromanića* (br. 6, 1940) i sl. Ljubav prema domovini Zagorka iskazuje i u tekstovima *Dan Zrinskog i Frankopana* (br. 5, 1939), *Slava Antunu i Stjepanu Radiću!* (br. 6, 1939), *Misija Starčevića* (br. 11, 1940) i dr. U navedenim tekstovima hvale se i slave velika djela i žrtva navedenih domoljuba podnesena za hrvatski narod. *Hrvatica* obiluje i domoljubnim pjesmama, posebice ženskih i (manje) muških autora. Od ženskih autora najčešće se objavljuju pjesme Mare Matočec, Marije Kumičić i Krste Franić. Osim pjesama, u *Hrvatici* možemo pronaći posvete dvama velikim književnicima, koji su u svojim djelima propagirali slobodu hrvatskog naroda. Riječ je o pastirskoj igri *Dubravka*, Gjive Frana Gundulića (br. 2, 1939) i romanu *Urota Zrinsko-Frankopanska*, Eugena Kumičića (br. 5, 1939). Zagorkin šaljivi roman *Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha* isto tako bavi se problemom (ne)slobode, odnosno negativnim utjecajem stranaca na hrvatski narod. Borba protiv germanizacije u *Hrvatici* je prikazana u tekstu *Rječnik za veziva* (br. 2, 1939) u kojemu zapravo predlaže hrvatske riječi umjesto njemačkih, a zatim u iznenađenju kojem je priredila svojim čitateljicama – katalog odjeće po najnovijoj modi, s ciljem da one više ne posežu za stranim, posebice njemačkim časopisima. Uz sve navedeno, Zagorka je u *Hrvaticu* smjestila i tekstove o nekoliko gradova – Zagrebu, Varaždinu, Trakošćanu i Klanjcu, s ciljem prikazivanja povijesti i/ili hrvatskih ljepota. Na kraju možemo spomenuti i nekoliko religioznih i alegorijskih tekstova u kojima se, pod metaforičkim naslovima, problematizira (ne)sloboda hrvatskog naroda. Posebno su zanimljivi alegorijski tekstovi *Naš najveći neprijatelj* (br. 1, 1939), *Mi plivamo* (br. 3, 1939) i *Kako se silnik vjetar posvadio sa smećem* (br. 6, 1939).

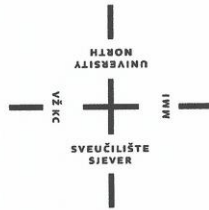
Veliku važnost Zagorka je pridavala interakciji sa svojim čitateljicama, stoga je raspisivala različite nagradne natječaje i ankete kojima je cilj bio pobuditi u čitateljicama svijest o svojim mogućnostima, potencijalima i potaknuti ih na otpor protiv „zadanih“ društvenih normi. U nagradnim natjecajima Zagorka je uvelike uspjela potaknuti Hrvatice, primjerice na književni rad, što je uočeno zbog nerijetkog produživanja datuma natječaja ili objavom od strane uredništva u kojoj otkrivaju (velik) broj pristiglih pisama koji ne stignu pregledati. Međutim, u anketama Zagorka nije bila toliko uspješna, odnosno mogli bismo reći da je Zagorka u njima dobila neočekivane rezultate. Primjerice, u spomenutoj anketi *Izbor ženskih narodnih zastupnika*, Zagorka ne objavljuje rezultate jer je većina čitateljica izabrala upravo nju za predstavnicu u zakonodavnom tijelu – što je potvrda njihove odanosti i poštovanja prema Zagorki. Ni u *Anketi o učiteljicama i majkama* Zagorka ne dobiva zadovoljavajuće rezultate jer se odgovor na ovo

anketno pitanje daje u jednom jedinom broju *Hrvatice*. Iako je u *Hrvatici* Zagorka uspjela ujediniti sve svoje životne ciljeve i vrlo se uspješno borila za njih, na oglasnim mjestima *Hrvatice* možemo pronaći oglase koji su u suprotnosti od onoga za što se bori. Primjerice, s jedne je strane kritizirala, u više tekstova, utjecaj njemačkog jezika i običaja, dok je s druge strane objavljivala oglase za njemačke proizvode, ili je kritizirala društvene predrasude o povišenoj tjelesnoj masi žena, dok možemo, gotovo u svakom od broja *Hrvatice*, pronaći proizvode pomoću kojih se može lakše izgubiti tjelesna masa. Jedini razlog takvom pothvatu vjerojatno možemo pripisati nedostatku novaca za potrebe tiskanja *Hrvatice*.

Na temelju svega do sada rečenoga, možemo potvrditi početnu pretpostavku kako se Zagorka u *Hrvatici* uistinu borila protiv rodni i nacionalnih stereotipa.

U Koprivnici, 02.09.2020.

Nikolina Majken

Sveučilište Sjever

IZJAVA O AUTORSTVU

I

SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, NIKOLINA MAJHEN pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada pod naslovom „Borba protiv rodni i nacionalnih stereotipa u časopisu *Hrvatica* Marije Jurić Zagorke” te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Studentica:

(NIKOLINA MAJHEN)

Nikolina Majhen

(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, NIKOLINA MAJHEN neopozivo izjavljujem da sam suglasna s javnom objavom diplomskog rada pod naslovom „Borba protiv rodni i nacionalnih stereotipa u časopisu *Hrvatica* Marije Jurić Zagorke”, čija sam autorica.

Studentica:

(NIKOLINA MAJHEN)

Nikolina Majhen

(vlastoručni potpis)

8. Literatura

Knjige:

- [1] Grdešić, M. 2013. *Cosmopolitika. Kulturni studiji, feminizam i ženski časopisi*. Disput. Zagreb.
- [2] Kolar-Dimitrijević, M. 1993. *Mara Matočec: hrvatska književnica seljakinja; njen rad u okviru pokreta braće Radić*. Naklada kuće „Dr. Feletar“. Koprivnica.
- [3] Ograjšek Gorenjak, I. 2014. *Opasne iluzije; Rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*. Srednja Europa. Zagreb.
- [4] Vidmar Horvat, K. 2013. *Imaginarna majka – rod i nacionalizam u kulturi 20. stoljeća*. Sandorf. Ljubljana.
- [5] Wolf, N. 2008. *Mit o ljepoti: kako se prikazi ljepote koriste protiv žena*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.

Časopisi:

- [1] Dujić, L; Trgovac Martan, S. 2016. „Prikaz novinarskog stvaralaštva Marije Jurić Zagorke u autobiografskim zapisima“. *Medijski dijalozi: Časopis za istraživanje medija i društva*. Vol. 9. No. 25. str. 247-272.
- [2] *Hrvatica – časopis za ženu i dom*. Zagreb. God. I. (1-12), 1939. God. II. (1-12), 1940.

Zbornici:

- [1] Dujić, L; Trgovac Martan, S; Popratnjak, S. 2015. „Hrvatica – časopis za ženu i dom“. U: *Kako će to biti divno! Uzduž i poprijeko. Brak, zakon i intimno građanstvo u povijesnoj i suvremenoj perspektivi*. Ur. Dremel, A; Čale Feldman, L; Dujić, L; Borić R. etc. Centar za ženske studije. Zagreb.
- [2] Perić, M. 2012. „Iz vlastite sobe na njihove ulice – o prostorima i granicama u Zagorkinoj autobiografiji ‘Što je moja krivnja?’“. U: *Širom svijeta: o Zagorki, rodu i Prostoru*. Ur. Anita Dremel. Centar za ženske studije. Zagreb.

Internetski izvori:

- [1] Jagić, S. 2008. *Jer kad žene budu žene prave... Uloga i položaj žena u obrazovnoj Politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. Stoljeće* Vol. 6. No. 11 (1), https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=57789, dostupno 17.01.2020.
- [2] Lukin, I. 2013. *Razvoj modnog novinarstva od 1900. do 1940.* Vol. 3. No. 3, https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=141190, dostupno 14.01.2020.
- [3] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3349>, dostupno 12.05.2020.
- [4] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1403>, dostupno 12.05.2020.
- [5] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62507>, dostupno, 12.05.2020.
- [6] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11368>, dostupno 12.05.2020.
- [7] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1590>, dostupno 12.05.2020.
- [8] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9072>, dostupno 12.05.2020.
- [9] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9308>, dostupno 12.05.2020.
- [10] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40671>, dostupno 15.05.2020.
- [11] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=201>, dostupno 15.05.2020.
- [12] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7082>, dostupno 15.05.2020.
- [13] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6392>, dostupno 15.05.2020.
- [14] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11895>, dostupno 15.05.2020.
- [15] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=202>, dostupno 15.05.2020.
- [16] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija.

- <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44351>, dostupno 15.05.2020.
- [17] http://ckhis.ffzg.unizg.hr/files/file/pdf/Desnicini-susreti/DS-2012-pdf/DS-2012_11, dostupno 20.05.2020.
- [18] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatski biografski leksikon.
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6254> , dostupno 20.05.2020.
- [19] Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatska enciklopedija.
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55527>, dostupno 20.05.2020.

9. Popis slika

Slika 5.1. Naslovna stranica <i>Hrvatice</i> iz 1940. godine.....	15
Slika 6.1.1.1. Primjer ankete u <i>Hrvatici</i>	19
Slika 6.1.7.1. Primjer nagradnog natječaja u <i>Hrvatici</i>	34
Slika 6.3.3.1. Primjer domoljubnih pjesama.....	52